

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Letnik XIX

1 9 8 3

Št. 1-2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFSKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Jure Vombergar.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES.
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 115. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v oktobru 1983.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de octubre de 1983, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

VINKO RODE

EL PECADO ORIGINAL DE AMERICA

Uno tras otro se suceden nuestros fracasos;
fracasos hondos, dolorosos,
humillantes.

Como Nación en formación,
con sueños de grandeza y de liderazgo,
con recursos ingentes - sepultados -,
no salimos de reyertas internas
mezquinas, egoístas.

¿Dónde están los magnánimos
padres de la patria,
hoy?

¿Dónde quedaron enterrados
los altos ejemplos de abnegación
de un Belgrano?

¿Porqué alcanzaron los "servicios a la patria"
una cotización tan exagerada?

Tan pesada para el pueblo
que ya cuesta creer
en su pureza?

¿Es que estamos enfermos moralmente?
Nuestros fracasos no son tan solo
tecnológicos.

Las "brechas" también se han abierto
entre hermanos.

¿Entre hermanos?

¿Brechas o segregación?

¡Eufemismos!

¿Hemos padecido alguna vez un castigo
equitativamente, como hermanos?

O los premios de la lotería de la patria

¿les han tocado, por turno, a todos los hijos?

Nuestro fracaso es el fruto

de nuestro egoísmo.

Una familia desunida no prospera.

Mas el fracaso

también es cifra de algo.

Asumido – apunta a la Trascendencia.

Si los móviles rastrosos

llevan al desastre,

pues entonces volvamos

a la magnanimidad!

En vista del poder destructor

de la injusticia,

volvamos al abrazo originario

de mayo.

En fin,

soñemos un mundo mejor;

soñemos, soñadores empedernidos,

pues también los sueños pueden

dinamitar

cárceles de injusticia.

Los sueños puros – sin resentimientos –

pueden, de repente,

desarmar una mente

maquinadora de trampas.

Los sueños tienen el poder de mover

montañas.

Y aunque un sueño utópico como

“compartir todo con todos”

parezca imposible,
y de tan fácil y simple - en teoría -
resulte impracticable,
si cultivamos esa perla en muchos sueños
tal vez se haga cierto aquello:
"la vida es sueño" y el sueño es vida.
A pesar del karman nefasto
de nuestra deuda
adámica.

PESMI

TODA

(V japonskem tánka-slogu,
z vrsticami po trikrat sedem
in dvakrat pet zlogov, a ne
nujno v tem zaporedju.)

Ko bi Jezus ne bil vstal
iz groba v skali
s križano ljubeznijo –
s prvih verzov pesmijo...

Toda, On je vstal!

NA SREDI ČLOVEKOVE JESENI

Tista čudovita bitja,
ki jim pravimo drevesa,
tiho čakajo.

Tam, kjer k hišam krene cesta,
onkraj zmrznjenih nasadov,
čakajo pomlad.

Ah, pomlad, da v zelenino
vtke Vstajenja luč spominov,
vrisk za prazen Grob!

Tista čudovita bitja,
ki je z njimi hotel iti
Judež nad zemljó...

VSAJ NEKAJ STVARI JE TREBA LJUBITI.

Dež. Dež. Dež, se čudiš?

A še tako čarobne barve bivanja
ne pričarajo v srce smehljaja.
Za barvami je treba tipati za stvarmi,
ker so ustvarjene noči.

Dež. Dež. Dež, poslušajš?

Potem je treba nekaj teh stvaritev ljubiti.
Tu nekje rodi se pesem.
O tem, kar je. O tem, kar skriva se
pod vekami izvoljenih devic.

Dež. Dež. Dež, me čuješ?

Po prazni ulici z nočno Negotovostjo pohaja.
Kameliji z meglenkami poraja se sveža misel
novega odela.
In veter modnih struj je ves vesel.
Dež. Dež. Dež, kaj slutiš?

V DRNCU

S silo je konj udaril v vrata in zarezel. Darko se je boječe ustavil.

„Vidiš, konj se je ustrašil“, je poudarila Magdalena in zaprla snemalnik.

„Si ga posnela?“

„Sem, Darko. Že sva posnela glasove vseh teh živali: prašičev, racmanov, kokoši, konjev...“

Dlaka konj se je svetila v čistoči, griva jim je bila spletena v kite, pri nekaterih zavezane s svilenimi trakovi. Kratek rep, visoko pripet. Večina so stali privezani, nekateri pa so se nemirni sprehajali po zagrajenem prostoru. Bolj domači so stali pri ograji in se pustili božati. Čakali so na sladkor in lizali roke. Tu pa tam se je kateri oglasil. Vsakokrat se je Darko zasmejal. Hodila sta počasi med množico ljudi. V zraku je plavala folklorna melodija. Blizu so postopali praznično oblečeni gavči, srebali mate in čistili živali. Z zasrtim posmeškom so opazovali mimo-idoče, vse te mestne, za njih neumne, naivne meščane. Pravzaprav smo zares smešni, je pomislila Magdalena. Delamo se važne tukaj pred njimi, ko vsega tega v resnici sploh ne poznamo; - istočasno pa je namesto te reke ljudi skušala v mislih ugledati polje, deželo, pampo. Ravno, večno. Živali proste, gavče v copatah. Odmislila si je staje, pretirano čistočo, škornje in vezene telovnike gavčev. Namesto črnega klobuka, kapo, seveda brez ure na roki, (oh, ti moj Bog, kdo pa je že kdaj na deželi videl gavča z uro na roki! Saj oni so gospodarji časa!) Prav tako, namesto vseh teh dremavih krav, živahna teleta, mukanje, skratka: normalno podeželje. To je le naslikan, polepšan prizor. Vsi ljudje, živali in ambient nenaravno, fotografsko okrašeni.

„Jedo travo, mama?“, je spraševal Darko.

„Kdo, živali? Seveda jedo travo“, je avtomatsko odgovorila. „Ne, ne vse“, se je popravila.

„Pojdiva, boš tudi ti kaj jedel.“ Tudi živali so gotovo že utrujene od vsega tega direndaja. Gotovo so si želele nazaj. Manj-

kala je še dražba. Manjkal je še bik-kampeon, ovenčan s pentljami in astronomsko ceno, prodaja čistokrvnih žrebcev, pa tudi debelih, rjavo-belih, ali sivih, pa spet črnih krav. Prav tako gre do na dražbo raznovrstne pasme kokoši, purani, goske. Vsa ta perjad, ki je sedaj v posebnem paviljonu kokodajsala, kikirikala, gagala, se drla in je ni motilo ne mesto, ne ljudje. Motila jih je ozka kletka, da se je komaj obrnila, motil jih je zaprti prostor, kjer ne vidijo vzhajajočega sonca. Razstava, – vsakoletno okence meščana v nepoznano, navadno zapostavljeno domovino. Saj, kaj je mesto domovina?

Darko je pospravil svoj obloženi kruhek, spil kokakólo in utrujen stegnil noge. Temnilo se je. Tudi njemu ni bilo poznano podeželjsko življenje. Poznal je le svojega, svojo dom, svojo šolo. Tudi vse to le do neke mere. Tudi njega so obkrožale pregraje, ki so ga ločile od ostalega sveta. Nevidne, neotipljive, a realne. Čutil jih je, jih slutil. Rad bi jih pretrgal, se sprostil, a ni vedel kako. Rad bi bil prost, neodvisen. Rad bi imel prijatelje, rad bi se igral z njimi, pogovarjal, pa ni mogel. Kar je on govoril, druge ni zanimalo. Fantje njegovih let so se mu izogibali, nekateri v obraz posmehovali. Mlade deklice so ga spregledale. Včasih se je igral z najmanjšimi. Včasih je tekel na cesto in ogovarjal mimoidoče. Mama je pritekla za njim in ga odpeljala v hišo. Zakaj so mu vedno dopovedovali, naj ne govori toliko, se ne ponavlja, naj ne moti druge? Saj je mislil dobro! Ni hotel biti sam, hotel je biti z ljudmi, to je vse. Kako, da tega niso razumeli?

„Greva?“ je vprašal.

Pomagal je nesti plastične vrečke in dvignil roko, ko je zagledal kolektiv. Ni bilo praznih sedežev. Ni se pritoževal, le pozorno je gledal, kdaj se bo kdo dvignil. On je bil tega vajen in voznja je bila dolga. Nazadnje je, zadovoljen, ujel sedež v zadnji vrsti in vrečke je stisnil med noge. „Vidiš, mama, kako so cvilili prašiči? Iiiii, kajne!“ Magdalena se je utrujena spustila na sedež. „In kokoši in petelini! Si videla, kako so se racmani kregali? Se vedno tako jeze?“

„Ne, ne vedno“.

„Kdaj ste ugotovili probleme vašega sina“?, jo je spraševal psiholog.

„Med drugim in tretjim letom“. „Res je. Te vrste problemov se navadno takrat opazijo. Včasih tudi kasneje, vendar navadno vsaj do petega leta“. Rada bi bila vprašala „In kdaj se nehajo?“ Pa ne. Po dolgi negotovosti, v kateri sta z možem padala iz najglobljšega obupa v vzhičeno upanje in spet nazaj, sta se resignirala. Vsaj malo. Zase je vedela, da se bo težko kdaj popolnoma. Nikdar ne bo pozabila takratnih dni! Kako bi mogla pozabiti su-

rove besede neusmiljenega tajnika na oddelku: „Je škoda, ker je čeden fantek, ampak ta otrok ni za nobeno rabo“. Takrat je Darko imel pet let. Zastršenih po tujih ljudeh, nesrečnih pet let. Vsega se je bal, vsega izogibal. Le dom je bil njegovo zatočišče. Na oddelku, kamor ga je mama peljala, se ni upal niti vvesti. Prav tako na kolektivu. Z grozo se je bal psov. Nekoč ga je počestni ugriznil. – In mama je s težavo skrivala solze, ga prije-la pod roko in odpeljala. „Kako je lep“, so govorili ljudje. Svetlih las in oči. In potem, „škoda otroka!“ „Ne“, je Magdalena obupana sklenila. „Ne vem, kaj bom naredila, kje našla pomoč, – ampak vedno ne bo tako. Njegovo življenje je moje življenje!...“

„Zakaj niste povedali, kaj vam je tisti nesramnež rekel!“, jo je kasneje kregala Marija del Carmen, socialna delavka. „Če bi tisto takrat vedela, bi se spomnil, kdaj je to rekel!“, je zagro-zila.

Konji so galopirali... Nepočesana, dolga griva je plapolala po zraku. Vroča trava je dušila peket... V sencih so piščančki čivkali in sledili materi, ki jim je klokotaje iskala hrane...

Darko je skakal po stopnicah, tekal na teraso, pa spet z nje. Smejal se je. Na terasi je imel kokošji parček; Pepeta in Pepo. Bila sta pritlikavca. Pepe, petelinček, hud in nesramen, Pepa, ponižna kokoška. Darko je bil njun gospodar. Stregel jima je, pobiral Pepina jajčka.

„Mama, se spominjaš Pepeta?“, je spraševal. In vedno je bilo več tistega: „se spominjaš?“ Vlaka, sosedovega mačka, ka-narčka Mikija, terase, bolnice, kolektiva številka 69.

„Najbolj si želim, da bi Marcela umrla dan pred mojo smrt-jo“, je nekoč, s tragičnim glasom poudarila njena mama in se ozrla po desetletni hčerki, ki je z naveličanim obrazom stala tam blizu. Par žena ji je žalostno prikimalo in ena si je potegnila z roko preko oči.

Po temačnem hodniku bolnice so odmevali kriki otrok. V oddaljenem kotu so se prerivali mladi fantje. Nek fantič je z svo- ihto brcal v vrata. Pritekel je psiholog Ruben, površno pozdravil in hitel v pisarno. Za njim se je prikazala socialna delavka, Marija del Carmen. Tudi ta je izginila v sosednji prostor. Bil je petek, vsakotjedenski sestanek mater. Majhen, že starejši glasbe-ni učitelj je prišel s kitaro v roki in otroci so tekli za njim. Matere so se stisnile na klopi. Raulova mama je pričela veziti in zraven ves čas posegala v pogovor.

„Ampak, tisto o smrti mislim zares“, je spet naprej razvijala svojo misel debela Marcelina mama. „Saj, kaj bi bilo z njo brez mene! Kdo bi se brigal zanjo –, kdo bi jo prenašal! Saj jo še

sama vedno teže! Nobenega potrpljenja nimam več! Ves dan hodi kot duh po hiši. Le tisto svojo vrtavko vedno vrti in hodi po dvorišču sem ter tja. Psica gre za njo in ta spreved traja ure in ure! Socialna delavka pravi, naj se malo uredim. Naj shujšam, naj se našminkam, – pa kaj se mi dá! Več, ko imam problemov, več jem, manj me zanima, kakšna sem. Ko sem pred leti slišala o autističnih otrokih, govorili so po radiju, sva z možem rekla, da to za našo Marcelo ne velja. Znala je tristo besed! Nazadnje se je izkazalo, da je le ponavljala radijsko in televizijsko propagando! Kot papiga!“

„Kaj bi dala, da bi naš Raul enkrat samkrat rekel mama“, jo je prekinila Raulova mama. „Bil je že interniran nekaj časa, prav tukaj, v četrtem nadstropju. Le zakaj! On je jokal tukaj, jaz pa doma! In rekli so, da je velik napredek, da joka. Le ne vem, zakaj...!“

„In Danijel?“, je Darkova mama vprašala Ekvatorijanko, čedno in simpatično gospo srednjih let, z značilno izgovorjavo.

„Kar dobro“, se je pohvalila. „Odkar ima govorne vaje, že malo več pove“. Pred kratkim se je vrnila iz Ekvadorja in Darkovi mami prijateljsko opisovala svoj dopust. Obe tujki, sta se zblížali.

Glasbeni učitelj je odprl vrata in poklical mame v sobo. Z otroki vred so posedle okoli njega.

„Rad bi, da še z vami skupaj kakšno zapojemo,“ je predlagal. Pripravil je snemalnik in kitaro. Mame so se v zadregi spogledale. Darko se je stisnil k mami in začel „Slišala sem ptičko pet, zapela je ku-ku...“

„Pa dajta vidva“, se je navdušil učitelj. Otroci in mame so prisluhnili. Magdalena si je v zadregi popravila krilo, se ozrla na sinka in tuj jezik, s tujo melodijo, je privabil domačine. Vsi, še otroci, so poslušali. Darko bi kar še pel, saj je tako lepo peti! Sporazumeli so se, da bodo zapeli „Feliz cumpleaños“, pa čeprav ni bilo nobenega rojstnega dne. Rosita je na koncu zaploskala, drugi so jo posnemali.

„Rada bi, da poveste, kako si predstavljate bodočnost vaših otrok“, je v zadnji uri, v polkrogu sedečim ženam predlagala psihiatrinja Lidija. Navadno ni pustila, da bi govorili, kako bo vnaprej, saj so si že same mame delale preveč skrbi. Hotela jim je pomagati razčistiti bojazni. Pogledala je Rositino mamo, ki je sedela ob njej. Marcelina se je spogledala z Raulovo.

„Bueno, dobro“, je negotovo pričela, „upam, da bo nekako šlo. Rosita je mirna in pridna. Je edinka, dobila bo hišo. Če bi jo mož pustil v šolo, bi se lahko marsikaj naučila“.

„In, zakaj je ne pusti?“

„Pravi, da je sama izguba časa. Štirinajst dni je hodila in niso ji dali zvezka niti v roke! Ko bi ji ga vsaj enkrat dali, bi morda vsaj nekaj začrtala, kakšne krace, karkoli! Rekli so mi, da je še prezgodaj. Mož pa se je naveličal čakati in je ne pusti več v šolo. No, sploh nikamor ne! Cel ljubi božji dan sloni pri oknu in gleda mimoidoče po cesti. Pa naj gleda“, je zamahnila z roko, „saj spati tudi ne more ves dan!“

„To veste, kajne,“ se je Lidija oglasila, „da ima Rosita od vseh najmanjše probleme. Razumete, najmanjše!“, je poudarila. Darkova mama je skoraj z zavidevanjem gledala Rositino mamo in premišljevala, kaj bi dala, da bi njen Darko imel najmanjše probleme. Dolgo časa ni razumela, kako zares je vse to. Naivno je mislila, da ga bo kratko zdravljenje pripeljalo v normalno šolo, v normalni svet. Zakaj vsi psihologi, pa tudi psihiatri lastnim materam niso povedali, kaj in kako je z otrokom! Kakšni so izgledi. Da jih niso strašili? Da jim niso jemali poguma, ali, ker so jih smatrali za nevedne, nezmožne razumevanja? Zakaj so se oni z otrokom štiporamo bližali ogledalu in otrok se je v strahu tiščal njih vratu in niso pojasnili, da jih je strah samega sebe? Zakaj so spraševali, če so si želeli imeti tega otroka, če so bili razočarani, če je bila punčka, namesto fantek, ali narobe? Zakaj je bilo tako važno, kdaj se je prvič nasmehnil, se vsedel, shodil, šel na kahljico, če je jokal?

„Naš Darko ni bil nikak cmeravec“, je zadovoljna poudarjala in ni razumela, da je z jokom izrazil svoje počutje. Ne, pač, je razumela, a ni vedela, kakšne važnosti je vse to.

„In vi“, je psihiatrinja pogledala Marcelino mamo.

„Noseča sem“, je zamrmrala. „A res, čestitam vam!“ „Nikar mi ne čestitajte, to ne more biti. Nočem, ne morem imeti dveh Marcel!“

„In, kdo je rekel, da bo druga Marcela?“

„Bojim se in sklenila sem, da bom odpravila.“ „Ste dobro premislili?“, se je Lidija zresnila. „Sem, – vi sprašujete o prihodnosti teh otrok. Marcela je nima. Kako naj potem dajem življenje novemu bitju?“

„Vidim, da ste danes vsa iz sebe. Pogovorili se bova drugič, ko boste bolj mirni.“

„Ne vem, kaj bo z Raulom, upam, da ga hčerka ne bo zapustila. V glavnem je prebolela strah, da bi bil njen otrok Raulu podoben. Sicer pa sva z možem še mlada. Če bi Raul govoril...“

„A on se z vami sporazume tudi brez besed.“ „Saj, že, a Raul ni nem!“

„In naša popotnica?“, se je obrnila k Ekvatorijanki.

„Odkar malo več govori, se samo z bratoma prička.“

„Vidite, to je dobro znamenje. Se bo že unesel! In za naprej?“

„Rada bi se vrnila v mojo domovino, ki je tudi Danijelova. Tukaj sem tujka. Uradno sem še vedno kot turistka tukaj. Ne mudi se mi urediti dokumente.“

„Ampak vaš mož je Argentinec, kajne?“

„To že, oprostite, vendar tukaj živim pod silo razmer. Že dolgo ima mož svoje življenje, v katerega nimam dostopa. Ako ne bi imela takrat obupen strah in celo gotovost, da imam raka, Danijel verjetno ne bi bil tak. Otročička sem odpravila, v strahu, da se ne bi nalezal in pa, da se ne bi preveč name navezal.“

„Rak se ne nalezje. Po tolikih letih ste menda spoznali, da nimate raka?“

„Ko sem to spoznala, je bilo že prepozno. Otrok je rasel brez mene. Sedaj me ima, a ne vem, koliko me potrebuje. Imam sestro brez otrok, če bi se meni kaj zgodilo, bo ona poskrbela zanj.“

Pozvonilo je h kosilu. Mame so pograbile otroke, jih peljale v kopalnico, da z njih izmijejo nekaj barve.

„Samo poglej jo, packo“, se je kregala Rositina mama. „Poglej, kakšno obleko si naredila in prvič si v njej.“ Barva je kar tekla po njej.

„Meni mož še nogavic ne kupi, ta pa ima vedno kaj novega!“ Jezna je povlekla za roko hčer in jo peljala v podprtičlje. „Spet ste risali, kajne“, se je naprej togotila. Jedilnica se je napolnila. Tudi stalno internirani otroci so tukaj jedli. Med glasnim vpitjem, polivanjem juhe in obmetavanju s kruhom, so pospravili prvo jed. Skupina je posedla zase. Prišel je tudi Rubèn, Marija del Carmen. Darko se je vsedel k mami, razgrnil prtič in tiho jedel. Marcela ga je sunila, da je polil juho. „Mama, poglej“, se je pritožil.

„Vedno z njim govorite v slovenskem jeziku?“, je zanimalo Rubèna. „Mogoče ni dobro?“ „V njegovem primeru res ne. Darko ne more govoriti dveh jezikov in tukaj je španščina zanj važna.“

Zamislila se je. Ves ta hrup in ropot jo je begal, kakor tudi Darkota. Rad je imel otroke okoli sebe, veselil se je terapijskih ur. Zanj je bilo razvedrilo. Rad se je igral, pel, risal. Samo to vpitje ga je plašilo. Bal se je divjih fantov. Razumel je govorico svojih staršev, tudi špansko je razumel. Počasi je spoznaval, da je eno popolnoma drugačno od drugega. Veliko so mu pomagale privatne ure pri gospe Lidiji. Bil je sicer sam, a tam je vso uro posvetila njemu.

„Koliko sprašuje!“, se je psihiatrinja smejala. Odlar je pričel govoriti, se ga že ne da več ustaviti. Nisem mislila, da bo tako napredoval. Svetujem vam pa, da kljub vsemu skušate živeti

najbolj normalno življenje, kar se da. Še vedno sprašuje, če ga imate radi?"

„Zadnje čase malo manj. Verjetno se je prepričal. Ne vem, zakaj ta dvom. Je res, mi nismo latinci, ki imajo ves čas „amor“ na ustnicah. S skrbjo, z dejanji izražamo naša čustva.“

„Pa si mislite, da je Darko latinec“, se je pošalila. Sicer pa ste že sami dognali, da ti otroci še prav posebno rabijo ljubezen, vero in upanje. Seveda, poleg razumevanja in potrpljenja. Predvsem pa ljubezen!“

Je kdaj Darko ugotovil, zakaj sta ga starša vodila v bolnico? Zakaj je potem imel še ure pri Lidiji? Rad jo je imel. Ni ga motila še tako zadušljiva vročina, ne mraz, ko sta se z vlakom peljala k njej. Čez široko cesto je on dajal mami roko. On je odprl dvigalo, pritisnil na gumb in štel nadstropja. Že ni bil več nesrečno prestrašen. Iz previdnosti se sicer še ni hotel srečati s psi, vendar, počasi je premagoval svoje bojzani. V bolnici je prvič našel družbo otrok. Majhna skupinica, ki pa mu je veliko pomenila. Tudi matere so se zblížale.

Iznenaden je spoznal svet črk. „Tukaj, kaj piše?“, je spraševal radoveden. „In to, kaj je?“

„Ne ga siliti k branju“, ji je poočitala psihiatrinja. Niso ga silili, sam je silil. Vzel je v roke časopis, gledal slike in velike naslove in hotel vedeti, kaj je. Prav tako ga je mikalo računanje. To so ga učili v šoli in štel je prste, kroglice, sploh vse, kar mu je pod roko prišlo. Tudi noben trgovski napis mu ni ušel. „Far-ma-ci-a“, je glasno bral in ljudje so ga začudeni gledali. Risal je lokomotive, tovornjake, letala. Ni se več bal voženj. V živalskem vrtu že ni več le brcal steklenic, kot prvič. Lovil je golobčke, metal živalim hrano. Kako so ga zanimale krave! „Krava“, je vpil. In konji, stari, debeli! „Ne dotikaj se jih!“, je klicala prestrašena Magdalena in ga vlekla za roke. Bil je že skoraj njene velikosti. Znal je biti prisrčen. Za materinski dan ji je iz šole prinesel darilo.

„Kaj boš pa ti meni dala?“, jo je začudeno vprašal.

Od kdaj je ni več spraševal, če ga ima rada? Od kdaj naprej se že ni več s solzami v očeh odpeljal v šolo, s šolskim omnibusom? Od kdaj je le zaklical „Čau, mami!“, zaloputnil hišna vrata za seboj in stekel po hodniku, ko je zatrobil šofer? Kdaj je prišel z očetom z igrišča, vzdignjenih rok ponavljal „Ča-ka-ri-ta?“ „Kateri klub ti je všeč?“, ga je vprašal sosed. „Boka, jaz sem za Boko!“...

Prvo šolsko leto ni bilo lahko. V šoli je glasno ponavljal: „Jaz sem Darko“... Po dolgih letih in neskončnih testih, je de-

setletni Darko prišel v šolo. Seveda, njemu primerno. A tudi tukaj je visela obešena zastava na drogu, otroci so kot drugje imeli bele halje. Prav tako so se kot drugi porivali v šolskih klopeh in ščipali, se kregali in spoprijateljevali.

Darko si ni znal poiskati družbe. Tudi mami ni pripovedoval, kaj se učijo. Pogosto sta se z mamo naravnost iz bolnice odpeljala v šolo. Vožnja je bila dolga. Mama je naskrivaj ogledovala čiste zvezke, lepo, urejeno pisavo.

V bolnici se je še naprej igral z Rosito, Raulom in Nicolasom. A Nicolas je odpotoval na jug in se ni več vrnil. Kako ga je Darko pogrešal! Kako ga je čakal! Kako so pri terapiji peli, se lovili po dvorišču! Matere so še vedno sedele na hodniku. Še vedno so zavidale srečo mater z normalnimi otroki, tistim, ki niso poznale bolnice, ne zdravil in ne testov... Ne, Darko ni jemal zdravil. Te vrste problemi se niso zdravili z zdravili. Marcela se ni hotela igrati. Raul je bil ušel. Z materjo se je vračal domov, naenkrat je izginil. Kdo bi popisoval njen obup, iskanje s pomočjo policije, po radiu! Nazadnje so ga našli na veliki železniški postaji, lačnega, prestrašenega...

Spet je bil petek. Ko je psihiatrinja Lidija s pogledom preletela vse te resne in zaskrbljene obraze, polne vprašanj, jo je obšlo usmiljenje. Rositini mami je ležal zavitek v naročju.

„Kaj pa prenašate?“, jo je prijazno vprašala.

„Nekaj sem kupila.“ Lidija ni popustila. „Vaš mož še vedno tako rad poje?“ Da njen mož poje? Kdaj je zadnjikrat pel? Sedaj je premenjal ključavnice na vratih, v strahu, da ne bi kdo vlomil. Vsakih par mescev je dal nove. Poteškala je zavoj, spet ključavnica. Prav tako jo je prepričal, da jim sosedi zazstrupljajo vodo. Sita je že bila vsega. Mož, Italijan, se je zagovarjal, da ga je uničila Abesinija, a kdo je uničil njo? Najraje bi umrla. Prerezala bi si žile na rokah. Enkrat je že poizkusila, pa, ko je zagledala kri, se je ustrašila.

„Še vedno trpi na boleznih, ki se skopost imenuje“, je mirno povedala.

„Kaj, kako?“, je zazijal psiholog Rubèn in se spogledal z Lidijo.

„Odkar je upokojen, živi v smrtnem strahu“.

„A, v čem, zaradi česa?“

„V vsem, zaradi vsega“.

Magdalena se je nehote spomnila stare fraze: „Z eno besedo vse!“ Koliko jo je prezabavala! Nehote jo je ponovila in si, presenečena, pokrila usta z dlanjo. V očeh ji je igrala zadrega. Lidija se je zasmejala. „Na hodniku se imate vedno toliko za pogovoriti, zakaj pa sedaj ne poveste. Ne“, je poudarila, „danes ne o problemih. Danes pozabite nanje.“

Pogledala je Magdaleno. „Bi nam vi kaj zanimivega povedali?“ Veliko je zanimivega, je pomislila. „Na poti v bolnico sem se spomnila, da je danes sveta Ana.“ Ekvadorjanka Kora je pokimala. Njena sestra je bila Ana. Njeno ime je bilo indijansko, po mami želji, ki je bila indijanskega rodu. Oče, Francoz, pa si je pri sestrici zaželel Ano.

...„In spomnila sem se, da bi torej imela moja stara mama god. In njena hčerka, teta Anica. Ko je umrla stara mama, se je teta Anica zaobljubila za trideset maš. Ni jih mogla naenkrat naročiti. Počasi je nosila dinarje v župnišče in nekaj časa je preteklo, ko je nazadnje le spolnila svojo obljubo. Tisto noč pa se ji je sanjalo o stari mami. Prišla je k njej in rekla: „Ni trideset maš, devetindvajset jih je!“ Drugo jutro je teta, vsa iz sebe, tekla v župnišče. Z župnikom sta preštevala vse naročene maše, – in glej zares jih je bilo devetindvajset!“

Presenečenju je sledil smeh. Sproščene matere so bile naenkrat polne domislic. Trepljale so se, govorile druga čez drugo, se smejale. Rubèn je ironično pogledal Lidijo. Ona ga ni videla. Težkala je ključavnico in s prsti nazorno kazala, kako jo bo mož privijal na vrata. Rositina mama pa je dognala, kako bo moža pretentala za par nogavic...

Izenada se je terapija v bolnici nehala. Vojaki so zasedli vladno palačo in v par dneh je dvanajst profesionalcev zletelo na cesto. S solznimi očmi je Lidija razlagala Magdaleni, ki je pripeljala fantka k terapiji.

„Nisem vam utegnila sporočiti. Je konec, konec vsemu! Odšla bom sama, ne bom čakala, da me spode!“

„In Darko?“, je zaskrbljena zajecjlala.

„Ne vem, že ničesar več ne vem. Pomislite, na ladji imajo peroniste zaprte, brez hrane. Že tri dni. Dve polni ladji imajo ljudi.“ Pritekel je Rubèn. Zaprla sta se v sobo. Prijela je sinovo roko in počasi odšla. Kako naj mu razloži?, se je spraševala. Kot vedno, ga je peljala na železniški most, kjer je Darko, ves navdušen, vedno opazoval vlake, lokomotive, kjer je štel proge, se tresel in veselil hrupa in piska. Na postaji je, kot vedno, pomalical. Počasi je spila kavico in mu povedala. Ni je razumel. Jutri ne? Pojutrišnjem tudi ne? Kdaj, torej bo spet prišel v „njegovo“ bolnico? Kdaj bo videl Rosito, Roberta? Takrat, ko se bo vrnil Nicolas? Obupana je prikimavala. „Enkrat, ne ve kdaj. Še bosta hodila na postajo, seveda. Skupaj bosta štela vlake.“ Presenečen in žalosten se je fantek odpovedal kolektivno številka 69, mostu in pecivu, ki ga je s postaje nosil v šolo.

Vedno je bil najstarejši v razredu in tudi največji.

Dobro se je priučil branju, v matematiki je šlo bolj počasi.

Ni se znal braniti agresivnih otrok. Premenjal je razrede, počasi tudi zadržanje. Dobil je zdravila... Imel je celodnevno šolo. Pri kosilu se je z drugimi vred prerival in vpil. Popoldne so delali praktična dela. Naenkrat: – „Kje je očka? V bolnici? Ga bom obiskal? Kdaj se bo vrnil očka?“, je spraševal. Ves nemiren in nesrečen je stal na očetovem grobu in ni verjel, da očka ni več. Oči je imel rdeče, a ni jokal. „Jutri se bo vrnil iz bolnice, kajne?!“

„Za ljubega Boga!“, je vzklikala učiteljica, „ne govorite mu več o očetu! Ves ljubi božji dan samo govori, da oče ni umrl, da se bo vrnil...“

Prejel je prvo obhajilo. Pri slovesnosti se je ves čas prestopal. „To je radi novih čevljev“, je pravila Haydee, katehistinja. Nikoli ni zamudil veroučne ure. „Bog je ustvaril nebo in zemljo. Ustvaril je tudi kolektiv? In vlak? In živali? Vsako nedeljo je pel pri maši. Glas pubertetnika je bil hripav. Drobiž, ki si ga je prihranil čez teden, je stresal v puščico. Ni vedel, koliko je, dal je vse, kar je imel. Dal je svojo dušo Bogu: „Oče naš, ki si v nebesih...“

„Vsedi se, mama,“ je pravil Magdaleni, ki je klečala pred Bogom.

V drncu so pretekla njegova šolska leta. Mestna poletja so bila dolga. Vročina je pritiskala. V parku je, brez volje, Darko brcal žogo. Povzpel se je na poniža in noge so se mu vleklo po tleh. Zrasel je. Končno so bili spet v marcu in z njim se je pričela nova šola, delavnica.

„Kaj si delal danes?“, ga je spraševala sosedka. „Vrečke, papirnate vrečke.“ V živalskem vrtu se že ni bal žirafe, metal je travo lamam. Krave in telički so se mirno pasli. Stegnjen je že dosegel slona, majhni opici je metal manije. In golobčki, vedno golobčki!

Na vrtiljak že ni mogel več, skoraj tudi ne na otroški vlak. Poželjivo ga je gledal. Mama je v šolo prinesla torto in vsi so mu zapeli: „Srečen, vesel rojstni dan!“ „Imam šestnajst let?“ je ponavljal.

Darko, – otrok, je pel, Darko fant, že ni več pel. Poslušal je kasete. Besedilo si je zapomnil, melodija pa se je izgubila nekje po poti. Gledal je televizor. Opazoval je krog otrok: „čivkajo, piščančki, čivkajo!“ Smejal se je. Kaj je premišljeval? Vsak dan je mami nakupoval v trgovinah, tudi šolski papir je šel kupiti. Ni mogel pustiti nobenega psa pri miru.

„Hočeš, da te spet ugrizne?“ se je razburjala mama. Hotel je imeti psa, petelina, konja, kravo. Hotel je pilotirati avijon, helikopter. Sanjal je o avtu, poznal je vse znamke. „Poglej, Torino, tisti pa je Chevrolet.“ Opazoval je vojake, ni hotel k voja-

kom. „Ne, saj ne boš šel!“, so ga tolažili. Vsako popoldne je zalival rože, letal za mačkom, ki mu je uhal na streho. Na pločniku je spraševal ljudi. Niso ga razumeli. Niso znali poti v njegov svet in on ne v njihovega. Govorili so o boleznih. „Kdo je bolan?“, je spraševal...

Na drugo je visela zastava. Nebo je bilo jasno, sinje barve, sonce je sijalo. Fantje in dekleta, vsi v modrih haljah, so poslušali ploščo:

„Oid, mortales, el grito sagrado...
libertad, libertad, ...“

„Poslušajte, smrtniki, sveti klic:
svoboda, svoboda, ...“

Himna. Matere so se stiskale v kotu dvorišča. Opazovale so svoje otroke, ki po letih že niso bili več otroci. Gledale so plapolanje svetlo modre in bele zastave in pele. Vsi so peli. Plošča je pela, mladina je pela, učiteljice so pele... Petje mater je bilo nesigurno, neubrano, boječe in prepleteno s skritimi solzami. „Kako je žalostno življenje“, so premišljevale, a misli ohranile zase. Imeti morajo pogum in vero, so si dopovedovale. Po končanem petju so mladi vdrli v dvorano, kjer so pogrnjene mize vabile. Matere so jih od daleč gledale in se prepričevale: „Saj ni tako hudo, lahko bi bilo hujše! Saj je dobrega srca“. Kimale so si in se otožno nasmihale... Spet se je končalo šolsko leto...

„Vogal“, je zaklical Darko, pogledal mamo, dvignil vrečke in izstopil. Kolektiv je spet potegnil. Utrujen je bil. A vseeno je doma odpri snemalnik in poslušal, kako so konji brcali in z dvignjeno glavo bežali... On jih je zadržal, zajahal je prvega, drugi so mu sledili... Kokoši so prestrašene kokodajsale, a Darko je v drncu jahal, v drncu je hitel soncu naproti...

ivan
meštrovič

1883 - 1983

velikemu prijatelju
slovenske
umetnosti
poklon
ob stoletnici

Ivan Meštrovič
(v Notre Dame, ZDA, 1950)

Z Meštrovičeve razstave pri Kulturni akciji
25. junija 1954 v Buenos Airesu

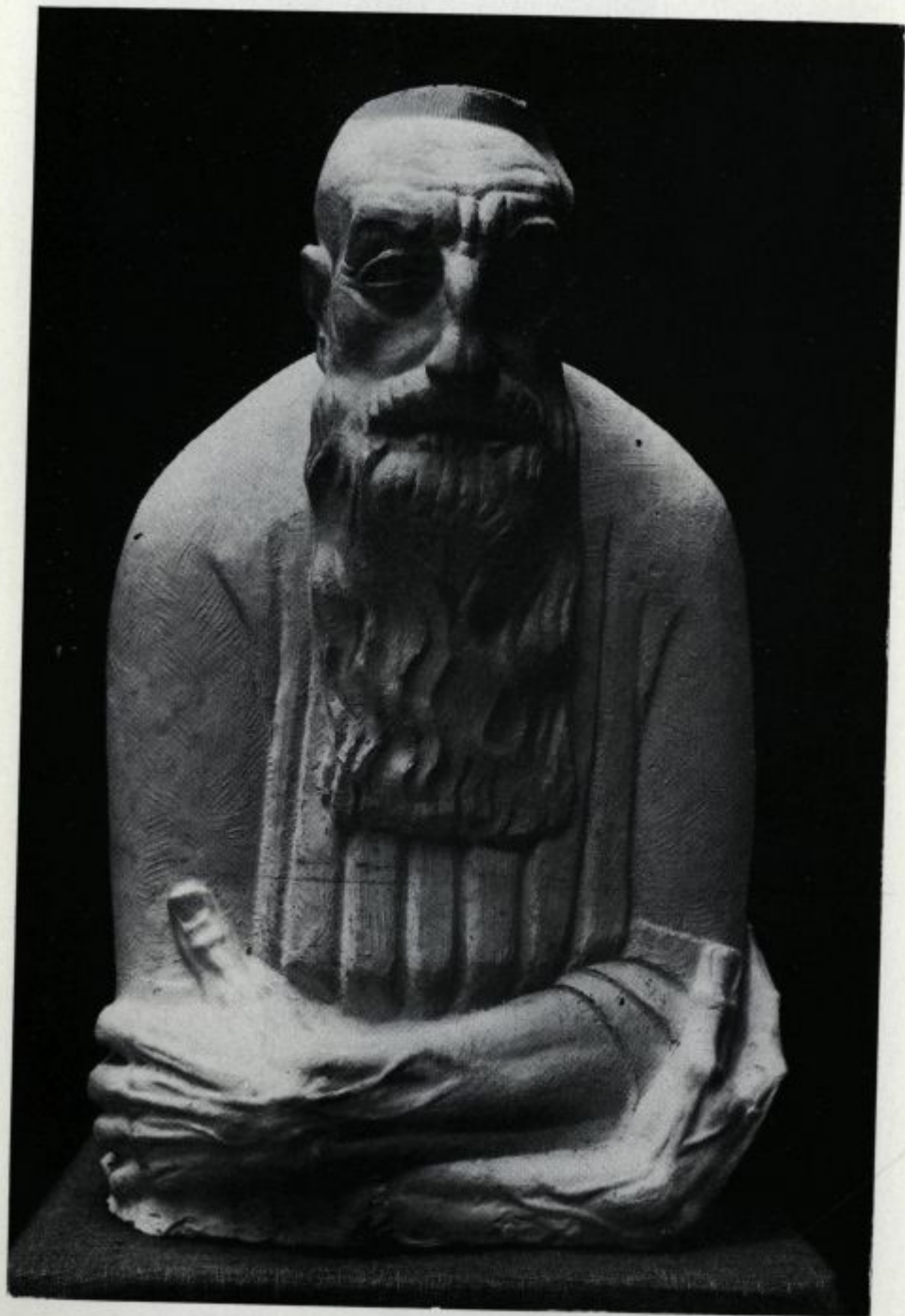
Žena v molitvi
(bron, 1917)

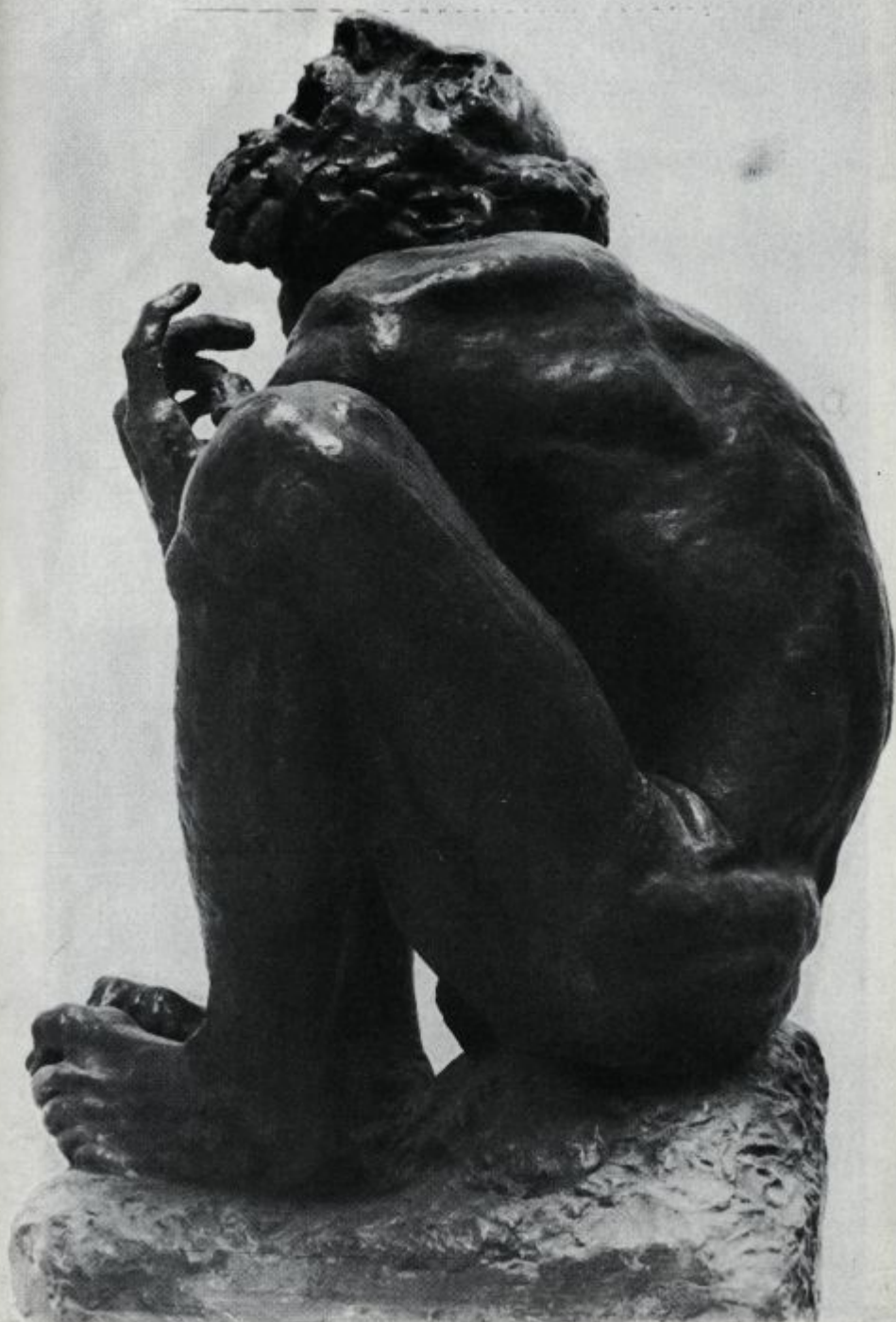
Skica za plastiko
„V molitvi“
(mavec, 1912-16)

Persefona
(bron, 1914, galerija v Splitu)

Auguste Rodin, francoski kipar
(mavec, 1914)

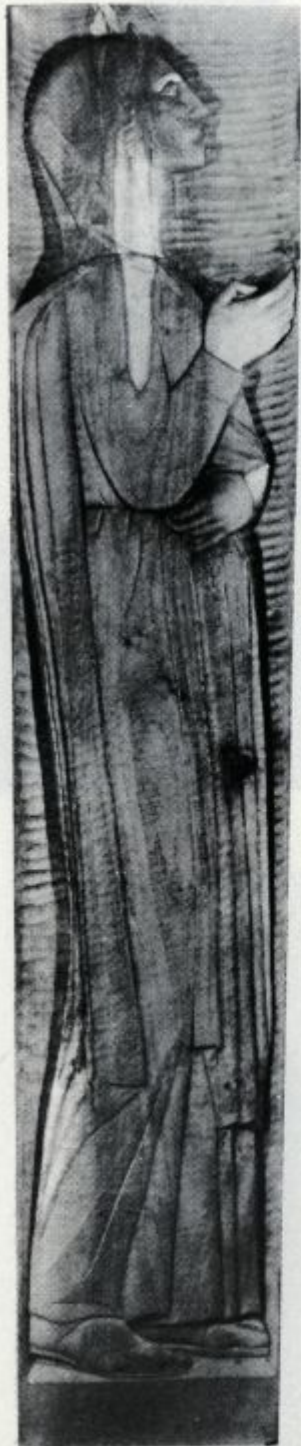
J o b
(bron, 1946)

Ciklop
(mavec, 1928)

Vdova
(marmor, 1908)

Žena iz spreveda
v Jeruzalem
(les, 1918)

Sv. Rok
(kamen, 1922)

Vdova z otrokom
(bron, 1912)

Daljni akordi (bron, 1915, galerija v Splitu)

PESEM

Vroči
nedeljski
popoldan
med belimi grobovi.
Sonce
neizprosno
brusi
nemi
marmor
umrlih.
Samo voda
nekje za zidovi
klopoče
na samem.

ŠTUDIJE O JEZIKU, NAREČJU IN GOVORU

PREGOVOR

V letih 1945-1951 sem raziskoval kmečko hišo koroških Slovencev. Iz begunskega taborišča Peggez-Lienz na Vzhodnem Tirolskem, zlasti pa potem iz lagerja v Spittal/Drau nad Beljakom, kamor nas je Angleška vojaška komanda preselila, sem se vozil z vlakom do Beljaka ali do Celovca, od tam pa s svojim kolesom po koroških vaseh vseh treh dolin ter v teku let opisal okoli 140 koroških kmečkih domačij in tudi napravil načrte in skice posameznih stavb. Pri tem delu mi je leta 1945 pomagal *Leander Škof*, akademik-študent Ljubljanske univerze, danes v Torontu, Kanada, kasneje pa inž. *Jože Bavdaž*, gradbenik, ki je najprej emigriral v Brazilijo, a se je kasneje vrnil na Koroško. Bavdaž je napravil nekaj talnih načrtov, ki so strokovno delo, ter mnogo fotografskih posnetkov. Istočasno s hišami sem zapisoval vse, kar mi je prišlo na ušesa, ko so koroški rojaki med sabo ali z mano govorili v svojih narečjih. Vse to gradivo sem začel urejevati in obravnavati šele potem, ko sem koncem leta 1969 stopil v pokoj kot ravnatelj mestnega muzeja v Manitowocu, Wis., kajti prej zato ni bilo časa. Ko sem videl, da gradivo samo ni vse in da bo treba za jezikovno gradivo poseči tudi v samo jezikoslovno vedo, sem začel iskati potrebno literaturo in v veliko pomoč so mi bile ameriške knjižnice z njihovimi bogatimi zalogami in nadvse smotrno uredbo. Ker pa so bila dela v knjižnicah večinoma trdo vezana in dostop do knjižnic vezan s stroški, sem moral začeti gledati tudi po takih lingvističnih delih, katera bi imel sam in jih rabil doma. To se mi je v veliki meri posrečilo in nabral sem lepo število mehkih izdaj ali tako zvanih „paperbackov“. V tej literaturi ter v trdo vezanih izdajah, pisanih v angleščini, nemščini, francoščini in italijanščini, pa tudi v poljščini in ruščini, sem dobil na eni strani osnovne pojme o teoriji jezika in narečja, na drugi pa vpogled v razvoj lingvistike. K temu je prišla kot zelo važna komponenta tudi ameriška angleščina, ki je za vsakega dialektologa „*conditio sine qua non*“ in o kateri danes lahko rečem, da sem edini Slovenec, ki jo obvladam od te strani. Velike družbene spremembe, ki so nastale po vojni, dalje tehnična in gospodarska revolucija povojne dobe so moja obzorja razširile ne samo v pogledu teh pojavov samih, temveč tudi v študiju vplivov, kateri so od teh strani spreminjali in oblikovali novi jezik in govor.

I. JEZIK IN NAREČJE NA POTI SKOZI ČAS IN PROSTOR.

Jezik in govor spadata med najosnovnejše izraze človeka, njegove zavesti in kulture. To je lepo povedal *Wilhelm von Humboldt*, ki je zapisal: človek je človek po zaslugi jezika¹. Če pomislimo, kaj vse je človek, si lahko tudi predstavljamo, kaj vse je jezik. O razmišljanju o jeziku v takem teoretičnem smislu v slovenskem jezikoslovju ni dosti ali nič sledov. Razen tega, da je bil jezik pri nas vselej tesno povezan z narodnostnim vprašanjem, je imela najvažnejšo vlogo slovnica, gramatika, in to vse od časov, ko so se napisale prve slovnice in prvi slovarji.² To je bilo v redu in na tem področju moremo Slovenci pokazati res lepe uspehe. V 19. stoletju so se gramatičarjem pridružili puristi, snažilci jezika, ki so ga hoteli očistiti vseh peg ali tujk in že *Prešeren* se je ob njih delo spotaknil.³ V svojih prizadevanjih so šli puristi predaleč in niso poznali ali pa upoštevali dejstva, da noben jezik ni otok, kakor tudi noben narod ni otok, ki ne bi imel nobenih zvez z ostalim svetom. Tujka je v vsakem jeziku fundamentalna sestavina.⁴

Puristom se je potem kot tretji pridružil pravopisec, moderni birokrat jezika, ki v marsičem ponavlja to, kar so učili puristi, razen tega pa posega tudi na polje izreke in govora, na pravilno rabo gramatike, stilistike in skladja. Kar se takih publikacij tiče, Slovenci zanje nismo v zadregi, vsako toliko časa izide kak nov pravopis. Jezik gre seveda v večini primerov mimo njih, kakor da jih ni in to tudi v Združenih državah, kjer je te robe še mnogo več: tu obstoji cela publicistična industrija teh del, ki se na policah knjigarn najdejo pod naslovom „Reference“.

Kot vsaka druga veda, tako tudi jezikoslovje nujno rabi za pravilno uspevanje teorijo in metodiko, ki ugotavljata osnovne pojme in principe dela ter skušata najti zakone, ki vladajo na tem polju in po katerih se jezik, govor in narečje razvijajo. Ti dve vedi nista istovetni z gramatiko, ki je *normativna disciplina*, to se pravi: predpisuje pravilno rabo, temveč sta produkt historigičnega analiziranja jezika in z njim zvezanih fenomenov. Oni nam dejansko dajeta pravi vpogled v bistvo jezika, njegovo delovanje, sile, ki ga oblikujejo in spreminjajo in razvoj jezika ter iskanje komparativnih ali primerjalnih jezikovnih skupin, predvsem pa nudi teorija človeku možnost, pravilno razumeti pojave, ki bi jih brez nje ne mogli. V sledečem bomo navedli nekaj primerov, pripominjam pa, da je v taki študiji kot je ta, nemogoče iti v vso dokaj zamotano strukturo jezikovnega sveta, zlasti ne danes, ko je v svetovni lingvistiki zavladala *strukturalistična struja*, ki je nekdanje tradicionalne meje in pojme jezikoslovne vede neznansko razširila in uvedla tudi popolnoma novo metodiko in izrazoslovje ali terminologijo.⁵

Eden izmed najvažnejših osnovnih pojmov lingvistike izraža oziroma pokriva tisto lastnost jezika, ki jo veda imenuje *jezikovna sprememba*. Jezik nikoli ne miruje in ni nikoli isti. Pri tem mo-

rámo poudariti, da v tem primeru mislimo pod jezikom tudi govor. Jezik in govor sta kakor reka, ki ima sicer svojo strugo, toda v strugi je voda vselej druga. Že starogrški Heraklit je trdil, da človek ne more stopiti dvakrat v isto reko, ker je voda v njej vselej druga.⁶ Tisti, ki je nosilec teh sprememb, je človek in ker je jezik instrument človekove zavesti, zato je jasno, da je eden glavnih vzrokov jezikovnih sprememb ravno neprestano delovanje zavesti in to ne samo tiste, ki se je v vsakem danem trenutku zavedamo, temveč tudi tiste, ki deluje pod to zavestjo, to je globinske zavesti. Moremo reči, da je velika večina jezikovnih in govornih sprememb posledica nezavestnega delovanja človeškega duha, to se pravi: v svojem govoru spreminjamo jezik, ne da bi se tega tudi zavedali.

Angleško pišoči lingvisti rabijo za to spremembo jezika izredno prikladen izraz „drift“.⁷ Tega izraza se bom tudi jaz posluževal in sicer v njegovi angleški obliki. Izraz je zanimiv zato, ker izvira iz geološke vede ter meri na gibanje ledenika ter radi njega povzročene geološke pojave in formacije kot so prodovi, morene, eskerji in podobne. V slovarjih angleškega jezika najdemo za drift dva pomena: 1. drift je nekaj, kar nosi in giblje, to je sila sama; 2. je tisto, kar je nošeno.⁸ Tisto notranjo silo ledenika, ki je drift, moramo v pogledu jezika priličiti njegovim notranjim spremembam, njegovi notranji imanentni sili, tisto pa, ki je zunanja posledica drifta, pa zunanjim vplivom, ki spreminjajo jezik. Zaradi lažjega razumevanja navedimo najprej nekaj primerov zunanjega drifta na ledeniku. Nanj padajo z vseh stranskih pobožji neprestano skale, drevesa, veliki bolvani, ki so se odlomili od gorskih masivov. Ledenik prinese vse te stvari s sabo tudi v dolino. Na ta način je Bistriški ledenik v Kamniških planinah prinesel v dolino skalo, ki jo pozna vsak turist pod imenom „Žagana peč“. Ko se je led v postglacialni dobi stopil, je „Peč“ ostala tam, kamor jo je bil ledenik odložil pred deset tisoč leti. Drug tak relikv ledene dobe je skala za Aljaževim domom v Vratih, imenovana „Mali triglav“. Krasne primere ledeniških moren vseh vrst ima država Wisconsin; zapustil jih je ogromni Wisconsinski ledenik v zadnji dobi ledenitve, v tako zvanem „Wisconsin Glacialu“. Kettle Moraine je en sam podnebni muzej ledeniških formacij te dobe, ki je bila četrta in zadnja. Samo na jugozahodu države jih ni, zato, ker ledenik do tja ni segel. Ta pokrajina se zato imenuje „the driftless area“ Ozemlje brez proda, brez moren, brez bolvanov. Sama raščena skala iz predpleistocenskih dob.

Poglejmo zdaj, v kakšnem smislu smemo govoriti o zunanjem driftu pri jeziku. Ko so naši predniki prišli v Podjuno, so tam našli še potomce romaniziranih alpskih Keltov ter Ilirov, ki pa so govorili neki mešani jezik, sestavljen iz starih plemenskih besed in takih iz rimskega in latinskega jezika. Od prebivalcev so slišali ime Juenna, ki je postalo Juna, in niso šli na štalensko goro po to informacijo. Ker pa so naši predniki našli na hribu pri Sv. Rozaliji tudi ostanke starokrščanskih stavb, od katerih so nekatere mogoče celo sami porušili, in je bilo tam škofijsko središče

Juenna, so kraju spodaj rekli Podjuna. Po tem imenu je potem vsa dolina dobila ime Podjuna.⁹

Rimsko-latinski izraz za zid je bil *murus* in ob času naselitve je moralo biti precej zidovja še zunaj, dasi v razvalinah. Ker sami Slovenci dotlej v svojem slovarju tega izraza še niso imeli in tudi niso imeli glasu *u*, so rimski izraz poslovenili v *Myr*, sodobno: *mir*. Še danes je v Podjuni vsaka zidana stvar *mir*: „*mir je toust*“ pomeni: zid je debel. Tisti Slovenci, ki so prišli v Ljubljansko kotlino in v tedanje rimsko mesto Emona, so pa na južnem pome-riju mesta našli celo mesto v razvalinah in obilo zidovja. Celemu temu okraju so potem rekli „*mirje*“. Tako sta ti dve besedi prišli v slovensko besedišče. To pa nista edini besedi.

Tisti Slovenski tok, ki je prišel na naš Kras in na Goriško, je zadel tudi tam na romanizirane prebivalce. Slovenske ženske so videle, kako to prebivalstvo peče kruh pod lonci, ki so zadelani z živo žerjavico. Iz samostalnika *focus*, ogenj je nastal originalni rimski *panis foccacijs*, kruh iz ognja. Ker pa tudi za glas *f* naši predniki še niso imeli ekivalenta, so ta *f* izgovorili kot *p* in tako pečenemu kruhu so rekli potem *pogača*.¹⁰ Še v 19. stoletju so naši rojaki na Goriškem rekli samo takemu kruhu *pogača*, ki je bil pečen pod loncem, zadelanim z žerjavico.¹¹ To sta spet dva pri-mera, kako so zunanji vplivi bogatili in razširjali slovensko bese-dišče.

Oglejmo si zdaj notranje delovanje ledenika. Ledenik ni samo podvržen zunanjim silam in faktorjem, tudi sam je sila in faktor. Ledenik leži v koritu. S svojo velikansko težo pritiska ob strani korita, brusi in gladi stene in ker je specifična trdota ledu dru-gačna od trdote skalovja, ob katerega pritiska, nastane proces, ki ga geologi imenujejo *diferencialna erozija*. Trenje ledu in skal-natih mas povzroča veliko vročino, zaradi tega se led topi in tako nastala voda odteka pri jeziku ledenika na najnižji točki kot le-deniško mleko v dolino. Teža ledenika in diferencialna erozija sta dva faktorja notranje vrste, ki povzročata, da ledenik počasi polzi navzdol proti nižjim elevacijam, „*ledenik torej potuje*“. Na ledeniku nastane drift. Ledenik potuje zaradi svoje lastne sile.¹²

Isto smemo trditi o jeziku. „*Jezik potuje skozi čas in prostor v toku, ki ga sam ustvarja*“, pravi Edward Sapir (o.c. stran 150), ki je raziskoval jezike indijanskih plemen Severne Amerike. Kaj je ta tok? Ta tok nastane, kadar pripadniki posameznih narečij in jezikov prično nekatere elemente svojega govora rabiti v do-ložno različni obliki, bodisi glasovno bodisi oblikovno, in se ta nova raba, ki je stvarno podzavestna, ustali. Lingvist Mario Pei, ki je zelo znan strokovnjak, je definiral drift takole: „Drift je od nas domnevana tendenca jezika v smeri splošne spremembe v njegovi strukturi, v teku določene dobe in na podlagi specifičnih pojavov, na primer v glasoslovju“.¹³

Te spremembe so lahko različnega izvora: ali so posledice geo-grafskih dejstev, naprimer premikov ljudstva iz enega terito-rija na drugega, so lahko sociološkega značaja in lahko tudi čisto individualnega značaja. Eden najvažnejših činičev je geo-

grafski. „Dialekti nastanejo tedaj, ko se dve ali več skupin (prvotnega jezikovnega debla, op. pisca) tako oddalje druga od druge, da izgube med sabo zvezo in gre vsaka svojo pot. V novem okolju začno izdelovati značilne razlike v govoru.“¹⁴ Te razlike zadevajo lahko samo posamezne jezikovne prvine in to v omejenem obsegu, lahko pa tudi večje skupine na širokih geografskih osnovah.

Klasičen primer drifta v smeri nastanka novih jezikovnih struktur je usoda prvotnega indo-evropskega jezika na teritorijih severne Evrope v območju germanske jezikovne skupine. Najprej se je od te skupine ločila skupina severno in vzhodnogermanskih plemen. Še pred tem se je pa germanska praskupina ločila od splošne indo-evropske ali indo-germanske. V tej prvotni germanski praskupini so bili kasnejši danski, skandinavski, angleški, nemški in holandski jeziki samo dialekti prvotnega pragermanskega jezika. Na podoben način se je vršil razvoj tudi v okviru praslovanske jezikovne družine. Po geografski ločitvi so se iz te praslovanske matice razvili kasnejši slovanski jeziki, ki so bili pred tem samo dialekti prajezika. Še kasneje so se pa iz te sekundarne matice razvili predhodniki današnjih slovanskih jezikov, kot južni, severni, zapadni in vzhodni.

Oglejmo si sedaj dva primera „drifta“ na posameznih besedah, ki sta nastala po zaslugi glasoslovne spremembe. Eden je ameriški, drugi slovenski.

V „kolonialni“ in „pionirski dobi“ ameriškega ljudstva je bil zelo popularna jed narastek iz koruzne moke. Znan je pod imenom *Johnny's Bread* ali tudi *Johnny's Cake*. To ime sem rabil v člankih o imenih naših jedi¹⁵. Ko pa je bil ta spis že objavljen, sem našel v literaturi, zlasti pa v slovarjih ameriških dialektov, da se je ta narastek v resnici imenoval *Journey's bread*. Bil je torej tipično popotno jelo, ki so ga s sabo jemali ljudje na pot, na pr. delavci, kjer so delali, čeprav ne more biti dvoma, da so narastek jedli tudi po domačijah.¹⁶

Očividno je pa izgovorjava „*Journey's Bread*“ ali *cake* delala ljudem težave zaradi nerodne zveze konsonantov r in n in radi pomanjkanja vokala, zato je preprosti človek ta precej komplicirani *morfo-fonem* ob nekem času izgovoril kot *Johnny's Bread*. Razen dialektologov temu koruznemu narastku ne bo nihče več vrnil prvotnega imena. V današnji ameriški angleščini je pa analognih primerov spreminjanja fonemov in morfemov zelo mnogo.¹⁷ Drugi primer je iz naše bivše gostilne „Pri Kaplanu“ v Ljubljani. Ko so gostje prihajali k nam na hrano, zlasti na zajtrk in zvečer na prigrizek ob vinu – večinoma so bili to obrtniki, trgovci, pomočniki, tudi zdravniki in podobni poklici –, se niso pozdravljali in poslavljalji z običajnimi pozdravi kot *servus*, „Bog živi“ ali „Zdravo“, čeprav so bili nekateri iz sokolskih vrst, temveč z pozdravom „korša madina“. Dolgo sem ugibal, kaj je ta „korša madina“, ali ima kako zvezo z italijanskim *mattina*, jutro ali kaj, toda ni pomagalo. Končno sem vendarle to uganko rešil in ugotovil, da je ta pozdrav slovenska ljudska adaptacija nemškega

pozdrava „gehorsamer Diener“, to je: „ponižni sluga“, ali hrvatško: „sluga ponižan“. Ta pozdrav so prinesli iz svoje vojaške službe vojni obvezniki, ki so služili v avstro-ogrski armadi, kjer je moral navadni vojak tako pozdravljati svoje predpostavljene starešine. Isti pozdrav so pa poznali tudi moški, ki so služili pri raznih fevdalnih nemških družinah na gradovih in drugod. Dasi je bil ta pozdrav neke vrste specialiteta naše gostilne, so ga vendar rabili tudi gostje v drugih ljubljanskih gostilnah. Pozdrav bi jaz prav rad rabil danes, če bi imel koga tako pozdravljati.

Na ta način je nemška jezikovna oblika poniknila v slovenski ljudski govor in postala del našega dialekt.

Spreminjati glas *s* v šumevec *š* ni bila samo ljubljanska navada, temveč je bilo to znano tudi na Gorenjskem in Koroškem: sekira je v obeh predelih ščira, pojav je iz kategorije glasov, ki jih poznamo iz dialektov z izrazito palatalizacijo. Ni pa ta pojav neznan v Združenih državah. „This year“ je tu vselej: „diš jir“, „last year“ je: „lašt jir“, zlasti slišiš ta govor na radiu. Ta asimilacija vpliva tudi na druge konsonante, na primer na glas *t*, ako mu sledi mehki *y*: I don't want you to fall down“ je bilo v izreki bolniške sestre, ko sem ležal v bolnici: „Aj dont wončju tu fol dawn“. Posebno bizarno je naslednje: „What should we call it?“ se glasi: „wočamakol et?“ Vse te glasovne spremembe so delo drifta, ki je skupno ime za celo vrsto takih pojavov, od katerih ima vsak svoje ime. To so primeri notranje sile jezika, nosilec te sile je pa človek, ki govori, in večinoma se v ljudskem govoru to vrši podzavestno. O teh spremembah najde bralec informacijo v vsakem slovarju lingvistike in tudi v splošnih leksikonih.¹⁸

Slovenski narod je poslal po svetu ogromno število izseljencev ali emigrantov, ki se sedaj imenujejo tudi „zdomci“. Ena največjih takih skupin se je ustalila v Clevelandu, Ohio, USA. Ob raznih prilikah, ko sem bil v tem mestu, sem tenko prisluhnil govoru teh ljudi, ki so prišli v novo deželo iz raznih delov Slovenije: Dolenjske, Suhe Krajine, Savinjske doline, iz Prekije in še odkod. V glavnem jih je gnala od doma revščina in pomanjkanje zaslужka, so pa bili tudi drugi motivi, pri moških posebno to, da so se s tem izognili vojaškim obveznostim, in videl sem nekaj primerov, da so si moški v svrhu dokaza nesposobnosti za rabo orožja odstrelili že prej kazalce na desni roki, s katerim sproži vojak petelina na puški.

Na splošno sem videl, da ti ljudje zelo lepo govore dialekte svojih starokrajskih bivališč in se temu čudil. Razlaga za to leži v dejstvu, da večina teh ekonomskih emigrantov ni imela nobenih šol, ko je prišla v USA, običajno so bili otroci stari od 8-12 let, moški pa v dobi vojaške obveznosti in brez posebnih šol, moj stric je hodil samo štiri leta v ljudsko šolo, potem pa je moral iti delat. Ti emigrantje so torej prišli v novi svet z jezikovnim instrumentarjem svojih dialektov oziroma govorom domačih hiš in to jim je pomagalo ostati tem govorom zvest. V pravem nasprotju s tem so mi pa ti ljudje opetovano pripovedovali, da mi „ta

novi“ ali politični emigrantje govorimo čisto drugačno slovenščino, kot pa so jo bili oni vajeni doma in večkrat sem slišal opombo, da nas ne razumejo. Iz tega sledijo zanimivi zaključki¹⁹ Prvič: Drift na področju dialektov ni tako velik kot je na področju knjižnega ali standardnega jezika. Drugič: Njihovi dialekti so jim v mnogočem pomagali, da so začeli ameriško angleščino govoriti precej pravilno, ne sicer v gramatičnem in leksikografskem pogledu, pač pa v glasoslovnem. Zvočno vzeto ni posebno velike razlike med slovenščino kakega Suhega Kranjca pa med angleščino kakega imigranta iz Anglije, kajti v obeh je neke vrste isti substrat, ki bi ga jaz imenoval ilirskega, saj je bila Kranjska nagosto poseljena od Ilirov, enako pa tudi Velika Britanija.

Tista slovenščina, katere ekonomski emigrantje niso popolnoma razumeli oziroma jim je zvenela tuje, je bil visoki ali knjižni jezik domovine med obema vojnama. Slovenščina je v tisti dobi naredila velike korake v svoji izpopolnitvi. Najboljši dokaz so pesniki kot je bil *Oton Župančič*, ki ni samo v svojih pesmih naš jezik dovedel do viška, temveč tudi v prevodih iz Shakespearija ali Anatola France-a in drugih. Dejansko ni pravilno, ako govorimo o driftu pri knjižnem jeziku. Tu imamo namreč drug proces: vsak standardni ali knjižni jezik gre, oziroma se razvija od štadija manj popolnih struktur do štadija bolj popolnih, od manj bogatega vokabularja do bolj bogatega, od preproste skladnje do bolj komplicirane in podobno. Knjižni jezik ima na razpolago gramatike in leksikografska dela, ki mu kažejo pot, predvsem pa ima pesnike in pisatelje, ki jezik bogatijo.

Čisto drugačna je usoda dialektov. Dialekt je to, kar človek govori. Ta človek živi v neki naravni skupnosti. Ko tak človek umre, dejansko umre dialekt, ki ga je govoril, in naj bo ta dialekt še tako splošen, je vendar vselej individualno vezan. Toda na njegovo mesto bo prišel nekdo drugi, ki bo govoril dialekt in tako ohranjal tradicijo. *Narečje se torej ne izpopolnjuje kakor se visoki jezik, temveč se neprestano obnavlja, tako da Heraklitov izrek o vodi in strugi dejansko velja bolj za narečje in edino temu dejstvu se moramo zahvaliti, ako imamo še danes v Sloveniji pokrajine, kjer se govore narečja.* Posebno velja to za slovensko Koroško.

Ako govorimo o „driftu“ ali o jezikovnih spremembah, vidimo, da je v narečjih njihov nosilec človek, v okviru visokega jezika sta pa gramatika in pravopis, ki krojita jeziku usodo in ga izpopolnjujeta. V okviru narečij se proces sprememb vrši v psihološki stvarnosti, v knjižnem jeziku pa v logični – vsaka slovnica je logika jezika.

II. OD TRUBARJA DO PREŠERNA

Leta 1564 je *Primož Trubar* izdal „Cirkovno ordningo“, ki je predstavljala dejansko ustavo luteranske cerkve na Slovenskem.²¹ Ker pa je nadvojvoda Karel, ki je bil vrhovni poglavar teh

ozemelj, videl v Trubarjevem koraku poseganje v njegove prerogative ali pristojnost, kajti on edini je bil pooblaščen, da urejuje tudi cerkvene razmere, zato je Trubarjevo akcijo preganjal. V okviru „Ordninge“ je Trubar tudi slovenskemu jeziku določil ustavno mesto in vlogo. Slovenski jezik naj bi pomagal razširjati protestantsko vero med Slovenci. V njegovi „Ordningi“ moramo videti začetek urejevanja slovenskega jezika kot jezika. 20 let za njim je Adam Bohorič izdal svoje „Arcticae Horulae“, to je: „Zimske urice“, ki so prva slovnica slovenskega jezika.²² Za predlogo mu je služila latinska slovnica, iz česar vidimo, kakšno vlogo je tiste čase imela pri nas latinščina, na drugi strani pa tudi, da je Bohorič vzel za predlogo slovnico klasičnega jezika, kar takrat ni bilo nič nenavadnega. Še v 18. stoletju so slovnice videli v sistemu latinščine vzor za svoje slovnice.

S strokovnimi izrazi, ki jih je uvedla novejša lingvistika, moramo imenovati to, kar sta začela Trubar in Bohorič, *kodifikacijo slovenskega jezika*. . . Njuni deli sta nastali iz žive potrebe, ki jo je jezik čutil, nastali sta torej po sili notranjega razvoja jezika samega. Leta 1592 je nemški šolnik in jezikoslovec *Hieronymus Megiser*, izdal slovar štirih jezikov: nemškega, latinskega, slovenskega in italijanskega.²³ Njegov slovar je prvi slovar, ki zajema vse tedaj znano slovensko besedišče, kar velja tudi za ostale tri jezike, kolikor se nanašajo na potrebe tedanje slovenske stvarnosti. Iz tega slovarja vidimo, da je bila takratna slovenska družba zelo internacionalna in kozmopolitska, in lahko rečemo, da je Ljubljana tudi še kasneje ostala taka, kar ji je treba šteti kot odliko.

V nasprotju s tedaj običajno rabo, imenovati slovenski jezik „windisch“, je Megiser čisto določno označil slovenski del slovarja kot *Dictionarium . . . linguae Illyricae (quae vulgo Slavonica appellatur)*, kar je bil velik napredek za tedanja leta. Natančen naslov je: „*Dictionarium quattuor linguarum videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae (quae vulgo Slavonica appellatur) et Italicae sive Hetruscae*“. Za slovenski jezik ima naziv ilirski, za italijanskega pa naziv etruski (*Hetruscae*). V teh imenih je treba videti tradicijo, ki so jo začeli antični historioografi in kartografi, za njimi so jo pa prevzeli in nadaljevali pisatelji iz dobe humanizma. Naziv Ilirski se je obdržal pri nas še v celo 18. in začetek 19. stoletja.

Leta 1603 je Megiser izdal mnogojezični slovar, v katerem najdemo tudi srbohrvaščino. Iz teh njegovih del sledi, da je bil visoko naobražen mož, ki je razumel tudi geografski položaj mesta Gradec, kateri je bil v mnogih ozirih sličen položaju Ljubljane, namreč kozmopolitiski in mednarodni.²⁴

Vse te stvari so nam več ali manj znane, ker smo se o njih učili v šolah in zato skoraj ni potreba, da jih omenjamo. Toda v šolah se nismo učili o teoriji jezika in govora, o zakonih, ki vladajo v njihovih razvojnih in o zgodovinskem razvoju. O Trubarju je stara šola učila, da je vzel za osnovo svojemu prevodu sv. Pisma dialekt svoje rojstne vasice Rašica pri Velikih La-

ščah, ljubljanski lingvist Janez Rigler je pa ugotovil, da je Trubar v resnici vzel za vzorec slovenščine tedanji dialekt Ljubljane, kar je veliko bolj naravno in njegovi evropski orientaciji odgovarjajoče. S teoretičnega stališča pa ni nič važno, ali je vzel dialekt Rašice ali Ljubljane, važno je samo to, da je prevod naslonil na govor, za katerega je ugotovil, da ga bodo razumeli vsi Slovenci brez izjeme in ne glede na to, kje prebivajo.

Po mnenju jezikoslovcev nastanejo standardni ali visoki jeziki lahko na dva načina: 1. Ako določeno število dialektov pokaže med seboj take sličnosti, da te lahko uredimo v eno skupino, so te sličnosti že jezik. „Dejansko je to, kar imenujemo jezik, doseglo svoj status ravno na ta način“, pravi Hughes.²⁵ In 2. Standardni jezik pa lahko nastane tudi tako, da zadobi neki individualni dialekt, ki ga govori določeni geografski teritorij, med drugimi dialekti prominentno vlogo in postane jezik. „To se lahko zgodi zaradi prestiža ali iz političnih razlogov ali pa obojega“.²⁶ Ta proces imenujejo jezikoslovci standardizacija, pa tudi de-dialektizacija in jezik, ki tako nastane, je *standardni ali literarni jezik*.

V Trubarjevem primeru imamo zastopane elemente iz obeh skupin. Naj je Trubar jemal podlage za svoj jezik kjerkoli, našel je sličnosti in te so dale osnove za to, kar je postalo visoki jezik. Potem je pa pri njem dobil prvenstvo teritorij naše Ljubljane in vodilna misel in motivacija Trubarjeve akcije ni bila v prvi vrsti prestižna, temveč versko-misijonska: razširjati luteransko vero med Slovenci. Pri vsem tem je zanimivo, da nisem nikjer zasledil primera, ki bi bil pričal, da jezikoslovci poznajo nastanek slovenskega jezika, vselej pa navajajo kot primere dva: 1. Klasično Grčijo, kjer je atiški dialekt postal glavni grški govor, ki je nadomestil dotlej rabljene provincialne govore; in 2. Italijo, kjer je po zaslugi Danteja v 13. stoletju toskanščina postala glavni italijanski govor in podlaga novega italijanskega jezika. O vlogi Danteja v tem procesu piše obširna literatura. Trubar se nahaja dejansko v zelo izbrani družbi.

Mladika, ki jo je Trubar vsadil, je bila šele mladika in za njeno nadaljnjo rast je bilo potrebnega še mnogo dela. Tudi to so izvršili naši protestantje, *Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj in Adam Bohorič*. Ne bi nam bilo treba segati po dognanjih teoretične lingvistike in bi svoje odgovore lahko dobili zgolj s proučevanjem našega protestantskega primera, toda prišel je čas, da se seznamimo tudi s teorijo in osnovnimi pojmi jezikovne stvarnosti. Pri tem se bom posluževal učenja praške šole lingvistov.²⁷

Standardni jezik je po naukih te šole kodificirana oblika jezika in govora, ki jo sprejme in spopolni občestvo, ki ta jezik ima. Za tako obliko oziroma stopnjo jezika sta potrebna dva pogoja: 1. Mora biti gibljiv in prožen, istočasno pa stabilen; 2. rabi intelektualizacijo. Prožnost in gibljivost dobi jezik s pomočjo kodifikacije, katere sredstvo je slovnica. Pod intelektualizacijo pa moramo razumeti tisto stremljenje, ki sili jezik k vedno višjim, točnejšim in popolnejšim oblikam izraza, k njih sistematizaciji

ter sposobnosti umevanja in ustvarjanja višjih jezikovnih in splošno kulturnih izpovedi. Sredstvo te intelektualizacije je pa vokabular ali slovar. Tako Praška šola.

Če imamo na umu ta dognanja in jih primerjamo s tem, kar so naredili v 16. stoletju naši protestantje, moramo reči, da so delali, kakor da so imeli pred sabo delovno skico ali tako zvana „blue print“, po katerem je treba neki izdelek narediti... Trubar je izbral ljubljanski dialekt za osnovo svojemu prevodu, ki je bil sicer poln germanizmov in latinskih ter italijanskih besed, toda je bil kot govor celota. Prožnost njegovemu prevodu je dajala njegova sposobnost, rabiti ta jezik in govor v gramatično korektnem načinu. Z Bohoričevo slovnico pa smo dobili prvo formalno slovnico, ki je naš jezik tudi kodificirala, to je: mu pokazala zakone in pravila, po katerih ga je treba razvijati in rabiti.

Proti koncu stoletja izdani Megiserjev slovar je dokaz, da je narod, ki je govoril slovenski jezik, rabil tudi neki kompendij besedišča, ki je imel še to prednost, da je vseboval tudi nemško, italijansko in latinsko besedišče. S tem so bile dane intelektualne podlage za nadaljni razvoj. Zunanji zagon je vse to delo dobilo zlasti v tistem gibanju reformacijskega časa, ki ga poznamo pod imenom *humanizem*. Čeprav je bil humanizem v svoji prvi dobi orientiran v smislu klasične in zlasti rimske antike in je srednjeveškemu teocentričnemu nazoru postavil nasproti svoj nazor, da je človek središče vsega stvarstva, je vendar humanizem bil še veliko več: bil je gibanje, ki je imelo svoje težišče v obnovi in poglobitvi intelektualnega življenja in tako nanovo ovrednotiti vse dosedanje nazore o svetu, človeku in duhovni stvarnosti, o zgodovini človeštva in o zgodovini narodov, tako tudi slovenskega. Ta humanizem ni bil omejen na nobeno določeno vero, temveč je zajel enako tedanji katoliški svet, kot tudi protestantskega. Šlo je, preprosto povedano, za kodifikacijo celokupnega inventarja človeške kulture, znanja in pojmovanja narave in človeka ter odkritje novih, dotlej neznanih dežel in horizontov.

Razen tega zunanjega zagona, ki ga je jezik doživljal, je pa bil jezik kot govor tudi notranje že tako dozorel, da je zahteval nove rešitve. Stara dokaj ločena narečja so se med seboj tako priličila in standardizirala, da je že to dejstvo samo zahtevalo nekaj novega in Trubar je to situacijo izrabil. V političnem oziru je bilo za ta proces ugodno, da je večina slovenskega življa živela na teritoriju, ki je bil v glavnem homogen. Edini teritorij, kjer je naš narod živel pod političnim pritiskom nemškega naroda, je bila Koroška, ki je bila ločena od ostale Slovenije po gorski verigi Karavank. Toda tudi tu je protestantizem našel plodna tla za svoje delo, dokler ga protireformacija ni zatrla.

Ako gledamo na jezik tako, kot nas uči praška šola in nas uče tudi drugi internacionalni centri jezikoslovja in jezikoslovci, potem so nekateri nazori naših lingvistov o slovenskem jeziku precej nenavadni in nerazumljivi. Omenili bomo samo dva primera. V uvodu v njihovo slovnico²⁸ označujejo trije avtorji: Bajec,

Kolarič in Rupel, slovenski jezik kot umetno ustvarjeno narečje višjega reda, ki ni plod znanstvenega dognanja. Takšen, kakršen je, naš jezik ni skladen z nobenim narečjem, ne preteklim ne sedanjim, je pa kljub temu živ organizem.

Po našem mnenju je bistvo visokega ali knjižnega jezika v tem, da ni skladen z nobenim narečjem, v kolikor so pa v zgodnjih štadijih v njem še ostaline dialektov, jih ta standardni jezik v teku časa odmetava in izloča. Knjižni jezik je povsod nadgradba narečij, kajti on ima kodeks, ki ga narečja nimajo. In ta kodeks je slovnica. Zgoraj smo rekli, da gre standardni jezik k vselej popolnejšim oblikam in strukturam, medtem ko narečja tega razvoja ne poznajo. Narečja so statična, knjižni jezik je pa dinamičen. Knjižni jezik kot tak tudi ni v prvi vrsti govor, temveč je res to, kar razumemo pod besedo jezik. Kadar mislimo o tem jeziku kot govoru, takrat mislimo na to, kar slovničarji imenujejo „zborni govor.“

Po Francetu Bezlaju,²⁹ znanem ljubljanskem strokovnjaku za etimološka raziskavanja, je pa slovenski jezik umeten jezik. Slovnica in sistem jezika nista eno in isto. Po njem živ jezik ni nikoli logičen. Kar se umetnega značaja našega jezika tiče, ne spada v vrsto jezikov, ki so res umetni, na primer esperanto. To je umeten jezik, ki ni izraz nobene etnične skupine. Slovenščina je pa jezik slovenske skupine in njeni prvi pisani spomeniki so Brižinski spomeniki. Po mojem mnenju je vzrok tega nesporazuma v dejstvu, da Bezlaj ne loči med jezikom kot standardno obliko pismenstva, pa med govorom, razlika, ki jo je prvi definiral švicarski lingvist *Ferdinand de Saussure*, ki je ločil: jezik – la langue in govor – la parole. Kodificirani jezik ni nelogičen, ker ima pravila, ki ga vodijo in to v logičnem smislu. Toda tudi govor ni nelogičen, to je s filozofskega stališča nepravilno tolmačenje. *Govor je iracionalen*, in to pomeni, da v tem trenutku ne vemo, kam bo govor v naslednjem šel. „Drift“ ga bo premaknil s trenutne pozicije in ga spremenil glasoslovno in oblikoslovno, kot smo pokazali na primerih v prejšnjem poglavju. Vzroki oziroma činitelji, ki povzročajo „drift“, so lahko strogo jezikovni, lahko so sociološki, geografski in tudi psihološki. O teh stvareh pišem v traktatu o marnjovanju in žobarenju.

Ravno tukaj, na točki drifta, pa nastopa včasih situacija, ko je treba jezik regulirati in ga spraviti v tir. Jezik, ki ni podvržen regulaciji, podivja. Ako je slovenščina v 19. stoletju kazala skrajno konfuzno sliko, in niso vedeli, kam spada, ali je to vendski ali ilirski ali kakšen jezik, v tem primeru ni bila krivda na ljudskem govoru in standardnem „driftu“, temveč na slovničarjih, pravopiscih in političnih krogih, ki so jezik manipulirali, vsak po svoji ideji, medtem ko je ljudstvo natančno vedelo, da je slovenščina samo slovenska in nič drugega. Bezlaj ima prav, da smo mi Slovenci ljudstvo, ki je posebno nadarjeno za klike in stranke in da nam je tudi jezik dobrodošlo sredstvo za medsebojna obratovanja. Ako človek gleda nazaj v našo zgodovino, se mora čuditi, kako je bilo mogoče priti do črkarskih pravad ali pa do

tega, da sta v istem letu izšli ena slovnica vindskega jezika in druga slovenskega jezika.³¹ Danes je sicer to anomalijo nekoliko lažje razumeti, ker imamo med sabo, zlasti pa v zamejstvu, ljudi, ki še vedno vzdržujejo „vendsko“ teorijo in so k njej dodali še skandinavsko. Z narodno-političnega stališča je to početje zelo nespametno, saj s tem sami dokazujemo, da imajo koroški antislovenski krogi prav, ko so koroško slovenščino imenovali „die windische Sprache“ in jo deloma še danes, in ljudi, ki jo govore „die Windischen“.

Oglejmo si zdaj še vlogo pisateljev in pesnikov v procesu nastajanja in ustvarjanja standardnega ali knjižnega jezika. Njihova vloga je zelo velika. Najbolj znan primer je vloga Danteja v nastanku italijanskega knjižnega jezika, manj znana je vloga Puškina v nastanku ruskega jezika in še manj znana vloga našega Prešerna. Pesniki in pisatelji so tisti, ki končno iz jezika naredijo tisto kulturno izrazno sredstvo, ki predstavlja narode po njihovih literaturah pred svetom.

Vendar se zgodi, da tudi ti besedni umetniki ne vedo o jeziku povedati več kot lepe pesniško zanosne slavospeve, ki so sicer zelo polni čustva, a vendar nam jezika kot takega ne približajo. Tako je zapisal Župančič: „V slovenščini je shranjena vsa skrb in gorečnost naših reformatorjev, ves obup in strah Prešernov, vsa šegavost mladega Levstika in grčavost njegovih poznejših let, eleganca Stritarja, otožnost Gregorčičeva, borbenost in tišina Cancarjeva, jecljanje Aleksandrova in melodijoznost Kettejeva“. S tem zdaj primerjajmo to, kar piše lingvist Robert Lord o Puškinu: Ko govori o zgodovinskem poslanstvu pesnikov in pisateljev pri usodi jezika, omenja od Italijanov Danteja in od Rusov Puškina. In o tem pravi: „Puškin je v svojem delu združil tri stvari: 1. Slovanski jezik ruske pravoslavne cerkve; 2. bogati ruski ljudski jezik in 3. konceptualno besedišče zahodne Evrope“ – dobesedno: „the conceptual vocabulary of Western Europe“³²

Zdaj prenesimo to na našega Prešerna. Tudi on je v svojem delu združil tri stvari: 1. Tradicijo slovenske cerkveno-jezikovne rabe, ki se je začela z Brižinskimi spomeniki, se nadaljevala v reformaciji in dosegla svoj višek v protireformaciji, to je v dobi baroka, ki je za vse slovanske narode zlata doba kulturnega razpona; 2. svoje delo je naslonil na ljudski jezik svoje gorenjske domovine, ki je tiste čase govorila isti dialekt kot Rož na Koroškem; in 3. enako kot Puškin je zgradil vse svoje delo na temeljih zahodno-evropske kulture z njeno bogato antično tradicijo, iz katere je jemal primere in z njimi izražal to, kar je živelo in se dogajalo v njegovi pesniški intuiciji in domišljiji.

Za zaključek tega poglavja pojdemo na Koroško in si oglejmo tamošnjo situacijo. Videli bomo, da je pritisk germanizacije tam preprečil tisti razvoj, ki so ga bile deležne slovenske dežele in da je k temu pripomogla tudi protireformacija.

Ker je tudi Koroška sprejela luteransko vero in so Koroški deželni stanovi, ki so bili tedanja koroška deželna gosposka ali vlada, celo z denarjem podprli tiskanje Dalmatinovega prevoda

Biblije, je jezik naših protestantov nehote postal tudi jezik Koroških Slovencev in kolikor je šlo za pismenstvo, last slovenskega življa. Zaradi intenzivnega pritiska germanizacije v dobi po začetku protestantizma in izgonu protestantskih duhovnikov iz dežele, je pa razvoj slovenščine doživel prve težke zapreke. Nastala je situacija, ki spominja na razmere v Srbiji in Bolgariji po turški okupaciji konec 15. stoletja. Narodna literatura in vera sta bili pregnani in sta se umaknili v samostane, srbski na pr. v samostan Hilandar na gori Atos, bolgarski v samostan Rila in drugam. Tja se je preselilo pisanje nabožnih knjig ter njih iluminiranje, v veliki meri pa tudi slikanje svetih podob ali ikon in izdelovanje drugih umetnih predmetov, kot je bilo cerkveno pohištvo in ikonostasi. Vsi ti kulturni centri so nadaljevali tradicijo srednje in poznobizantinske umetnosti in kulture in to je trajalo do konca 18. stoletja, ko so se pojavile prve svetne delavnice. Slikarji ikon so se imenovali *zo-ografi* ali živopisci in šele na začetku 19. stoletja so se šli prvi srbski in bolgarski, za umetnost nadarjeni mladi ljudje učiti le-te ali na akademijo na Dunaju ali na ono v Petrogradu v Rusiji.

Na podoben način se je na Koroškem preselilo literarno delo protestantskega ljudstva v domove, kjer so tedaj nastali prvi *bukovniki*, ki so prepisovali luteranske verske knjige in tekste. Kmalu je pa iz tega nastala splošna tradicija, ki se je obdržala pri življenju tudi v protireformacijski dobi, ko se je začel na Koroškem prvi val germanizacije. Bukovniki so prepisovali zgodbe trpljenja Kristusovega, življenja Marijinega, svetnikov, dalje so prevajali in prepisovali splošno razširjeni Kolomonov žegen, sezname zdravilnih rastlin in podobno. Te čuvarje slovenske literarne tradicije bi jaz imenoval *logografe*, to je *slovopisce*, kajti s svojim delom so vzdrževali tradicijo pismenstva, ki je bilo večinoma v dialektu. Bukovnike je treba razumeti v tem širšem okviru in ne samo kot etnografsko zanimiv pojav koroškega ljudskega življenja.

III. JEZIK IN NAREČJE V TEHNOKRATSKO-KONSUMERISTIČNEM VEKU

Po drugi svetovni vojni sta tudi jezik in narečje – in to brez razlike naroda ali države, v kateri se govori –, stopila v atomsko stoletje. Razbitje atoma³³ v fizikalnem laboratoriju čikaške univerze v letu 1944, ki je služilo v prvi vrsti vojaško-strateškim ciljem, je pa kmalu dobilo naslednike v fenomenalnem razvoju tehnologije, služee vsakdanji rabi in s tem potrošniku, zato je umestno to dobo nazivati „tehnokratsko-konsumeristični vek“. Naša naloga je sedaj pogledati, kako se tema dvema fakultetama človeškega duha in obstoja, namreč jeziku in govoru, godi v tej dobi. Prvi vtis, ki ga dobi površni opazovalec, sugerira, da je z jezikom vse v najlepšem redu in da je v resnici odklenkalo samo dialektu. To mišljenje zasledi človek tudi v izjavah in delih nekaterih jezikoslovcev. Nobena stvar pa ni tako daleč od

resnice kot tako naziranje. Najprej moramo vreči kratek pogled v zgodovino.

Prva stopnja v transformaciji jezika in njegove oslavitve kot sredstva tradicionalnega komuniciranja med ljudmi je nastopila že v 19. stoletju in sicer s pojavom vseh mogočih uprav po celem svetu: političnih, gospodarskih, davčnih, sodnih, kulturnih in vojaških. Nosilci teh uprav so bili uradniki in državne oblasti na vseh stopnjah: od centralnih uradov do zadnjega občinskega urada v kakem glavarstvu in vsak tak urad oziroma organizacija uradov si je ustvarila poseben jezik, v katerem je vodila posle in občevala z ljudstvom. Sicer bi lahko kot predstopnjo te faze navedli tudi že urade starih fevdalnih gosposk po gradovih, toda bomo to tu opustili. Zelo lepo analizo jezika omenjenih uprav je napisal *Dr. Karl Korn*, zadnji urednik lista „Berliner Tageblatt“ pred nastopom Hitlerjevega režima. On imenuje jezik teh uprav „jezik upravljanega sveta“. ³⁴

Ker smo Slovenci živeli v stari avtro-ogrski monarhiji, ki je bila po celem svetu znana po svojem državnem uradništvu, katero je bilo v resnici samo podaljšana desna roka cesarskega dvora, je razumljivo, da je tudi naš mili slovenski narod participiral v tej fazi jezikovne spremembe in to še posebno zato, ker je Slovenec rojen birokrat. Administracijski jezik monarhije je postal tudi v slovenskih deželah občevalno sredstvo in biti državni uradnik je pomenilo tudi biti nekaj višjega kot navadni zemljan. Za ženski spol so postali uradniki izredno privlačna prilika za zakon in torej za življenjsko zavarovanje. Ko smo se ujediniili, se v tem oziru ni dosti spremenilo, kajti vlada v Beogradu je že prej imela tudi svojo državno in lokalno upravo, slovenski višji uredniki so pa pomagali v Beogradu organizirati razne upravne enote.

Vse to je kmalu postalo zanimiv predmet umetniškega upodabljanja v besedi. V celi vrsti svojih spisov je *Stanko Majcen*, ki je sam izhajal iz uradniške familije, risal uradnika in uradniški žargon. Človeka, ki je naredil samomor in skočil v vodo, imenuje uradni organ osebo (ameriški izraz za to je „subject“). Dama, ki jo opisuje v neki drugi sliki, že vidi v pogovoru s svojim izvoljencem, kako bo ta nosil „zlate naočnike“, ko bo postal uradnik: „Boš nosil zlate naočnike“. Dejansko so taki naočniki res bili simbol položaja.³⁵ Uradnika je slikal tudi *Ivan Cankar*, toda on ga je dejansko pomiloval, če ne naravnost zaničeval, ko ga je slikal v njegovi eksistencialni revščini.³⁶ Majcen ga je slikal takega kot je, njegov stan in vso uradniško atmosfero.

V „Slovincu“ in „Narodnem dnevniku“ je ta novi jezikovni slog analiziral in ironiziral talentirani pisatelj *Janez Rožencvet*, čigar pravo ime mi ne pride v spomin. Na Dunaju je vodil križarsko vojno proti jezikovnemu maličenju in za čistost nemškega jezika *Karl Kraus*, pisatelj, ki je sam pisal in izdajal revijo „Die Fackel“; najnovejša številka te revije je vselej gledala iz žepa *Francetu Bevku*, ko je ta prihajal v tretje nadstropje „Jugoslovanske tiskarne“, kjer je vodil naš literarni krožek.³⁷ Uradniški motiv je pa

že v 19. stoletju obdeloval v svojih spisih tudi *Janko Kersnik*, ker je bil to za pisatelje realistične smeri zelo vabljev predmet.

Drugi štadij v propadanju jezika je nastopil po prvi svetovni vojni z zmagoslavnim pohodom komunistične revolucije v Rusiji, kateri sta potem sledili fašistična in nacionalno-socialistična diktatura. Deloma vključuje Korn v svojih analizah že tudi ta gibanja. Vsak izmed teh sistemov si je ustvaril svoj jezik oziroma žargon, ki je bil v skladu s programi tozadevnih strank. Ko je KP po drugi svetovni vojni zavladata tudi v Sloveniji, je poseben partijski žargon prevladal tudi pri nas. Direktna posledica tega dejstva je pa bila okvara jezika v literarnih delih, v katerih so skušali avtorji najti ventile za svoje proteste zoper to diktaturo. Kdor čita nekatere tekste iz prvih časov diktature, zlasti pa eseje avtorjev, ugotovi, da mnogih sploh ne razume, ker so pisani v jeziku, prepletenem z izrazi, ki so zneseni iz celega sveta, in polni problemov, ki jih ne bi bilo, če svoboda izražanja ne bi bila zatrta. Pri celi tej stvari pa je najbolj zanimivo to, da je bil edini, ki je zgodaj nastopil proti partijskim okvaram jezika na Slovenskem, *Matej Bor*, nekdanji dvorni pesnik revolucije. On se je tudi boril proti onesnaženju okolja, zanemarjanju kmečkih obdelovalnih površin, travnikov in pašnikov, ki jih preraščajo plevi in spreminjajo v prerije, kar ni nič čudnega, ker je vse iz dežele drvelo v tovarne, ker je tam videlo zvezdo blagostanja. Danes verjetno že tudi partija sama uvideva, kam sta deželo prignala njena ideologija industrijalizacije in betonski marksizem, ki se nista obrestovala, temveč sta državne finance spravila v krizo. Vprašam se, ali bo Bor s svojim protestom uspel? Verjetno ne, ako ne bo začel metati bomb. Toda zgodovina mu bo morala priznati, da je s svojim pesniškim ciklom, „In šel je popotnik skozi atomski vek“, ustvaril visoko vreden pesniški dokument te dobe in istočasno dokument razočaranja nad programom marksističnega socialnega in gospodarskega reda.³⁸

Tretja in najnovejša faza tega uničevalnega procesa pa je nastopila z globalno civilizacijo, sestojajočo iz absolutne mehanizacije, avtomatizacije, masovnih telekomunikacij, elektronike in kibernetike, hitre hrane in hitrih cest, samopostrežnih veletrgovin, konfekcije vseh vrst, sintetikov, skratka z nastopom *amerikanizacije*, ki je prinesla s sabo tudi zahtevo po globalnem jeziku, ki bo razumljiv enako v USA, kot v Afriki, na Japonskem, v Evropi in drugod.

Medtem ko je bilo v dobi upravnega jezika še mogoče govoriti le o zmernem spreminjanju jezika, ker ga je nosila birokracija, ki se je smatrala za nekako elito, se je to v zadnji fazi popolnoma predrugačilo. Danes je dejanski nosilec vseh teh pojavov *ljudstvo samo*, to se pravi: *potrošniška masa*. Predaleč bi vodilo, če bi hoteli iti v podrobnosti, omejiti se moramo samo na nekaj tipičnih jezikovnih pojavov.

Da se razširijo globalne možnosti trgovine in industrije, mora jezik postati vsem razumljiv. Pa tudi na domačih trgih ga je tre-

ba poenostaviti. Zato se v angleščini komplicirani sklopi soglasnikov in vokalov redoma poenostavljajo: namesto night se piše nite, ker je fonem v obeh oblikah isti; namesto right je rite; namesto weight – teža, freight –, tovor imamo wate in frate itd. Na čistilnicah oblek boste našli slogan; Clean while u wait. Očistimo, ko počakate. Toda to je še konservativno. Drugod bo slalo: Klin while u wate. Glas u je isti fonem kot v zaimku you, klin nadomešča glagol: clean. Čemu bi pisal lastnik garage obširno, naj stranka ne pride k njemu? Bolj enostavno je napisati: Don't see us, call us. Toda tudi see je preveč za ljudi, za katere je čas denar oziroma zlato: Zato sem našel na pokrovu motorja: Don't C us, call us. Fonem črke C je isti ko v glagolih: to see – videti –. Namesto veznika for stoji številka 4. Da je v tem mnogo čisto navadne afektacije, je jasno.³⁰

Ker je danes potovanje igrača in ni nobenih meja, zato je treba biti poliglotten. „The Corner Drug Store“ je v Franciji: „Le Corner Drug store“, „The girls“ so „les girls“. Neki klub je pred leti anonširal: „le club has facilities extraordinaires at Princes fantastiques“. Francoščina baje že tako meša v svoj jezik anglizme, da jo imenujejo: Franglais. Posebno razširjajo to mešano besedišče občevalna in informacijska sredstva, časopisi, radio, televizija. „Naš Tednik“ v Celovcu naravnost briljira v tem poslu: trend, ekran, eskalacija, interferenca, aktivitete in še druge so na dnevnem redu. Velikokrat seveda tisti, ki rabijo tujke, ne vedo, kaj pomenijo.

Kakor imamo danes v blagovih sama sintetična vlakna, tako je treba tudi jezik sintetizirati. Živino krmijo v glavnem s sintetičnimi hranivi in ne s svežo hrano, zato je tudi meso temu primerno trdo kot podplati čevljev. Sintetične materialije so res pregnala iz žimnic mrčes kot so stenice in to je brez dvoma dobra stran, toda umetni puhi kot je bil poliuretan, so se izkazali kot zelo strupeni, če začno goret, in treba je bilo precej mrtvih, preden so to sintetično maso prepovedali. Zdaj seveda so začeli delati tako zvane žimnice že iz vode: „water mattress“. Pogledal sem eno in se vprašal, kakšni ljudje lahko spe na tem nonsensu.

Kako odseva ta civilizacija na ravnini dialekta? Za starejši rod je stališče zelo dobro formulirala stara ženica, ki sem jo dohitel na poti iz Doba v Rinkole in ko je prišel mimo avto z več ljudmi na njem, je rekla: „maji kuaže duáma se pa z avtiji voziji“. Imajo konje doma, se pa z avtomobili vozijo. Obliki *avtiji* je izredno lepa narečna oblika. Unjigov Peter je pa svoji ljubi Minci v pismih avto imenoval: *antonobil*, spet krasna narečna oblika. Kdo je bil Unjigov Peter? Bil je Mirko Kumer-Čirčej iz Pliberka, ugleden koroški gospodar, umrl leta 1981. Njegova korespondenca z Mince je izhajala v „Našem Tedniku“ in spada med klasične tekste podjunskega narečja.⁴⁰

Zdi se, da za dialekte še ni vse zgubljeno, ker pa so dialekti del ljudske kulture, je upanje, da bodo obstali in tudi ljudska kultura iz tega lahko črpa nove moči in vire inspiracije. O tem pričajo razni pojavi tu v Ameriki, kakor tudi v Evropi. Seveda

bo to, kar bo prišlo, nove vrste ljudska kultura in ne več tista, ki jo poznamo iz zgodovine. O tem nekaj opomb tukaj.

V določenih krogih ZDA se je pojačalo zanimanje za narečja in etnične tradicije emigrantov, o čemer pričajo že vsakoletni festivali etničnih grup, tudi slovenskih. Na jugu dežele so še otoki prebivalstva, ki vztraja na tradicijah svojih prednikov, tako na primer v obeh Carolinah, in drugih. Tam so še sledovi najstarejših emigracij, ki so prišle iz Anglije zelo zgodaj. Zanimivo je, da pripadniki teh grup smatrajo samo sebe za pristne angleške Amerikance, medtem ko smatrajo prebivalce, ki živijo zahodno od gorskih masivov Appalachian in Allegheny, za Yankees, to se pravi: za prišleke, ki niso pristni. Med take pristne Amerikance spada tudi bivši prezident USA *Jimmy Carter*, ki je doma iz Georgije, Kadar je govoril, svojega govora ni podredil knjižni angleščini, temveč je govoril z močnim narečnim naglasom in vokabularjem. To prilikó so hitro izrabili nekateri univerzitetni krogi ter so Carterja spodbujali, naj obdrži ta svoj lokalni govor in naj ne podleže knjižnemu idiomu kakšnega TV komentatorja kot je *Walter Cronkite*. ki govori zelo retoričen jezik. Za časa Carterjeve administracije je izšla zanimiva brošura pod naslovom: „How to speak Southern?“. Ker me je zanimala, sem jo takoj kupil. Urejena je po črkah alfabeta in nam kaže, kako izgovarjati črke, glasove ter besede. V tem dialektu se glasi: „I think“ „Ah think“ in predsednik Carter je stalno govoril „Ah think“.⁴¹

Združene države imajo tudi še druge etnične skupine, ki so tradicionalno konservativne, tako razne nemške skupine kot so Amiši v Pennsylvaniji, Črnske skupine na jugu dežele, pa tudi latinske skupine na zahodu dežele. Vse te etnične skupnosti še držé tudi svojo lojalnost narečjem. Medtem ko imamo pri tem opraviti še z tradicionalnimi elementi ljudske kulture in govora, smo priča drugemu procesu, namreč nastajanju nove ljudske kulture iz elementov razpadajoče *hibridne urbanistične civilizacije* in iz očitne reakcije na njo. Ta gibanja se kažejo na eni strani v izrednem razmahu tiste glasbe in petja, ki se je začelo pred mnogimi desetletji v državi Louisiana in je znano pod imenom „Jazz“, na drugi strani pa celo v upodabljalóči umetnosti kot sta slikarstvo in kiparstvo ter tudi v umetni obrti. Ker nisem glasbenik, zato si o tem ne lastim nobene sodbe, navedem pa naj, da danes ločijo že več variant popularne ljudske glasbe, na primer „Soul“, kar meri verjetno na to, da petje izraža dušo, dalje „Pop“, to je popularna glasba, dalje „Country“, to je podeželska varianta, ki bi ji mi rekli kmečka. „Rock“, spet okrajšava za „Rock and Roll“ itd.⁴² V tem žanru so zelo aktivni tudi slovenski ansambli, bodisi tisti, ki pridejo gostovat iz domovine, bodisi tisti iz Clevelanda v Ohio. Vsako leto se vrše festivali etničnih manjšin, na katerih se v stranskih prostorih servirajo etnične jedi, seveda ob ameriških vinih in pivu. Eden tistih znanih festivalov je milwauški „international Holiday Fair“. Ni nobenega dvoma, da gre tu za folklorno kulturo, katero goje zlasti imigrantje, to je zdomci.

iskati v degeneraciji abstraktne umetnosti in celo konstruktivizma, kar zveni na prvi pogled neverjetno, toda je dejstvo. Kadar neka struja zaide v manirizem, nastopajo reakcije in to se je zgodilo tu. Likovna fantazija se ne more stalno zadovoljevati z abstraktnimi geometričnimi in semigeometričnimi liki, temveč se skuša izražati v predmetni kategoriji. Tako imamo danes primere, ko umetniško nadarjeni ljudje kupijo stare skednje in poslikajo pročelja s slikami, ki spominjajo na stare etnografske slikarske kompozicije v enakih rustikalnih primitivnih stavbah. Talenta te vrste je v ZDA izredno mnogo. V kiparstvu se je ta folklorna struja začela s takozvanim „objets trouvés“ gibanjem, katero je sestavljalo svoje kiparske konstrukcije iz najdenih delov, na pr. starih lesenih delov vseh vrst ali kovinskih delov avtomobilov, dimnikov, koles, vreten, itd. Med najbolj znane storitve dela v lesenih predmetih spadajo zelo zanimive kompozicije umetnice Louise Nevelson, ki se odlikujejo po izredni preprostosti in naravnosti koncepta. V leseni kategoriji je treba omeniti tudi novo porabo starih desk, tramov, venčnih frizov, itd., ki jih je mogoče videti mnogokje, učinkujejo zelo estetsko in to ne samo zaradi kompozicij samih, temveč tudi in zlasti zaradi izredno bogate teksture lesov, ki so od nekdaj posebna odlika ameriškega lesa, treba je pogledati samo stare skednje, da vidimo vse bogastvo, ki ga daje ameriški gozd, za katerim evropski lesovi zaostajajo. Isto renesanso tradicionalnih tehnik in vzorcev kaže tudi umetna obrt. Ako gledamo na ves ta problem jezika in govora z jezikoslovnega stališča, opazimo razne stopnje in kategorije kontaminacije narodnih jezikov in razne zvrsti v skupinah novih vulgarnih ali vernakularnih govorov. To, kar se dogaja z angleščino in to zlasti v Ameriki, bi moglo voditi navsezadnje do novega internacionalnega jezika oziroma točneje govora; govora, kajti o knjižnem jeziku v tem primeru ne moremo govoriti. V zgodovini zahodne Evrope je bilo že nekaj takih primerov. Po razpadu Aleksandrovega kraljestva, čigar meje so segale od Grčije do meja Indije, so nastale posamezne države, toda ljudski govor je bil v glavnem dosti enoten in znanstveniki so ga imenovali „Koiné“. Njegova podlaga je bila grščina 3. in 2. stoletja pred Kr. Na precej podoben način je v dobi razcveta trgovine po deželah, ležečih ob Sredozemskem morju, nastal ljudski govor imenovan „lingua Franca“, ker se je ta govor razširil zlasti v dobi frankovske oblasti. Spremembe v današnji angleščini in zlasti v ameriški bi govorile za to, da moramo ta govor smatrati kot nov poizkus mednarodnega govora, ki ga podpira tudi dejstvo, da je danes angleščina izpodrinila francoščino tudi v okviru internacionalne diplomacije in trgovine.

Drugačna je stvar, kadar se ta proces začne na manjših teritorijih, kjer bivajo različna etnična ljudstva in pride do prevlade enega jezika nad lokalnimi etničnimi jeziki. Tak primer imajo danes naši rojaki v Sloveniji. Tam vdira v hiše in družine, v šole, urade in trgovine srbohrvaščina in to zlasti zato, ker je v Sloveniji danes mnogo priseljencev z juga. Ker nobena nesreča ne prihaja sama, je slovenski etnični jezik in govor ogrožen danes tudi v

zahodni Evropi, kjer živi skoraj 200.000 sezonskih delavcev iz Slovenije, ki so emigrirali že po prihodu Tita na oblast. Nedavno tega je Ingrid Slavčeva⁴³ raziskovala govor oziroma jezik slovenskih izseljencev v Mannheimu v Zahodni Nemčiji in objavila zelo mnogo primerov govora, ki ga moramo smatrati kot „kontaktni govor“. Nemogoče je naštevati te primere, toda ako hočem dati temu govoru neko klasifikacijo ali oceno, potem moram reči, da stoji govor slovenskih povojnih emigrantov v Nemčiji na najnižji stopnji, iz česar pa sledi, da je tja emigriral tudi najmanj izobraženi in prosvetljeni element našega naroda. Naloga, ohraniti tem izseljencem narodno zavest in slovenski jezik, je zato najnujnejša potreba. V primeru s temi izseljenci v Zahodni Nemčiji so ekonomski emigrantje v USA za cel razred višji.

Zaključno je tedaj reči, da so danes ogroženi in prvi vrsti jeziki in to standardni jeziki in sicer radi neomejenega razmaha tehnokracije in konsumerizma. Polagoma bodo ti jeziki v vsaki etnični skupini postali izključno domena kultiviranega občestva. Toda napačno bi bilo misliti, da bodo stara tradicionalna narečja ta naval vulgarizacije in kontaminacije vzdržala, ako ne bodo imela podpore v šolah, v izboljšanju gospodarskih pogojev, v katerih manjšine žive, in v široko zastavljenem prosvetnem delu. Za Koroško slovensko manjšino zaenkrat nimamo razloga biti zaskrbljeni, dasi se tudi tam že opaža vdiranje novega žargona v lokalna narečja. Bolj nevarna je pa situacija, v katero pride in v kateri živi mladina emigrantov v tako industrializiranih deželah kot je Severna Amerika. Tukaj ni ogroženo samo narečje domače hiše, temveč tudi jezik. Čas bi bil, da bi odgovorni krogi začeli ta problem raziskovati in storili potrebne korake, da se razkroj pravočasno prepreči.

OPOMBE

1. *Wilhelm von Humboldt* (1767-1835) je bil eden prvih znanstvenikov, ki je poudarjal potrebo, ustanoviti splošne principe lingvistične vede v zvezi z raziskovanjem jezika kot fakultete človeškega duha.
2. Naša najstarejša slovnica je drobna knjižica pod naslovom: „Arcticae horulae“, to je: „Zimske urice“, ki jo je sestavil *Adam Bohorič* (1520- ?). Bohorič je bil rojen v Krškem ob Savi. Svoje delo je naslonil na sistem starolatinskih slovnice, kar ni bilo v začetku gramatične literature nič čudnega. Slovnico je napisal potem, ko je sodeloval pri reviziji Dalmatinskega prevoda sv. Pisma.
3. Glej pesnitev: „Nova pisarija“, Prešeren, Poezije. Miniatura izdaja pri Akademski založbi v Ljubljani, 1939, stran 87. Vsakdo pozna njegovo mnenje v zadevi tujk, izraženo v verz: „Saj tudi vrli Čeh nemškvti musí“.
4. Nad tujkami se spotikajo v glavnem samo ljudje, ki ne vedo drugega početi. Za resnega lingvista je tujka samo eden izmed pojavov, nujnih v nastanku in razvoju jezikov. V Ox-

fordskem slovarju angleškega jezika je po mnenju anglistov vsaka peta beseda pod črko A latinskega izvora. Ta tradicija se je ohranila tudi v ameriški angleščini, kjer posebno preplavlja trgovski reklamni žargon. Ravno tako je v nemškem vokabulariju besed iz latinščine in grščine na pretek: Vino iz vinum, Strasse iz strotton, Koblenz iz latinskega: co-fluens itd.

Znani lingvist Robert Lord primerja angleški jezik mašini za delanje klobas in vacuum-cleanerju in pravi, da je angleščina vse od 10. stoletja dalje srkala vase cele kose in posamezne koščke jezikov od prav vsepovsod in da se danes človek, ki govori angleško, ne zaveda več, da so bili ti elementi nekoč tuji. (Lord, Comparative Linguistics, Teach-yourself-Books. St. Paul's House, Warwick Lane, London, 1974. stran 73.)

5. Nihče ne more tajiti važnosti takih del kot so pravopisi, gramatike in slovarji korektnih besed. Toda v mnogih ozirih grede taka dela predaleč. O negativnem vplivu, ki ga je ime-
lo na naš jezik stalno popravljanje in pravopisno manipuli-
ranje, govori Rado Lenček v svoji študiji „On dilemma and
compromises in the evolution of modern Slovene (Slavic Lin-
guistics and language teaching, 1976, p 112 sl).
6. Pripadal je Jonski šoli grške filozofije Pred-Sokratične dobe
in živel v maloazijskem mestu Miletu od 535-470 pr. Kr.
7. Edward Sapir, Language: A Harvest Book, Harcourt. Brace
and Comp. New York, 1949, p. 150 sl. „Language moves down
the time in a current of its own making. It has a drift“.
8. The American Heritage Dictionary of the English Language.
Paperback edition (ki ni okrajšana izdaja slovarja v trdi ve-
zavi, op. pisca) Dell Publishing Comp, Inc. New York, 17th
printing, 1976, s. v. drift p. 268.
9. Juenna leži na mestu današnje podjunske vasi Globasnica.
Za bralca, ki se za te stvari zanima, navajam naslov lepe
knjižice, ki je vodnik po izkopaninah pri Sv. Rozaliji in tudi
po vasi Globasnici, kjer so leta 1981 odprli lep arheološki
muzej, „Die roemische Siedlung Juenna und die fruehchristli-
chen Kirchen am Hemmaberg“. Von Franz Glaser. Klagenfurt
1982. Hrib sv. Rozalije imenujejo Nemci Hemmaberg, po sveti
Hemmi. Kaj je štalenska gora? Izraz je dialektična sloven-
ska oblika nemškega imena: Magdalenenberg. To je masiv,
kjer je stalo rimsko mesto Virunum. Na tem masivu so po
vojni začeli izkopavanja ogromnega obsega † prof. dr. Rudolf
Egger in sodelavci, z denarno podporo koroškega Deželnega
muzeja. Na gori so odkrili zgradbe, ki so bile del velike
keltsko-rimske industrijske družbe, katere produkt je bilo
znamenito „noriško železo“. Izkopavanja, ki se še vedno na-
daljujejo, spadajo med največja in najpomembnejša odkritja
povojnega časa. Leta 1948 je slovenski del radia Celovec
pod vodstvom Helmuta Hartmanna organiziral na gori dvoje
snemanj mojih intervjuvov s prof. R. Eggerjem, ki je bil
eden izmed mojih profesorjev na Univerzi na Dunaju l.
1925-1927.

10. Glej o tem in drugih glasovih izvajanja v zelo razgledani knjižici „Esej o slovenskem jeziku“, France Bezljaj. Ljubljana 1967.
11. O tem izrazu za pogačo na Goriškem glej R. Ložar, Ljudska hrana v Narodopisju Slovencev I, Ljubljana 1944, stran 138.
12. S primeri diferencialne erozije sem imel opraviti že doma, pa tudi v Manitowocu. Tu samo o onem iz domovine. Iz Vrhpolja pri Kamniku je marca leta 1935 prinesel v muzej neki domačin krasno polirano ploščo, o kateri nisem vedel, ali je marmor ali kaj, in je trdil, da jo je našel v kraju, kjer je nekoč stal rimski tempelj. Stori je o templju nisem vzel resno. Neko nedeljo popoldne sem šel na izlet v Vrhpolje in videl krasni kanjon Nevljice. V Vrhpolju sem videl grapo v hribovitem terenu na južni strani potoka in tam dva, poševno drug na drugega naslonjena kamnita masiva, ležeča v smeri sever-jug. Vzhodna stena je bila bleščeče polirana, kakor je bila plošča, ki jo je prinesel pokazat domačin. Zadevo sem sporočil p. Janezu Žurgi, profesorju geologije na univerzi. Njegovo mnenje: „Take polirane plošče so rezultat procesa, ki ga imenujemo diferencialna erozija. Politura nastane zaradi velike vročine, ki jo povzroča pritisk enega sklada na drugega“.
13. Mario Pei, Glossary of Linguistic terminology. Anchor Books, New York 1966, s. v. drift. p. 77.
14. Sapir pravi, da samo tisti elementi, ki nastanejo ali se gibljejo v določeni smeri, tvorijo drift., o. c. p. 155. On poudarja važnost geografskega faktorja.
15. „Naš Tednik“, Celovec, štev. 3, 10 in 17, 1973. Isti spis je izšel tudi v Clevelandski „Ameriški domovini“ istega leta.
16. „An American Glossary.“ Being an attempt to illustrate certain Americanisms upon Historic principles. By Richard H. Thornton, vol. I, A-L, 1912, s. v. Cake, p. 497sl. Lippincott, Philadelphia. V spisu o imenih jedi govorim tudi o važnosti koruze. Harold Wentworth, „American Dialect Dictionary“, New York, 1944 navaja v svojem delu tudi kronologijo in topografijo posameznih oblik tega imena, kjer najdemo precejšnje število variant. Zaradi kurioznosti naj tu omenim imena za paradižnike, angl. tomato: tomatosses, martisses, tomatusses, martusses, tomatisis, tomatussus. Večina teh imen je iz govora Črncev. Vse navedeno in drugo je le vrh ledenika, ki gleda iz vode.
17. Izraza fonem in morfem sta se dejansko ustoličila v jezikoslovnih raziskavah šele z nastopom strukturalistične lingvistike po drugi svetovni vojni. Fonem je najmanjša glasovna enota, ki ni več deljiva, morfem pa najmanjša nedeljiva besedna enota.
18. Glej o tem predmetu tudi moj takrat „Od marnjovanja do žobarenja“, ki je izhajal v mesečniku „Družina in dom.“
19. Cel katalog cvetk ameriške slovenščine je objavil pred mnogimi leti v „Ameriški domovini“ od 9. februarja 1976, prof.

Dr. Ludvig Čepon iz St. Vincent's College v Latrobe, Penna. Čepon je popisal svoj obisk v starem kraju in kako govore tam ekonomski emigrantje, ki pridejo na obisk. Avtor se zgraža nad njihovo slovenščino, ki jo govore sredi Ljubljane, in imenuje to „hlapčevanje tujemu jeziku in pomanjkanje narodne zavesti.“ Ljudski govor Clevelandskih Slovencev imenujem jaz „šentklerski dialekt“. V teh svojih opažanjih je avtor „dead wrong“, to je: popolnoma v zmoti. Ako je žena rekla, da je „poklinala upštes“, lahko povem, da tudi jaz samo klinam in ne čistim, ker pač govorim tudi jaz neki ameriško slovenski dialekt in kontaktni jezik, seveda sem pa sposoben govoriti tudi knjižni jezik. „Kitchen Cleanser“ je prašek za pomivanje posod. Afektirano bi zvenelo, če bi rekel, da pomivam krožnike in posode s kuhinjskim „čistilom“. Saj je tudi Ivan Cankar rekel svojemu bratrancu, ko ga je prišel obiskat, naj počaka, da si „zobe spuca“. Célo revolucijo sem povzročil lani v Borovljah, ko sem imenoval raztopino za pomivanje krožnikov in posod, s katero odstranjamo maščobo, po ameriško „detržent“, namesto „detergént“, kot zahtevajo to novi pravopisci doma. Edino pravilni in pravopisno korektni izraz za to je *detržent*, ameriška oblika, ne pa *detergént*. To je nov dokaz purističnega duha, ki vlada pri naših krogih in meji na norost. Nima namreč vsakdo tistega talenta, ki ga je imel Stanko Majcen, ko je namesto: „in se je useknil“, zapisal o mojem junaku, da „si je uredil nos.“ Očitek narodne nezavednosti je popolnoma neumesten. Ti ekonomski emigrantje niso narodno nezavedni, temveč kulturno in tudi družabno zaostali. Živelci so v iluziji, da samo oni obvladajo angleščino in da so daleč pred staro domovino, ki da je zaostala. Niti stari niti novi emigrantje se ne zavedajo, da je danes doma v Sloveniji množica inteligentov, ki perfektno obvlada angleščino in slovenščino, medtem ko nobena mladina novih emigrantov ne obvlada slovenščine in angleščino zelo revno. Tamošnji Slovenci poznajo do dna ameriško literaturo, pesništvo, sociologijo in druge vede, o katerih se mladini starih in novih emigrantov niti ne sanja. Časi so se spremenili in če bomo mi hoteli dobiti pregled ameriške kulture v knjigah, bomo te knjige, pisane v slovenščini, morali naročiti iz Ljubljane, ne pa iz Clevelanda ali Chicage ali Toronta, kar je sramota za zdomce.

20. Tako mi je rekla kuharica v farovžu v šent Ilju, občina Loga ves v Hodiških gurah, južno od Vrbskega jezera, ter z roko pokazala na Karavanke. V tej njeni izjavi je jasno izraženo, da se smatra na primer kranjska slovenščina za neki drugi govor, ki je različen od koroško-slovenskega. Če ne bi videl, da je kuharica zavedna Slovenka, bi bil lahko mislil, da je čitala dela in spise nemčursko orientiranega koroškega lingvisti *Primusa Lessiaka*. Dejansko je v izrazu „Swovenje“ precej upravičenosti, kajti s Trubarjem je kranjska in sploh centralna slovenščina krenila na pot *standardizacije jezika*, to se pravi: slovnične ureditve in sistematizacije, medtem ko

- so koroška narečja zaradi političnega in germanizacijskega pritiska ter ločenosti po Karavankah ostala na tradicionalnih stoletja starih bazah in na teh prišla celo v 20. stoletje.
21. Edini doslej znani izvod njegove knjige se je nahajal v Kr. „Saški Javni knjižnici“ v Dresdenu v Nemčiji, a je bil skupaj z neštetimi drugimi dragocenimi knjigami uničen od zavezniških bomb leta 1945, ko so uničile tudi sloveči paviljon „Zwinger“, biser arhitekture 18. stoletja. Leta 1971 je pa nemški zgodovinar *Christian Weissmann* stikal po Vatikanski knjižnici, da bi ugotovil, ako se tam nahajajo kaki katekizmi iz dobe Reformacije in je pri tem odkril dotlej neznan izvod *Cirkovne Ordninge*, ki je prišel v Vatikansko knjižnico zato, ker je ob koncu 30-letne vojne Saški vladar, potem ko je bil zavzet Heidelberg od čet Maksimiljana Bavorskega (1622), vso Palatinsko knjižnico izročil Vatikanu, ker je bil v tedanjih nemirnih časih Evrope to edini otok miru. Dr. *Rudolf Trofenig*, lastnik monakovske založbe „Der Sued-Ost Handel“, je dal narediti po Vatikanskem izvodu faksimile in je leta 1973 to kopijo objavil v krasni dvojezični izdaji: „Primož Trubar, Cirkovna Ordninga-Slowenische Kirchenordnung. Tuebingen 1564. I. Teil Text. Knjiga je izšla v zbirki „Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen, X. Band. Dr. Trofenig mi je ljubeznivo poslal brezplačni izvod, za kar se mu na tem mestu, sicer pozno, zahvaljujem. Krivda ni na celi črti moja. Na podlagi te knjige lahko zdaj podprem svoja izvajanja s konkretno predlogo, brez katere bi moral ponavljati samo to, kar je v zgodovinah slovenskega slovstva pisano.
 - 22. Izšla je leta 1584. Bohorič jo je napisal na podlagi svojih izkušenj, ki si jih je pridobil pri reviziji Dalmatinovega prevoda Sv. Pisma, ki je izšel istega leta.
 - 23. Megiser je živel med leti 1554-1619. Slovenskega jezika se je naučil v Tuebingenu pri naših protestantih. Na svojih potovanjih je prišel tudi v Ljubljano. Iz njegovega dela in dela Trubarja in Bohoriča ter Dalmatina in Krelja se vidi, kako sistematično so začeli obravnavati naš jezik.
 - 24. Natančen naslov tega dela mi ni pri roki. V zapiskih imam samo: „Thesaurus polyglottus, i. e. Dictionarium Multilinguae“. O srbohrvaškem delu tega slovarja je napisal razpravo *Stanislaw Stachowski: Wyrzy Serbsko-Chorwackie y Thesaurus Polyglottus. H. Megiser 1603. Monografie Slawistyczne*, zv. 19. 1969. Wroslaw-Warsawa-Krakow. — Našel sem tudi naslov nemške izdaje prvega Megiserjevega slovarja, ki ga je izdal *Laegried A.: Hieronymus Megiser: Slowenisch-Deutsch-Lateinisches Woerterbuch. Wiesbaden 1967.*
 - 25. *Hughes, The Science of Language, Random House, New York, 1966, p. 23.*
 - 26. *Hughes, o. c. p. 25. O pojmu standardizacije glej Mario Pei, o. c. stran 258, s. v. in pod Standard Language. Ravno tako imajo ta gesla drugi slovarji lingvistične terminologije.*

27. Oficialno ime te skupine je bilo: „Cercle linguistique de Prague“, „Pražski lingvistični krožek“. Čeprav sem na univerzi v Ljubljani poslušal ruščino, ki jo je učil dr. Nikolaj Preobraženski, ruski emigrant in član Praške skupine in čeprav sem potem na Dunaju poslušal „na črno“, to je brez kreditov, kneza dr. Nikolaja Trubeckoja, ki je bil odličen član „Krožka“ in sem hodil tudi k predavanjem prof. Karla Bühlerja, enako člana Krožka, nisem o Krožku dejansko nič vedel. O tej stvari sem se poučil šele v ZDA.
- Avtorja teorije o pogojih nastanka visokega jezika sta bila Bohuslav Havranek in Vilem Mathesius. Šoli je pripadal tudi Roman Jakobson. Dobro informacijo o šoli daje *David Crystal, Linguistics*. Penguin Books, Baltimore, Ma. 3rd edition 1973, strani 166 sl. *Dalje H. Robin*. A short History of Linguistics. Indiana University Press. Bloomington. Ind. 1968, str. 204 sl. Enako je dober pregled v zborniku „Linguistics To-day“. Ed. by Archibald Hill. Basic Books. New York and London 1969, strani 237 sl. Kar mi pri učenju praške šole ugaja, je njeno izredno teoretično delo, ki da človeku izvrstno podlago za razumevanje historičnega razvoja jezikov, zlasti knjižnih.
28. „Slovenska slovnica“, sestavili Dr. A. Bajec, Dr. Rudolf Kolarič in dr. M. Rupel. Ljubljana 1956, stran 9. Svoj čas je bil četrti član tega odbora tudi prof. Jakob šolar.
29. France Bezlaj, *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana 1967, stran 49. Medtem ko rabi De Saussure za govor izraz „parole“, rabi Noam Chomsky za to izraz „performance“, kar bi bilo po naše izvajanje ali igranje. Parole ali izvajanje je vselej zadeva posameznika in kakor je vsak posameznik različen, tako je naravno ali ipso facto tudi njegov govor različen. Ni pa nelogičen, temveč spada v kategorijo iracionalnih akcij.
30. Gl. F. de Saussure, *Course in General Linguistics*, Bally, Sechehaye and Riedinger. Mc Graw-Hill Co. New York, Toronto, London, 1966, str. 17 sl. Gl. o tem spis „Od marnjovanja do žobarenja“.
31. O teh pojavih je pisal nedavno tega prof. Rado Lenček v razpravi: „Dilemmas and Compromises in the Evolution of the Moderne Slovene. Slavic Publishers, Columbus Ohio 1976, stran 121-122.
32. Lord, o. c. stran 29. (gl. prvo poglavje opomba 4.)
33. Atom sta razbila dejansko Italijan *Enrico Fermi* in Madžar *Ernst Teller*, celotno moštvo je pa štelo okoli 11 ljudi. Če bi bil pri tem delu, posebej pa pri opazovanju posledic tega dejanja, prisoten Goethejev Faust, bi verjetno sam pri sebi rekel: „Die Geister, die ich rief, werd' ich nicht los“. „University of Chicago“ je ustanova Baptistične denominacije. Zame je pojav radioaktivnega veka bolj zanimiv zaradi tega, ker je *Willard Libby*, eden izmed članov atomskega teama, kmalu zatem odkril metodo, kako s pomočjo radioaktivnega ogljika (Carbo 14) datirati arheološke in paleobotanične ostaline, o

- čemer piše moj spis „Kdor ne stoji na Zgodovini, stoji na potujočem pesku“ (glej Druga vrsta III, 3-4, 1979, str. 53 in sl.)
34. Dr. Karl Korn. Die Sprache in der verwalteten Welt. Deutscher Taschenbuecherverlag. Erweit. Ausgabe. Muenchen 1962. Bd. 79.
 35. Za Majcnove kratke povesti (po nemško: die Meistererzählungen) datuma glej njegove povestice v istoimenski knjižici, ki jo je izdala SKA v uredništvu Dr. Tineta Debeljaka. Povedati pa moram, da do danes Majcna še ni nikdo tako interpretiral, kot bi ta veliki pisatelj zaslužil in je tudi Marja Boršnikova, ki je izdala njegovo delo v dveh zvezkih v Ljubljani, bolj hodila okoli njega, kot pa ga predstavila v pravilni luči. Moj esej o njem seveda uredništvu „Meddobja“ ni bil všeč, zato ga ni objavilo.
 36. Tudi Ivan Cankar spada med mojstre kratke povesti in tudi njega še ni noben slovenski literarni zgodovinar zagrabil od te strani. Kratka povest, kakor jo je na Dunaju gojil Arthur Schnitzler, spada v literarno gibanje impresionizma, v literaturi je pa v vseh meni znanih delih te vrste že močna sled eksistencializma. Izmed Cankarjevih črtic, ki jih imam na umu, omenjam: „Kako je gospod adjunkt rešil svojo čast“ (Zbrani spisi, zv. 6, 1927, 42 sl. Izdajo je uredil Izidor Cankar). Dalje: „Njegova visokorodnost v Beli vasi“ (o. c. zv. 20, 1936, stran 222 sl). V svojih satirah je Cankar često krivičen junakom, ki jih riše, zato njegova satira včasih uničuje umetnostno vrednost spisa. Vzrok temu je, da je Cankar ustvarjal večinoma v neprestanem toku njegove zavesti in ni imel odmora, da bi elemente svojih besednih konstrukcij uravnovesil. Neglede na to pa so njegove kratke povesti estetske umetnine visokega kalibra.
 37. Izbor njegovih spisov je izšel pod naslovom „Karl Kraus, Eine Auswahl aus dem Werk“. Herausgegeben von Heinrich Fischer. Fischer Bücherei 377, Kösel Verlag, München 1961. Na tem mestu naj se spomnim pokojnega profesorja Otona Muhra, ki je meni razkazal New York, in zlasti njegove knjigarne, kjer sem si med mnogimi drugimi knjigami nabavil tudi to Krausovo antologijo. Zavratna bolezen je prezgodaj uničila življenje tega profesorja klasičnih jezikov.
 38. Ciklus „In šel je popotnik skozi atomski vek“ je izšel v Ljubljani kot samostojna pesniška zbirka. Ta ciklus je četrti v vrsti slovenskih pesniških ciklov, ki dokumentirajo situacijo slovenskega duha in eksistence v teku pol drugega stoletja. Prvi je bil Prešernov „Krst pri Savici“, drugi Župančičeva „Duma“, tretji „Tragedija na Oceanu“ Srečka Kosovela in četrti je Borov „Popotnik“.
 39. V originalu je bil napis: „See Mayer's 4 tires“. Pridi k Meyerju po nove gume.
- O vseh teh fenomenih je na ameriškem trgu obilo literature, ki registrira spremembe včasih z zelo kritičnimi merili. Ni-

sem pa še našel dela, ki bi to jezikovno žetev obdelalo v nekakšnem sistematičnem načinu, kajti tudi tu je mogoče videti neke obrazce, ki se ponavljajo, in neke splošne tipe, po katerih se ti neologizmi dajo opredeliti. V naslednjem navedeni primeri so vsi iz mojih osebnih zapisov in opažanj, zato niso popolni.

Med najbolj pogoste *formante* besednih konglomeratov na področju prehrane spada samostalnik „Burger“. Iz začetnega „Hamburgerja“, to je zrezku podobne mesne jedi, ki spada v vrsto hitre hrane ali „junk fooda“ in seveda nima s šunko – hamom – nič opraviti, ker je vse meso goveje, so se razvili: Cheeseburger, Superburger, Fishburger, Bierburger, Ward-Burger (Ward je veletrgovina) itd. itd. Sem spadajo Burgerking, firma, ki je konkurenca Mc Donaldu, kateri je prvi uvedel hamburgerje.

Iz formanta *tessen* kot v delicatessen, je nastal snacktessen, snack je prigrizek. Izraz snack je v rabi tudi v Avstriji in Nemčiji.

Formant *-roni*, vzet iz macaroni, je dal: Beef-a-roni, v konzervah testenine z govejo omako. Formant spaghetti je dal Beef-o-ghetti.

V nekoliko boljšo družbo stopimo s formantom-torium, ki je latinskega izvora; po vzorcu sanatorium so nastali: drinkatorium, pivnica, bar, natatorium, plavalni bazen, kopališče. Iz formanta-rama kot v diorama, so tvorjeni: heartarama, razstava, ki je prikazovala delovanje srca in poučevala ljudi o srcu in srčnih boleznih; motorama je bila razstava vseh vrst motorjev in strojev, ki rabijo Diesel-olje, in jo je priredila velika družba General Motors. Beseda diorama je pa v ZD nepoznana, le redko jo srečaš.

Zadnje čase je bila v modi beseda thon, grškega izvora. Thon je dirka, tekma. Po vzorcu marathon so nastali: pentathlon, bike-a -thon, dirka z bicikli; in sicer prirejena v ta namen, da zberejo denar za kako filantropično stvar, read-a thon, čitanje v isti namen, tekma v čitanju; rock-a-thon, zibati se v zibalnem stolu. Župan mesta Manitowoc in njegov kolega iz Two Rivers sta se zibala ne vem koliko časa in s tem delala reklamo za fond za raziskovanje raka v trgovskem centru Mid-Cities Mall. Talk-a-thon je tekma v govorjenju. Najbolj znani ameriški talk-a-thon je filibuster v Congressu, kjer na primer kak poslanec ali senator govori neprenehoma, da s tem prepreči sprejetje kakega zakonskega predloga.

Izredno priljubljene so igre z besedami. Zgrajene so večji del na sličnosti fonemov in morfemov. Samostalnik electricity je dobil bratranca v leg-tricity. Kaj je to?* V reklamah gre za noge, the legs, v resnici je pa to reklama za tiste fine ženske nogavice, ki so prozorne in segajo do bokov oziroma do pasu. Na isti način je nastal iz eccentricity egg-centricity, ekscentričnega človeka so nadomestila jajca, eggs. Country-

made je sir ali mleko kot produkt z dežele, v resnici pa posnema samostalnica Country maid – to je dekle z dežele.

Ako je thon grška beseda, potem so latinske v premoči, Eden najbolj pogostih formantov je vzet iz latinskega deležnika *abūlis* ali *ibiūlis*. Reclosable je na zavitku ali škatli, iz katere si vzel hrano in škatlo po uporabi spet zapreš. Biodegradable je substanca, ki bo v zemlji zginila in torej ne bo ogrožala okolja, to se nanaša v glavnem na smeti. Plastične mase niso bio-degradable. Naslov članka v časniku „The Milwaukee Sentinel“ je bil: „Prisoner's life Palatable“. Človek bi mislil, da gre za pridevnika palatable, okusen, užiten, itd. Ne gre. Članek je opisoval življenje kaznjenca v jetnišnici, ki je v svojem prostem času slikal – rabil je paleto in barve. Avtomobil ali težki kamijon, ki dobro pobira cesto in ne čuti vsakega kamna na njej, je roadable, sam. roadability. Nekateri steklenice so take, da moraš položiti deposit, ki ga dobiš nazaj, ko prazno steklenico vrneš. „Bottle is returnable“, stoji na steklenici. Ali: „Return for deposit.“ To je samo nekaj primerov teh neologizmov. Smešno pri celi stvari je to, da je ameriška angleščina še bolj kot angleška odvisna od latinščine, toda če govoriš o njej s kakim študentom, bo zavihal svoj nos in rekel, da je latinščina mrtev jezik. Krivda za to ignoranco ni na njem, temveč na šoli ali na šolah, ki so pod vsako kritiko.

40. Glej o tem tudi spis „Od marnjovanja do žobarenja“, loc. cit.

41. „How to speak Southern“ by Steve Mitchell with illustrations by Scrawls (Sam C. Rawls). Bantam Book. Toronto. New York, London, 1976. Knjižica je na vsak način zelo zanimiva in prikaže bralcu v jasni luči južnjaške dialektizme. Še preden je pa Jimmy Carter postal prezident in je izšla ta knjižica, sem jaz nabral precej teh dialektizmov na potovanju v mesto Raleigh v North Carolini, kamor sem šel na letno konvencijo „Ameriške zveze za državne in lokalne zgodovine“ (The American Association for State and Local History okr. AASLH). Navedel bom samo transformacije glasu i.

vseh vrst je angl.: all kinds, izg. ol kajnds – južno: ol kands;

muha, muhe: fly, flies – južno: fla, flas;

presenečen je angl.: Surprised – južno: s'prasad;

žena, angl. wife – južno: waf;

jaz, angl. I. – južno: Ah;

vsak, each, – južno: Ajč, enako 18-eighteen – južno: ajtin.

Ko Greyhound bus prevali sedlo Walker-Pass v Appalachian Mountains in se obrne strogo južno, zapazi potnik na desni strani slikovito skalno formacijo, ki je podobna na eni strani prižnici, na drugi pa pilotski kabini na letalu. Vprašal sem pred menoj sedečo stasito Črnko, kako se ta skala imenuje. Odgovor: „Pajle Mejn“. Popraskal sem se za ušesi, češ, zdaj vem ravno toliko, kot prej, kaj je ta Pajle Mejn? Zato sem stopil za dve vrsti sedežev dalje proti šoferju in vprašal drugo žensko „You mean that rock?“ „Yes, that rock“, sem

rekel. „That's the Pilot Mountain“, je odgovorila. Na konvenciji sem srečal precej zanimivih južnjakov in izvedel tudi dosti novega.

42. Po tem vrstnem redu objavlja vsako nedeljo dnevnik „The Chicago Tribune“ v svoji posebni prilogi poročila in kritike o taki glasbi in seveda tudi o gledališču, filmu, filateliji, literaturi, umetnosti, itd. Industrija lahke glasbe prinaša avtorjem mastne honorarje, in se v tem ta stvar razlikuje od starih resnično ljudskih pevcev in godcev, kot so bili srbski in črnogorski guslarji ali koroški vižarji. S to glasbo polnijo radio postaje druge in tretje vrste vrzeli med gosto nasejanimi reklamami in redko nasejanimi vestmi. Večina tega blaga je za resnega poslušalca popolnoma neužitna in zoprna, toda za Amerikance zelo sprejemljiva. Od časa do časa pridejo na vrsto tudi kake kvalitetnejše stvari, na primer ameriške balade in stare ljudske pesmi. Čudim se, da se še ni našel noben slovenski glasbenik, ki bi to glasbeno folkloro obdelal in analiziral. O njej je na trgu tudi ogromno knjig, zlasti „paperbackov“.
43. *Ingrid Slavec*, iz jezikovnega življenja Slovencev v Mannheimu v zvezni republiki Nemčiji. „Glasnik Slovenskega etnološkega društva“, l. 22. 1982, str. 72 sl. Vsa številka je posvečena slovenskemu izseljenstvu in sicer tudi tistemu v ZD, Avstraliji in dodatno tudi vplivom, ki jih je vtisnilo izseljenstvo na povratnike v staro domovino na njihovo domače življenje.

ALOJZ GRADNIK

Ob stoletnici pesnikovega rojstva

Goriška Brda: „zadnje straže“ slovenskega narodnega ozemlja na zahodu. Sončna vinorodna deželica, kjer se med drugimi vasmi razgleduje daleč naokrog tudi Medana. In v Medani se je 3. avgusta 1882 rodil pesnik Alojz Gradnik.

„Na holmu, v vinograde razsejana,
pred tabo v soncu morje, sivi Kras,
ravan furlanska, Soče zlati pas
in daleč za teboj dva velikana
Triglav in Krn, še dalje Dolomiti —“

tako se je bo spominjal v tujini. Navezanost na vedro domačo pokrajino, na zemljo, je spremljala Gradnika vse dolgo življenje. Pomagala mu je v boju zoper pogubne idejne tokove iz tujega sveta in mu navdihnila najlepše pesmi.

Oče, po prednikih Tolminec, je bil čevljar. Mati, Furlanka iz bližnjega Krmína – pisala se je Godeas – se je tako dobro naučila slovensko, da ni z otroki nikoli spregovorila furlanske besede. Otrok se je rodilo devet; Alojz je bil drugorojenec. Gradnikovi so se nenehno otepalí z revščino, saj niso imeli ne svoje hiše ne zemlje. Vendar je oče vse storil, kar je bilo moč, da nelahki voz ni obtičal. Pesnik je še na stara leta dejal, da sta „trpkost in tu-robna težina“ njegove poezije „predvsem usedlina... nevesele mladosti“.

Gradnikova pot iz domače vasi v šole je bila podobna poti nešteti slovenskih podeželskih fantičev, ki so jih župniki in učitelji spoznali za bistre ter jim nakazali smer, verni starši pa ob pritrovanju od ust potihó upali, da bo njihov „študent“ postal duhovnik. Gradnik je bil gojenec goriškega Alojzijevišča in nato malega semenišča, od koder je na vodjo dr. Antona Mahničá ohranil najlepši spomin. Enako se je sedemdesetleten z izbranimi besedami spominjal sošolca Luigija Fogarja, kasnejšega tržaškega škofa. „Bil je izredno skromen fant... iz dna duše iskren v svoji

nehlinjeni in zares goreči pobožnosti... ena tistih redkih izjem, ki je z menoj govoril vedno slovensko."

Želje, da bi postal duhovnik, pa Gradnik staršem ni mogel izpolniti. Odločil se je za študij prava in sam prevzel skrb za svoje nadaljnje šolanje; od doma pač ni mogel pričakovati pomoči. Kakor že prej v Gorici, si je tudi na Dunaju pomagal kot domači učitelj v premožnih družinah, znal pa je tudi potrpeti. Cesarska prestolnica je naredila nanj neizbrisen vtis. Sicer pa je na Dunaju tudi našel vse, kar ga je zanimalo ter mu pomagalo prodreti v skrivnost in zapletenost življenja. Na univerzi si je izoblikoval liberalni svetovni nazor, in liberalni narodnjak je ostal potem vse do konca, čeprav se ni v strankarske boje nikdar spuščal.

Petindvajsetleten je promoviral za doktorja prava in se odločil za sodniški poklic. In vrstili so se kraji, kjer je služboval kot preiskovalni sodnik: Gorica, Krmin, vnovič Gorica, nato Istra (Vodnjak, Rovinj, Pulj), še tretjič Gorica, nato pa vsa tri leta soške fronte – 1915 do 1918 → Cerčno. Ko je Italija zasedla Goriško, Kras, Trst in Istro, so se razmere začele tako slabšati, da zase ni videl druge rešitve nego odhod v Jugoslavijo (ki se je prvih deset let imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev). V nji je videl uresničen svoj sen, bila mu je jamstvo za srečno prihodnost Slovencev. V to mlado državo, še polno notranjih trenj ob iskanju sožitja med različnimi narodi in kulturami, je Gradnik veroval in se s sodniško prisego zavezal, da jo bo varoval. Vseh dvaindvajset let, kolikor je trajala, je bil njen zvesti, neomajni in dosledni branitelj. Poln idealizma in potrpljenja je znal prenesti prenekatero nerazumevanje in razočaranje. Njegova službena mesta so bila Beograd, Zagreb, Ljubljana.

Ko je centralistično usmerjeni kralj Aleksander videl, kakšne notranje nevarnosti ogrožajo uzakonjeni red v državi, njeno trdnost in celo sam obstanek, je 6. januarja 1929 z državnim udarom ukinitel ustanovno vidovdansko ustavo iz leta 1921, uvedel vojaško diktaturo in izdal zakon o zaščiti države. Ustanovljen je bil Svét sedmih sodnikov in vanj je kralj od Slovencev imenoval Alojza Gradnika, ki je trdno veroval, da bo le močna Jugoslavija lahko rešila njegove neosvobojene brate v Julijski krajini. Nastopila so leta procesov zlasti zoper dejanja komunistov in ustašev: prvi so hoteli nasilno spremeniti družbeni red, drugi s terorjem ustanoviti samostojno državo Hrvatsko. Gradnik se je zameril obojim, pa seveda tudi slovenskim avtonomistom v takozvanem šenčurskem procesu 1932.

Razpad Jugoslavije in ustanovitev „Nezavisne države Hrvatske“ v aprilu 1941 je Gradnik kot sodnik Stola sedmorice doživel v Zagrebu. Vrnil se je v Ljubljano, kamor je že vrsto let prosil za premestitev. Tu je služboval kot član Vrhovnega sodišča do konca vojne – najprej pod italijansko, nato pod nemško okupacijo. Ko je Osobodilna fronta začela protiokupatorski boj, se ji Gradnik ni pridružil. To so mu njeni voditelji kot velikemu narodnjaku in slavnemu pesniku zelo zamerili. Tudi se ni držal kulturnega molka, ki ga je zapovedala OF, s čimer je hotela uvel-

javiti svojo avtoriteto nad vsemi kulturnimi delavci: nič ustvarjati, nič delovati, dokler bo tujec odločal, kaj se sme tiskati, igrati, peti, slikati. Gradnik je dobro vedel, da so vodilna sila v OF komunisti; dobro je poznal njih taktiko, metode in cilje. Zato je – kot tudi mnogi drugi tedaj v Ljubljani živeči umetniki in znanstveniki – pisal in objavljaj, sicer pa živel v zatišju, kot je bil vajen že od prej.

Zmaga OF v maju 1945 je pomenila hkrati zmago revolucije. Vso oblast so v Sloveniji prevzeli komunisti in začeli vladati s trdo roko, kot so se naučili od Stalina. Gradnika je obiskal Josip Vidmar in mu z vzvišenostjo zmagovalca napovedal, da mora biti pripravljen na obračun, češ da je v svojem poklicu dolga leta trdo zapiral pot tem, ki so zdaj gospodarji. Leta 1946 je bil Gradnik štirinšestdesetleten upokojen. Umaknil se je v zasebno življenje in živel samo še za literaturo; v glavnem je prevajal.

Ohranil je svoje človeško dostojanstvo. Prva, najtrša leta je bil ignoriran; molčali so o njem iz maščevalnosti. V čitankah njegovega imena sploh ni bilo. Nekako ob sedemdesetletnici – okrog leta 1953 – pa mu je vso pozornost posvetila takrat politično sicer še malce izzivalna literarna zgodovinarica Marja Boršnik. Nastal je poldrug sto strani dolgi spis „Pogovori s pesnikom Gradnikom“. Za poznanje Gradnikovega življenja, duševnega razvoja in vplivov na njegovo literarno delo je ta knjiga nepogrešljiv vir. (S podobnim pogumom in poštenostjo se je Boršnikova kakih deset let zatem približala tudi zamolčevanemu Stanku Majcnu in ga prikazala v pravični luči.) Drugi Gradnikov korak iz tistega molka v javnost pa je pomenila antologija HARFA V VETRU (1954), ki jo je sestavil Filip Kalan. Ob osemdesetletnici je bil imenovan za člana SAZU. Niso mu pa podelili Prešernove nagrade: pač zavoljo kulturnega nemolka med tzv. NOB. Zamerili so mu, ker je pravilno slutil, kaj bo iz vsega prišlo, in ker je bil premalo navdušen za nove vodnike.

Življenje se je Alojzu Gradniku izteklo v Ljubljani malo pred koncem 85. leta: 14. julija 1967. Prepeljali so ga v rodno Medano, kjer si je izbral zadnje domovanje. Na parah je ležal v domači hiši, od koder je šel pogrebni sprevod s številno duhovščino v cerkev in zatem na pokopališče. Izrečenih je bilo več poslovilnih govorov in zapetih mnogo pesmi.

Gradnikovo življenje je potekalo nazunaj mirno, takorekoč neopazno. Bil je po značaju molčeč, samotarski, skoraj odljuden. Veljal je za zaprtega, mračnega, nezaupljivega, nedostopnega človeka, za neprožno, neprilagodljivo naravo. Le z redkimi ljudmi – ki so bili umetniki kakor on – se je zblížal. Ni znal niti hotel opozarjati nase, ni silil v ospredje, ni ga mikal družbeni blišč, dasi bi ga bil spričo svojega visokega poklica lahko užival v polni meri. Kot značaj, pa tudi v vseh drugih ozirih, je bil pravo nasprotje svojega sodobnika, štiri leta starejšega Otona Župančiča, ki je kraljeval na slovenskem Parnasu.

Gradnik je služil dvema gospema: kot sodnik družbi in državi, kot pesnik poeziji. Bil je človek reda: pisal je vedno v zgodnjih

jutranjih urah. In poezija mu je ime dala, poezija mu ga bo ohranila. Spregovorimo zdaj o Gradniku pesniku!

S pesmimi se je začel oglašati nekam plaho, in tudi njegov razvoj je bil počasen. Toda na literarnem področju je bil delaven in vztrajen celih šest desetletij, tudi ko mu je pesniška žila že močno opešala. Usoda ga je postavila v čas, ko se je župančič od svoje prve zbirke (v letu 1899) preko vseh nadaljnjih bolj in bolj dvigal in je njegovo ime zaslovelo po vsem Slovenskem, a njegova poezija postala vzor, po katerem so se zgledovali drugi.

Gradniku je bilo že štiriintrideset let, ko je 1916 izdal prvo zbirko: PADAJOČE ZVEZDE. Iz nje vejeta otožnost in razočaranje, katerima so poleg erotičnih in pokrajinskih motivov dajala netivo tedanja kruta leta prve svetovne vojne, saj je bila pesnikova ožja domovina Goriška eno najbolj krvavih evropskih bojišč. Vendar je največji odmev zbudila erotična lirika te knjige. „Večkrat razbrzdano strastna“, „filozofija brez zvezd“: tako jo je ob izidu označil mladi doktor estetike, duhovnik Izidor Cankar. Pri Gradniku se v obliki takozvane vložne pesmi ljubezensko izpoveduje ženska; take zadihane poezije Slovenci dotlej nismo poznali v svojem jeziku.

Tudi druga zbirka – POT BOLESTI, 1922 – in še tretja: DE PROFUNDIS, 1926 – sta že z naslovom napovedovali vse kaj drugega kot veselo poezijo. (Z besedama De profundis – Iz globočine – se začenja 130. psalm, ki govori o grehu, milosti in odrešenju.) Val erosa se je počasi polegal, nadomeščati ga je začel motiv smrti. Posebno značilna je v tem pogledu kratka pesem „Eros – tanatos“.

Pil sem te in ne izpil, Ljubezen.
Ko duhteče vino sladkih trt
vžil sem te, da nisem bil več trezen
in da nisem vedel, da si Smrt.

Zrl sem v strašne teme tvojih brezen:
in ker bil pogled je moj zastrt
od bridkosti, nisem vedel, Smrt,
da si najskrivnostnejša Ljubezen.

Nad vsem pa je razprostirala temna krila domovinska bolečina. Gradnik je kot begunec iz daljave v duhu sodoživljal usodo primorskih krajev pod fašizmom in jih domotožno opeval v sonetih. štiridesetleten pa je obstal tudi pred svojo lastno podobo; njegov lastni jaz, tako poln nasprotij, mu je bil uganka. V sonetu „Vprašanje“ je svojo dvojno naravo – romansko in slovansko – takole prikazal in doumel:

Kako si zgetel me, nebeški Oče?
Čemu ta slast za neutošne sanje,
ta strast krvi, mesa in duše rvanje,
to srce žejno in nemirujoče?

Čemu mehkoča, ki se vdati hoče,
in kljubovalnost in omahovanje,
vrisk in obup, nevera in iskanje
resnice, ko se v duši dvom grohoče?

Italško sonce vlil si v moje žile:
kri favnov in asiškega berača
in Aretina in Giordana Bruna.

In si dodal še mračni srd Peruna,
upornost sužnja, krutost osvajača
in Črtomira kri in Bogomile.

Izbor iz prvih treh zbirk je pod naslovom SVETLE SAMOTE izšel 1932, za pesnikovo petdesetletnico. Predgovor je antologiji napisal Josip Vidmar, tedaj najuglednejši literarni kritik, in v njem prikazal vse značilnosti Gradnikove poezije. Poudaril je, da je Gradnik večji mojster v izpovedovanju nego v oblikovanju, saj se kar naprej drži preskušanih oblik, zlasti soneta, pa nas kljub težki in neprožni besedi prevzema temni lesk njegovega notranjega ognja. Antologija Svetle samote in Vidmarjeve uvodne strani vanjo so Gradniku odkazale mesto na vrhu tedanje slovenske poezije, zlasti še, ker je Župančič povsem jenjal ustvarjati. Mnogo kasneje je Gradnik priznal, da se je šele po petdesetem letu zavedel pesniškega poklica.

Literarni zgodovinarji vidijo pri Gradniku več tečajev, okoli katerih je pognala in se vzpenjala njegova poezija. Ti splošno priznani motivi so: ljubezen, smrt, narava in domovina – zlasti Brda, Goriška, Kras, Istra, Tolminska in Vipavska. Kakšen nacionalni zanos diha npr. iz soneta „Prihod“!

Od gora karpatskih vro krdela.
Kakor reka silna in deroča
so poplavila že vsa cvetoča
polja, sela, trge, mesta bela.

Padla je Celeia v kup pepela,
ali vojska vseuničujoča
se ustavi šele tam, kjer Soča
v Salicanumu ovinek dela.

V prah poklekne in odpaše meče
in na žrtvenike zlatoruna
jagnjeta položi v čast Peruna.

„Tu bo meja!“ vojskovodja reče.
In na Brda onostran pokaže:
„Tam naj bodo naše zadnje straže!“

Lahko pa bi dodali še peti motiv: večnost. Ljubezenska, smrti-
na, pokrajinska, nacionalna tematika se namreč po Svetlih samo-
tah počasi umika v ozadje. V Gradnika prihaja velika resnoba.

Bolj ko se na obzorju gostijo oblaki nacizma in boljševizma, bolj ko bližnji in daljni svet vztrepetava v krizah, bolj se v Gradniku razrašča in pogloblja misel na Medano, na Brda, na zemljo, na kmeta. Vrača se vanj tudi vera staršev, v kateri je bil vzgojen, a jo je kasneje nekako odrinilo bohotno poletje življenja.

Sad njegovega zorenja – ali bolje: dokaz dozoritve – je bila zbirka VEČNI STUDENCI, ki je v zelo okusni opremi in z lesorezi tedaj najvidnejšega slikarja Božidarja Jakca izšla leta 1938. Javnost jo je sprejela z enodušno pohvalo – tudi zavoljo časa, ki je bil vedno bolj zatohel spričo bližajoče se vojne. Knjiga je bila tako polna vdanosti, miru in modrosti, kot jo je zmoget le človek, ki je življenje spoznal do jedra in kateremu kratkotrajna slepila in videzi niso bili več nevarni. Zbirka vsebuje raznolike motive: v treh pesmih se Gradnik spominja matere, ki je umrla v Medani leto prej; v mislih se vrača na Primorsko; posluh ima za ljudsko poezijo in vernost; priteza ga vsa domovina Slovenija s svojo lepoto in bridkostjo.

Toda stožer Večnih studentev – in po mnenju mnogih vrhunc Gradnikove poezije – je njihov zadnji del: ciklus dvajsetih pesmi „Kmet govori“. „Ta kmet je moj oče v vsem svojem razmišljanju, življenju in delu,“ je povedal pesnik. „Moje življenje je tu spojeno z očetovim. Zmerom sem se čutil kmeta, odtrganega od zemlje. Zmerom sem občudoval očetovo silo, ki se je z njo vko-reninil.“ Kmet je postal Gradniku simbol najbolj urejenega, umirjenega, zakonom narave in življenja pokornega človeka. Zato ta kmet preudarno govori: domači grudi, nevesti, detetu v zibelki, sinu, materi, zemlji, plugu, hlapcu, drevesu, sodniku, učenjaku, duhovniku, menihu, kiparju, pokojni ženi, svojemu krogu, ma-stilcem, Bogu, sebi.

KMET GOVORI BOGU

Moj srp je rezal Tvoje bilke,
moj znoj je močil Tvoje trte,
večer je, vžgi neba svetilke.

Moj molk častil je gozd in travo,
srp, koso, sode, klet in kravo,
zda j k Tebi so oči uprte.

Moj plug oral je Tvoja polja,
Tvoj prst oral je moja lica,
še zate je na mizi žlica.

Prisedi, z mano povečerjaj,
potem pa ves moj dolg izterjaj.
In naj zgodi se Tvoja volja.

Kakor da bi brali iz zadnje knjige Nove zaveze: „Glej, stojim pri vratih in trkam. Če kdo sliši moj glas in vrata odpre, bom vstopil k njemu in bom večerjal z njim in on z menoj“ (Raz 3,

ženske je nerad govoril; bilo mu je dovolj tisto, kar je izpovedal v pesmih. Intimnosti je viteško varoval. Na univerzi je iz kristjana postal nekakšen deist: Bog sicer obstaja, nič pa ne vpliva na svet. Vendar ni mogel preko neke zagonetke, nečesa temnega, nejasnega, neznanega. Veroval je v človekovo nesmrtnost. „Od kod pa bi bilo drugače hrepenenje, da bi večno živel z vsem, kar ljubim?“

„Vi ste najtišji slovenski pesnik,“ mu je dejala Marja Boršnik. Ta oznaka velja za Gradnika predvsem za čas, ko se je od narodnoobrambne poezije, od opevanja primorskih krajev že odmaknil; zakaj oni soneti so še danes pripravni za glasno podajanje, posebno tisti, ki opevajo tolminski punt. V njih se je razodel kot glasnik svojega rodu in kažipot. Zavedal se je, da pesnik ne more obvladati ne človeštva ne brezmejnosti; da je njegova bolečina samo zgoščeno trpljenje naroda, ki ga je rodil; da je edino domovina obvladljiva resničnost. Iz lastnega naroda zajemati in tisto dajati svetu!

Gosposko zadržani Gradnik je v tisku skrajno malo govoril o sebi. Še zlasti se ni nikoli spustil v kako polemiko. Sodniška služba ga je vezala na meščansko življenje, a v njem se ni dobro počutil. Mesto mu je bilo izmaličeno in moralno razkrojeno, pa tudi resnobo svojega poklica je moral varovati. Zato je še tem močnejše slišal klic briške zemlje, zelenih ozar, brajd in leh – četrť stoletja dolgo je prenašal domotožje.

Gradnik se je vse življenje izražal v ustaljeni pesemski obliki verza, rime in kitice. Nikdar se ni dal zanesti kaki prostejši obliki, kar si so tako pogosto dovoljevali sodobniki. Njegov izraz je jasen, preprost, nazoren, vsakomur razumljiv. Kritiki so se večkrat ustavili ob ne tako redki zvočni trdoti in togosti njegovih pesmi. On se je s prirojenim in v življenju utrjenim kmečkim ponosom takole branil: „Žig trdote rezke vtisnem le besedi, / ker me meh-kobne nežnosti je sram.“ Vendar pa je tudi res, da nekatere posebnosti njegovega briškega narečja, kot so besedni naglasi ter enobarvni aji, eji in oji, kdaj zmotijo ritem ali skalijo rimo, npr. brez srcá / trešči v tlà, se sklène / moža in žêne, órje / skórje.

Še tole mnenje o svoji poeziji je slišal sedemdesetletni Gradnik iz ust Marje Boršnik: „Globina vaše pesmi ni v svetlobi, v besedah, marveč v temi, v molku... s preveč besedami pa včasih... razblinjate veličino skrivnosti, ki jo nosite v sebi.“ To je resnica. Toda kje je pesnik ali kakršenkoli drug umetnik, čigar vse stvaritve bi bile eno samo čisto zlato? Da pa je Gradnikova poezija dragocena in človeško pristna izpoved, zavoljo česar jo globine željni bralci tudi iščejo, so dokaz antologije – tj. izbori najlepšega, kar je napisal – ki prihajajo na knjižni trg. Alojz Gradnik je s pesmijo že premagal čas. Njegovo mesto ni tako daleč od Prešerna in Župančiča.

Errata corrige!

Tiskarski škrtat je zagrešil neljubo napako, ki pa jo bravec stopil v zlahka sam popravi:

besedilo strani 52 in 53 je treba zamenjati!

Prosimo oproščenja!

20). Nazadnje vidimo kmeta na parah („Kmet molči“), sklepna pesem v zbirki pa ima naslov „Vstajenje“.

Z Večnimi studenci se je Gradnik dokončno obrnil k Bogu. Od izkušenj in spoznanj je kulturno-ideološko prerojen stopil v občestvo vernih. Po tej poti je hodil potem do konca. Sledile so še tri zbirke. Prva, ZLATE LESTVE, je izšla v zadnjem, že tesnobnem letu kraljevine Jugoslavije, drugi dve – PESMI O MAJI in POJOČA KRI – pa 1944, pod nemško zasedbo, ko je bila revolucija – to se pravi: bratomorni boj med Slovenci – na višku. Zanimivost Pojoče krvi so bili baladni motivi iz taborišča na otoku Rabu: prvi javni glas v zasedeni Ljubljani o prestani grozi pod prejšnjim okupatorjem.

Medtem se je bližal konec vojne, ko ni bilo več dvoma, kdo bo zmagal. O tem seveda, katere zmagovite vojske bodo zasedle Slovenijo, so morali odločiti veliki trije: Američan, Anglež in Rus. V Ljubljani sta tisti čas dva največja pesnika Oton Župančič in Alojz Gradnik pripravljala vsak svojo pozdravno pesem. In še zadnjič se je pokazala vsa velika različnost med njima. Medtem ko je Gradnik dal svoji vzneseni, slovesnega zvonjenja polni himni naslov „Spev svobode“ in je v duhu presrečen gledal zedinjeno in svobodno slovensko zemljo – podnaslovi: Sveti molk, Vstajenje, Brda, Gospasveta, žrtvam – je bil sedeminšestdesetletni Župančič veliko bolj zemeljski in v stvarnost trenutka ter v konkretno prihodnost zamaknjen. Naslov njegove pesmi je bil „Osvojiteljem“. In ta pesem je zadonela v pozdrav tistim, ki so po odločbi v Jalti prikorakali v sredo 9. maja 1945 v Ljubljano – in po njegovih patetičnih besedah „na zlati vagi prinesli pravico“: revolucionarni partizanski vojski in nje vrhovnemu poveljniku Titu.

Za Gradnika, ki je ostal zvest sam sebi, se je tedaj začelo molčanje, medtem ko je Župančičeva beseda v službi novega reda, novih razmer in novega življenja odmevala v vseh tribun. Če se na ta dva sodobnika – doma sta bila vsak z enega roba Slovenije: Župančič z jugovzhodnega, Gradnik z jugozahodnega – še enkrat, in tokrat zadnjič ozremo, kaj naj rečemo? Oba sta bila velika pesnika, a vsak v svojem: Župančič v melodiji jezika in poetičnosti svetlobnih metafor, medtem ko je Gradnik – „svetel nisem, a sem čist,“ je zapisal v pesmi „Vodnjak“ – oblikoval svoje pesmi za tiho branje in premišljanje.

Alojz Gradnik je tudi izredno mnogo prevajal iz tujih literatur, zlasti seveda iz italijanske. Vrednost njegovih prevodov pa je zelo neenaka. Največ imena mu je prinesla „Kitajska lirika“, ki je izšla že trikrat. Ker dajejo pečat določeni umetniški osebnosti predvsem izvirne stvaritve, o Gradniku prevajalcu v pričujočem prikazu ne kaže govoriti.

Kakšen je torej po vsem, kar je Gradnik povedal o sebi posredno v pesmih in neposredno v pogovoru z Marjo Boršnik, duševni profil tega velikega sina Goriških Brd?

Gradnik je bil strogo versko vzgojen, hkrati pa mu „je bil kruh v mladosti zalit s solzami“. Oboje je kasneje hotel pozabiti. Toda smejal se je v življenju silno redko. O svojem odnosu do

MILENA ŠOUKAL

POT NA GORO

I. KRISTALNI ZVOKI

Kristalni zvoki ob prvem udarcu dežja,
prelom žarkov v drobni kaplji:
cvet diha mokrino in klone pod težo –
skoraj do tal, do mokre grude.

Uresničila se je bojazen.

Ničesar se ne more spomniti iz preteklih dni.
Vse je odšlo, ko da je nemir sam
privrel iz dna v ostrem izruhu
in padel nazaj.

Vidim in ne razumem.

Drevesa se nagibajo v vetru,
njihovo šumenje prinaša in odnaša valove.
Smer njihovega preloma nima več
ritmičnega pogona.

Trdi udarci upogibajo veje v tiho bolečino –
vsak udarec je podaljšanje muke.

ALI SEM HITELA ČEZ POLJE, DA BI DOSEGLA
CILJ NA KONCU BREZPOTNEGA OZEMLJA?
KJE IN DO KAM?

Nevede
prinašajo valovi
pozdrave iz daljnih krajev do obale.

Iz zvena mirnih skal se spreva
dovršena misel ob speči strani.

Radost se pretaplja v nevarno grozeči mir
pred padcem na skalo.

(lepo se je razliti med sivimi razporki
ko da sama sebi
dovajam
kroge -
od prvih do nadaljnjih vse do obzorja.)

Daruj radost
umij obraz in dihaj sunkovito:
VSAK DIH JE NOV ZAČETEK.

Naj se nasitim v čistini odprtega neba,
jesenske pesmi in popotnih misli.
Na stran, kjer se odpira
proti jezeru vesela modrina
prihaja vsak dan ob isti uri
VAL.

Ali se ne zibajo misli v krivulji
tudi, če je čas počasen
in nedonosen?
Ali ni mnogo zasnutkov
prineslo valovanje, nemir
in previranje skozi negotove daljave?

Vem, da je mnogo očetov padlo
na poti.
Vem, da so stali ob jamboru
in se borili z vetrovi
in vendar je moč utišala njihov korak,
čeprav je živa zemlja kipela v rasti.

Svet naših načrtov je kristalen.
Zakopan je globoko nekje v pesku in temi.
STOJIM NA RAVNINI IN ČAKAM SONCA.

Saj ne vemo, kje bomo danes
ob uri, ki bo počasno pripolzela do nas.

Spremenilo se bo okolje in govorica,
oči bodo sledile in pazljivo
gledale na vse strani:
med vrbami in vodo,
med grmičjem v napol zarasli poseki,
med zračnimi valovi, ki so rodili vetrove
in jih nosili po planjavi.

Vase so pognale korenine
in nemir je povžil vodo,
ki je tipala kot talni studenec
do izhoda.

Treba je planiti ven.
s čisto mislijo v srcu
in prenesti nekaj iz globoke vode
na površje.

Svileno pregrinjalo pada v lahнем obroču
preko dreves.
Vidim nežne odtenke barv,
porajajočih se sredi jutra.
V oddaljenih krajih je samo siva megla,
toda pred mano se razteguje
začetek novega dne.

Odplavalala bi – sama ne vem, kam –
ptica ne šteje zamahov,
ko se dviga v višavo.

Od tam so vsa polja majhna
in skrivenčene steze
ne poznajo daljav.

Od tam je mogoče videti,
prešteti gola pobočja gora
in uginiti uro zahoda.

KROGI, svetleči krogi.
In potem se vse spremeni
v dolini pod visokimi gorami.
Rosa in megla sta napolnili čaše,
ozračje se prebuja v sili pričakovanja,
se prebija v modri pas in prodira v oblake.

Mrzlo selo pod njimi drgeta in se stiska
kot pišče pod kokljinimi perutmi.

Kaj bi morali prinesiti v dar, preden tvegamo vstop?

TEŽKA SI, STARKA NA PODNOŽJU GORE.

Na trgu so se splašili golobje
in prenesli plahutaje drobna telesa
na streho.

V trenutku, ki se je
kot tenka igla zabodel v telo,
so misli splahnele v zrak.

Nekomu so se odprle oči
– v ranem jutru, v dnevu, ki je bil določen,
da izčisti dvom, ki je glodal v korenino.

Kaj vse se je odprlo!

Svetloba trobi z mogočnimi valovi
v predajo –

KONEC JE ENAK ZAČETKU.

tišina tišina tišina

II. BLIZU JE DAN

Nočna pesem je spletena iz vrvi,
močne vrvi,
v dnevu nevidno
urejajoč poti.

Zvonovi so se zamajali,
da bi tudi oddaljeni
zaznali uro in kraj.

Sejalec je vrgel seme:
v temi je pognalo
v korenine.

Tam so počasi iz prvega zasnutka
dozorevale misli.

Danes smo drugačni
kot smo bili včeraj:
skrivaj smo si odmerili ure,
da bi ob času prinesli svoj dar,
ko smo v sebi zaznali
silo rasti.

Pod noč se misli sestanejo
v tihem pomenku.

Izbran je pogovor,
ko da je konec vsakega začetka
prinesel nov, skoraj neizvedljiv načrt.

Potem se misli križajo - kot pota -
na levo, na desno,
proti severu in jugu;
nekaj jih krene za soncem,
druge obstanejo na meji
med dnevom in nočjo.

Megle jih dovažajo na forum,
spreminjajo v sanje,
ki se rode v skrivnostni celici,
ko se je prvi vtis prebudil v zaznavo.

Čakam, čakam, da se bodo umirile želje
in se stkale v preprogo noči.

Kjerkoli bom takrat,
bom nagonsko vedela, kaj naj storim.

Naj se široki vrelci
dvignejo iz zemlje
kot veliki gejziri
na povratku vase.

Pridi, izmij bolečino
porojeno v hrepenenju.

Beseda se bo dvignila
nad skale,
se spustila v grlo,
ki jo bo jecljaje ponavljalo
vse do trenutka,

ki bo prenesel v sedanost
misel daljnih dežel.

Skoraj nemogoče
je razčistiti uganko:
(kje smo stali na začetku dne,
odkoder so peljale ceste križem,
do strani, kjer ni še nikoli
stopila noga?)

Utrujam se.
V prezgodnjem večeru
prisluhnem zemlji in njenim utripom.
Prihajajo in odhajajo
se v pritajeni govorici
stapljaajo s šumi od druge strani.

Vidim, kar je videti mogoče.

Svetloba pojema in svetovi so v mraku
polni neizdelanih oblik — obraz pri obrazu —
oči samo svetle točke vodeče v notranjost.

Zbiramo se ob luči, ki meče svetlobo
v krog pod seboj;
in se spoznavamo, s pritajeno bojaznijo
tipamo v čustva,
ki so nam zagotovila premirje
na robu.

Do sem smo dospeli in stegnili roko
v pozdrav in slovo.

SLOVO JE RAZHOD IN POČITEK.

Iščem te, svetlo mesto —
počasno speč na goro,
kjer se sonce preliva
v slast in svetlobo in žarki
lomijo od oblakov iz daljnega obzorja.

Pred menoj se dviga pot
in težka hoja,
za mano mnogi ne upajo
vzdigniti pogleda.

Ptice vzletavajo.
Drevesa izginjajo.
Ostajam sama.

Na vrhu, na gori
se bom oddahnila
in dihnila v svetlo pojoči zrak.

Ko je iz prvega zametka
planila radost v ozračje,
so vrbove veje vztrepetale,
nemirno čakajoč,
da se udar
spremeni v valovanje;

(zaplavala bi v vetru
in osvajala dvige in padce
na srebrnih vodah.
Ponesla bi misel do obrežja
in se vrnila,
da bi se predala
miru v tihi kotlini.)

Iz globokih korenin
poganja misel v veje:
tu je zgrajeno zavetje pticam,
v jutru samem prebujeno
v žvrgolenje in pozdrav.

AVE.

Široma se razprostira megla.
Pot je zastrta.
Temni spremljevalec hoče škodoželjno
pred mano doseči dvojno pogorje.

Ko se bodo razčistile megle,
bom sedla k mizi, pripravljeni zame.

Čakam na gori, čakam jutra -
z mislijo in srcem predana v dan.

Ves mrk sedi ob strani.
Še enkrat hoče planiti v telo,
odkoder ga je izgnala sila;
sla, ki ga je gnala na rob prepadov,
je izginila s smehom med kamenjem.

Od daleč je še slišati zavijanje volkulje;
čista misel kroži
in glasu teme ne da več blizu.

Tedaj si pristopil, mi oblil glavo z oljem
in napolnil čašo do roba.

Sklenila sem roke in se zazrla v nebo.
Zvezde so padale v svetlih utrinkih -
misel se je razpotegnila v vsemir.
Vedela sem: **BLIZU JE DAN.**

JANEZA JANŽEKoviČA NAUK O SPOZNAVANJU

Janez Janžekovič je filozof, kar ni vsakdo, ki govori o filozofiji, a Janžekovič je filozof. Zato tu govorimo o njem ali bolje: o njegovi filozofiji. Pri osemdesetletniku je njegov filozofski razvoj pač že končan. Vendar nam njegova filozofska podoba ostaja nekam zabrisana. Največjo krivdo za to, se zdi, imajo okoliščine njegovega življenja in dela. Pred (drugo) vojno je komaj začel pisati in objavljati, med vojno ni imel kje objavljati, vsaj po vojni je verjetno takoj pisal, še vedno pa je imel težave z objavljanjem; neki spis je že leta 1945 ponujal na razne strani, a ga je mogel objaviti šele pet let kasneje. (J II, 93)* Ko je že mogel objavljati, pa je bil vezan, najbrž ni mogel vsega in tako povedati, kakor bi hotel. Razen tega so ga razmere potisnile v vlogo branitelja krščanskega izročila, pa v iskatelja možnosti, da se to ohrani v novem položaju. Zato čisto filozofskega more sorazmerno malo pokazati. Menda največ je v njegovi še do nedavna edini knjigi *Smisel življenja* (1966, 295 strani).

Kot filozof Janžekovič ve, da „vsaka prava filozofija že sama po sebi vključuje določen nauk o spoznavanju, saj mora tako ali drugače pokazati, da je pot, ki jo vodi do njenih izsledkov, zanesljiva“. (J II, 219.). Filozof pa si mora svoje spoznavoslovje (kot ga imenuje Janžekovič) tudi izrečno razviti in izdelati. Janžekovič je to storil: Skušal je izluščiti nauk o spoznavanju pri sodobnih sholastikih, in posebej pri obeh domačih mislecih, pri Stjepanu Zimmermannu in Alešu Ušeničniku, z namenom prisvojiti si, kar bi našel pri njih dokončno dognanega, ta dognanja pa po možnosti dopolniti in si tako ustvariti svoje lastno mnenje. (J II, 296 sl.) Tako se je zavestno vključil v sholastično filozofijo, v katero ga je vpeljalo že njegovo šolanje v Parizu.

Pri sholastiki oziroma določneje pri tomizmu je Janžekovič tudi ostal. Vendar je bral še dela drugače usmerjenih filozofov in pisal o njih; to so bili zlasti Francozi, npr., Maurice Blondel, Gabriel Marcel, celo Jean Paul Sartre; od Nemcev je „po službeni in poklicni dolžnosti“ (gl. J I, 148) bral dela Adolfa Hitlerja in Alfreda Rosenberga, ki ju je imel tudi za filozofa (J II, 25), od domačih ali podomačenih pa spise Franceta Vebra in marksistov.

* Janžekovič, Izbrani spisi, II, str. 93

Ni videti, da bi od teh mislecev in njihovih naukov Janžekovič vsebinsko kaj več prevzel; naučil pa se je umevati in ceniti tudi misli drugače mislečih filozofov, obenem pa kritično presoјati učenje lastne šole ter odkrivati in popravljati njene slabosti. Ve namreč, da „nekega obče priznanega, za vse ljudi veljavnega modroslovja ni. To, kar nazivamo modroslovje, je vsota raznih sestavov, ki si tudi v bistvenih točkah nasprotujejo. Kdor poučuje modroslovje, se mora odločiti [!] za enega izmed njih ali ustvariti svojega.“ (J II, 219.) Kljub vsej različnosti pa je v filozofskih sestavih več skupnega, kakor se na prvi pogled zdi. Janžekovič je poskušal neko Heglovo misel prevesti v Tomažev jezik in ob tem izrečno ugotavlja, da „veliki misleci so si mnogo bliže kakor njihovi fanatični učenci“. (J V, 148 sl.)

Tako Janžekovič tudi kot tomist ve, da je nekdo lahko filozof, ne da bi bil tomist, a da je, žal, mogoče tudi biti tomist in ne filozof. Ve, da se je še bolj kot bralca ene same knjige treba bati poznavalca ene same filozofije, zlasti še če je to poznanje le priročniško. (Prim. J I, 109) Iz tega védenja presoja tudi lastno šolo. Visoko ceni sv. Tomaža, manj pa tomiste. Ušeničnik se je zelo oddaljil od navadnega učbeniškega podajanja tomizma. (J III, 240). Pri mnogih drugih pa je „starokopitnost, ozkosrčnost, zagrizena nestrpnost mnogih tomistov živo Tomaževu misel spremenila v okamenino in jo zlasti mladini priskutila“. (J V, 220.) „Mnogi tomisti, naš Ušeničnik je častna izjema, so se držali pač črke tomizma, njegovega duha so prezrli. Iz tomizma, ki je bil prvotno ves revolucionaren, ki je bil odprt za vse izsledke sodobne znanosti, iz naprednega tomizma so kovali orožje za obrambo nazadnjaštva in napadanje naprednosti“. „S Tomaževimi izreki so klatili po glavah tiste, ki so mislili drugače. To, kar so nekateri tomisti počeli s takim poštenim, globoko vernim mislecom, kakor je bil kak Blondel, je zbuјalo zgrzanje in odpor“. (J V, 224, 220.) Janžekovič pa je s simpatijo bral tudi Mauricea Blondela, kateremu so neki tomisti tako zagrenili življenje, da se je po lastnih besedah v molitvi obračal k sv. Tomažu in ga prosil, naj ga varuje pred tomisti. (J V, 227.)

Kljub vsem slabostim in sencam, ki jih je Janžekovič ugotavljal pri tomistih, je sam ostal tomist, čeprav nekoliko po svoje misleč tomist. Kot tak je pač slovenski filozof. Vprašljivo pa je, v soglasju z njegovimi lastnimi opredelbami, ali je njegova filozofija tudi slovenska filozofija. Janžekovič namreč trdi, da sta tako tomizem kot marksizem na Slovensko uvoženi filozofiji. „Predkoncilaska Cerkev nam načelno ni mogla dati slovenskega modroslovja, ker je od učiteljev po svojih zavodih zahtevala, naj podajajo tomizem... Ni pa ustvarila Cerkev slovenskega modroslovja in ga verjetno tudi ne bo... Aleš Ušeničnik je slovenski modroslovec, a to, kar nam je dal, ni slovensko modroslovje, marveč tomizem.“

Ravno tako „Meinongova predmetna teorija, ki jo je Veber prinesel iz Gradca, ni bila slovenska filozofija... Toda Veber je tujo sadiko zasadil v slovensko zemljo, začela je bohotno poganjati ter se razvijati čisto po svoje. Iz predmetne teorije je pri nas nastalo nekaj povsem drugega. Dobili smo prvo svoje, prvo slovensko

modroslovje... Vebrova filozofija... bo šla v zgodovino kot prvo slovensko modroslovje." (J, *Kako je s slovenskim modroslovjem*. Nova pot 1970, št. 10-12, str. 456, tudi 1967, 10-12, str. 454 in sl. 465.)

Taka bi bila na hitro in precej z njegovimi lastnimi besedami začrtana podoba Janžekoviča kot filozofa. Je tomist; morda bi ga najbolje imenovali kritičnega tomista. Ker mora vsaka filozofija osvestiti tudi svojo pot do spoznanj, svoj način odkrivanja in zagotavljanja resnice, je potrebno pri vsakem filozofu pogledati, kakšno je njegovo, bodisi le praktično uporabljeno ali tudi teoretsko razvito spoznavoslovje. Pri našem Ušeničniku je bilo to, kakor je znano, njegov najosebnejši prispevek k filozofiji. Tudi Janžekovič se je nauku o spoznavanju izrečno posvetil in ga tudi osebno premislil. Če tedaj hočemo spoznati, razumeti in presoditi njegovo filozofijo, je potrebno, da si najprej ogledamo njegovo spoznavoslovje.

Za to bomo skušali izluščiti iz Janžekovičevih spisov njegov odgovor na dve vprašanji:

- 1) Kaj je resnica in kako jo dosežemo ter prepoznamo, in
- 2) Kako je še posebej s spoznanjem tkzv. zunanjega ali stvarnega sveta.

I. O RESNICI IN SODILU RESNIČNOSTI

1. Resnica

V spoznavanju, ki je prizadevanje, da najdemo pravilne odgovore na vprašanja, na katera v življenju zadevamo, iščemo resnico. Iščemo jo, da si moremo ohraniti in olajšati življenje, a tudi, in celo predvsem, da si potešimo vedoželjnost. Resnica je namreč tudi samostojen smoter, lastna vrednota ali samovrednota, kakor bi dejal Fr. Veber. Sholastiki so jo po starejših predlogah opredelili: *Veritas est adaequatio intellectus et rei*, kar je Ušeničnik prevedel: Resnica je skladje spoznanja z objektom. (Uš. VII, 84). Že sv. Tomaž pa je vedel, da mora človek za to skladje tudi vedeti, drugače njegovo mnenje ni spoznanje, ni pa tega izrazil v opredelbi resnice ali bolje spoznanja. Ta je potrebna izboljšanja, posebej še v slovenskem prevodu. To je storil Janžekovič. Ker spoznanje že pomeni posest resnice, zato v opredelbo namesto besede spoznanje postavlja besedo prepričanje. (Veber bi dejal: pristna misel.) Tudi objekt ga po pravici ne zadovolji, še manj pa Vebrovega učenca. Nadomešča ga z izrazom stvarno stanje. Tako dobi svojo opredelbo: Resnica je skladje prepričanja s stvarnim stanjem. (J V, 8.)

Tudi to opredelbo bi mogli še opliliti. Ker razločujemo bitno (ontološko) in spoznano ali vsaj mišljeno (logično) resnico in da se čimbolj ognemo dvoumju, spoznano resnico imenujemo spoznanje. Stvarni stan pa nas ne moti le zato, ker neprijetno zaudarja po nemškem „*Sachverhalt*“, kot pravi Janžekovič, marveč tudi, ker besedo stvarno omejujemo na realno, na vebrovsko istinito, resnico pa iščemo

in spoznanje najdevamo tudi v svetu idealnega, vebrovskega veljavnega. To oboje skupaj pa nam bolje označuje beseda dejanstvo. Tako bi staro opredelbo, ki je v modroslovju vsaj vsebljeno splošno sprejeta, izrazili takole: Spoznanje je skladje našega prepričanja z dejanstvom.

Pa tudi beseda skladje proži težave. Skladje je namreč le tedaj popolno, kadar sta spoznavni dej in spoznana vsebina eno in isto. To pa se dogaja le v nekaterih primerih, nikakor pa ni vedno tako. „Kadar spoznavam mizo, je miza, kolikor je spoznana, vsebina mojega spoznavnega deja. Spoznavni doživljaji so del mojega jaza. Ker pa jaz, kakor smo v vsakdanjem življenju vsi prepričani, vsaj v mnogih primerih nisem isto kar predmeti [po naše bolje: dejanstvo, ali vsaj: stvari, dejstva], ki jih spoznavam, je torej v takih primerih treba razlikovati troje: spoznavni dej, vsebino spoznavnega deja [in po naše: predmet] in predmet ali stvarno stanje [po naše: dejanstvo, stvar], ki mi ga ta vsebina predočuje [in po naše: predmet predstavlja]. Zato se odločilno spoznavoslovno vprašanje glasi: *Kako ugotovimo, ali in koliko se vsebina mojega spoznavnega deja sklada s stvarnim stanjem, ki mi ga predočuje?* (J V, 10.)

Tukaj nas naš filozof opozarja na dejstvo, h kateremu se ponovno vrača, da, „*ko hočemo dognati resnico, se pravi skladje med svojim prepričanjem in stvarnim stanjem, se izkaže, da nam je dostopen samo en člen zahtevane dvojice, potrebne za primerjavo, in ta člen so vedno le naša prepričanja s svojimi vsebinami; do stvarnih stanj, ki bi bila različna od vsebin spoznavnih doživljajev, pa ne moremo. Opredelba resnice je pravilna, toda zbuja se dvom, ali je mogoče najti kak primer, ki bi ji ustrezal.*“ (J V, 11) „Stari sholastiki so govorili tako, kakor da vedo dvoje: najprej, kakšen je svet sam na sebi, potem kako spoznanje imamo o njem, in bili so prepričani, da je mogoče to dvoje primerjati: Če se naše spoznanje ujema s stvarnim stanjem, je resnično, če se ne ujema, je zmotno... Le kdaj in kako so si (tudi nekateri današnji) tako natančno ogledali veseljstvo!“ (J III, 293.)

2. Dostopnost resnice in sodilo spoznanja

Dvom o resničnosti kakega našega prepričanja in morda kdaj o celotnosti naših spoznatkov, ni tedaj za nas nič nenaravnega. Saj nas že vsakdanja izkušnja uči, da smo pogostoma in v marsičem bili povsem prepričani, da je tako in tako, pa smo kasneje ugotovili, da so tista naša prepričanja bila zmotna. Zato je mogoče tudi, da se bo kasneje izkazalo kot zmotno, kar imamo danes za gotovo resnico, četudi se nam sedaj zdi, da je kako drugače sploh nemogoče. Tako se nam glede marsičesa lahko zbudi dvom, ali je v resnici tako, kakor mislimo, da je. So dvomljivci, skeptiki, ki hočejo dvomiti o vsem. A da nekaj je resnično, lahko dvomi le, kdor ve ali postavlja, da resnica je, le tega ne ve, ali jo je mogoče doseči, spoznati. „*Skeptik dvomi o razumu, ker o nečem ne dvomi: ne dvomi, da je resnica samo ena; ne dvomi o resnici, da ista stvar ne more obenem in v istem oziru biti in ne biti, biti takšna in ne biti tak-*

šna. *Skeptik torej pozna in priznava resnico... Skepticizem je zaje-davec na drevesu resnice...* (J, Smisel, 6).

Mnogi modroslovci menijo, da spoznavanja ni dovoljeno začeti s splošnim resničnim dvomom. Janžekovič misli, da je to podobno zahtevi, da človek ne sme biti bolan. Vsakdo se loteva reševanja vprašanj v stanju, v kakršnem je. Če je v dvomu, začne z dvomom. Ko dvomi, pretresa in preverja odgovore na dano vprašanje in kmalu ugotovi, da o nekaterih teh odgovorov ni mogoče dvomiti. Tako sta sv. Avguštín in Descartes odkrila, da tudi tedaj, ko se človek moti ali vsaj misli, da se v čem moti, vsaj o tem ne more dvomiti, da se moti ali da misli, in da tedaj tudi je. To je resnica, o kateri dvom ni več mogoč.

Tako se izkaže, da človeški razum je v načelu zmožen odkriti resnico. „O tej sposobnosti ni treba imeti nobenih vnaprejšnjih prepričanj, mogoče je o njej celo dvomiti, toda ko preizkušam svojo spoznavno moč, se mi primeri, temu prej, onemu pozneje, da se zalotim pri nedvomnem spoznanju, pri dognanju brezpogojne resnice.“ (J V, 14.)

Zakaj je spoznanje: če se motim (ali mislim), sem, nedvomno, brezpogojno spoznanje? Ker je v tem primeru moje prepričanje in vsebina mojega prepričanja (in stvarnost, ki jo izraža), eno in isto. „Oboje, ali če hočete, vse troje sem jaz sam: misleči jaz, bivajoči jaz in jaz, ki se zaveda, da kot misleč biva, je eden in isti jaz.“ „Če pogledam vase, vidim, da je moje spoznanje te resnice en sam enovit preblisk: hkrati vidim, da sem misleč, da kot misleč sem in da je to brezpogojna resnica.“ (J V, 14.)

Takih gotovih spoznanj moremo odkriti še več, vsaj o dejstvih „notranjega“ izkustva. S tem je premagana bojazen, da ne bi našli primera, za katerega bi mogli uporabiti omenjeno opredelbo resnice, oziroma spoznanja. Ne dosegamo pa take gotovosti v vseh primerih. Zato je potrebno, da se še vprašamo, kako pa vemo, kdaj smo odkrili resnico, torej zares nekaj spoznali, in kdaj smo resnico zgrešili in se zmotili. To je vprašanje o sodilu (ali kriteriju) resničnosti (pravilnosti) spoznanja in poročtvu zanjo.

3. Razvidnost – sodilo in poročstvo resničnosti spoznanj

Imamo torej primere, ko smo zagotovo odkrili resnico, torej primere pravega in nedvomnega spoznanja. To so primeri, ko se naša prepričanja skladajo z dejanskim stanjem, s stvarmi, na katere se nanašajo. A ta prepričanja so naša spoznanja le tedaj, ko tudi vemo, da smo odkrili resnico. Kakor je opozarjal že sv. Tomaž (in je nas učil tudi Veber), je spoznanje le zavestno (pristno, osebno sprejeto) prepričanje. „Če ne veš, da si nekaj spoznal, tedaj ravno nisi ničesar spoznal. Spoznati se pravi, vedeti, uvideti, videti, da se vsebina mojega prepričanja ujema s stvarnim stanjem. Kadar se mi posreči, da stvarno stanje zagledam, tedaj pravim, da mi je postalo stvarno stanje razvidno... Razvidnost rodi v tistem, ki jo doseže, posebno stanje, posebno spoznavno zadoščenje, ki mu pravimo „gotovost“, „izvestnost“.“ (J V, 16 in sl.) Tako Janže-

kovič stvarno prevzema Ušeničnikov nauk obenem z njegovim izrazoslovjem. Beseda „izvestnost“ mu sicer tudi ne ugaja, kot nam ne, a meni, „da jo je že zaradi natančnega izražanja kot strokovni modroslovni izraz treba ohraniti“. (J V, 17.) Gotovost, se mu zdi, označuje isto ko prepričanost, medtem ko naj bi izraz „izvestnost“ označeval samo tisto prepričanje, ki je posledica razvidnosti in zato ne more biti zmotno. Na nekem njegovem primeru bi lahko razložek med obojima takole ponazorili: „Učenec, ki je sam izračunal nalogo, vidi izsledek kot izsledek, sosed, ki ga je prepisal, se zanese nanj.“ (J II, 223). Prvi je resničnost izsledka uvidel, mu je razviden, zato mu je izvesten, mu pritrjuje, ker ve, da je tako; drugi ga je le prevzel, je tudi prepričan o njegovi pravilnosti, a ne, ker bi to spoznal, marveč le ker to verjame.

Prepričanje, ki je plod razvidnosti, torej ne more biti zmotno, in nam je kot tako tudi izvestno. Kaj ali v čem je tedaj to, kar imenujemo razvidnost? Janžekovič v fem vprašanju hodi tesno za Ušeničnikom, ki pravi kratko, da v razvidnosti „duh vidi resnico in vidi, da jo vidi.“ „Duh ima presenetljivo svojost, da je 'sebeviden'“ „je zmožen tudi popolne povratnosti, popolne refleksije. Isti um, ki spoznava resnico, z istim spoznanjem hkrati ugotavlja, da jo spoznava. . . Mišljenje nam je zavestno, to je, mi ne mislimo samo, ampak obenem *vemo, da mislimo, in vemo kako mislimo*: vemo, kdaj je naša misel dvomna, kdaj verjetna, kdaj brezpogojno resnična.“ (J, Smisel 8 sl.)

Taka razvidnost je torej plod popolne povratnosti ali 'sebevidnosti' duha, in naš „Ušeničnik je bil prvi, ki je to dejstvo podrobneje obdelal in uveljavil zanj v mednarodnem svetu strokovni naziv 'reflexio completa', popolna povratnost“, „ki se z njo um v mišljenju samem z istim dejem zaveda svojega mišljenja in nekoliko tudi sam sebe. . .“ (J III, 253; gl. Uš. III, 139 sl.)

„Razvidnost je največje in brezpogojno jamstvo za resničnost spoznanja.“ (J, Smisel, 9.) To pa seveda velja le za spoznanja, ki so zares razvidna. Vsi naši spoznatki pa niso razvidno resnični (ali zmotni). Le „reflexio completa je tisti dej, ki mi omogoči, da zarezem razvidnost. Povsod, kjer je popolna povratnost, je neka razvidnost, povsod, kjer je kaka razvidnost, je popolna povratnost.“ „Kakor smo že videli, je pri povračanju na spoznavni dej mogoče opaziti marsikaj: dejstvo, da *mislim*, dejstvo, da *jaz mislim*, dejstvo, da je moja sodba *razvidna* [dodali bi še: dejstvo, da ravno *to in to mislim*]. Vsa ta dejstva neposredno vidim, vse to mi je razvidno in vse te razvidnosti mi javlja reflexio completa.“ (J III, 254 sl., gl. III, 241.)

Mnogi naši spoznatki, celo mnogi od življenjsko najvažnejših, pa nam niso tako razvidno resnični. Kjer nam je taka, neposredna razvidnost nedostopna, se skušamo do nje povzpeti po ovinkih. Med take ovinke spada dokazovanje. „Dokazati je manj kakor neposredno videti“. Zato „vzor spoznanja ni dokaz, kakor se dozdeva površno mislečemu človeku.“ Vsak dokaz ima edino ta namen, da nam napravi vidno nekaj, česar prej nismo videli ali nismo jasno

videli, da nam torej posreduje razvidnost.“ Potem pa, tudi dokaz zahteva razvidnost in celo dvojno. Razvidno nam mora biti, da je dokaz pravilno zgrajen, in da trditev, ki bi jo naj dokazal, res nujno izhaja iz njega.“ (J, Smisel, 9). So pa celo resnice, ki ne samo jih ne vidimo neposredno, ampak jih niti ni mogoče dokazati.

Marsikdaj se nam zdi razvidno, kar ni razvidno in „so nekateri ta izraz razvrednotili, ker so trdili, da jim je bilo nekaj razvidno, česar v resnici niso videli“. (J V, 17.) Govorili bi lahko o napačni razvidnosti, ki seveda ne more biti jamstvo resničnosti naših spoznatkov ali prepričanj. Napačna razvidnost izvira iz dejstva, da vselej ne razločujemo dobro med tem, kar moremo videti in smo zares videli, pa med tistim, kar le mislimo, da smo videli ali tudi videli, pa nismo videli, marsikdaj niti nismo mogli videti.

Razlikovati moramo tisto, kar nam more postati razvidno, od tega, kar razvidnosti, neposredni vsaj, ni dostopno. Govorimo seveda tukaj samo o umski, torej res spoznavni razvidnosti, ne morda tudi o čutni, le zaznavni razvidnosti. Kaj nam je tedaj lahko razvidno in kaj ne? Janžekovič je v tem dovolj jasen. Zakaj je spoznanje „mislim, sem“ razvidno? Zato ker „misleči jaz, bivajoči jaz in jaz, ki se zaveda, da kot misleč biva, je eden in isti jaz“. (J V, 14) So pa še drugi primeri take neposredne razvidnosti. „Ko me reci-mo kaj boli, vem, da me boli in vem kaj je bolečina... Občutena, zavestna, spoznana bolečina in resnična bolečina je eno in isto. Bolečina ni nič drugega kakor to, kar o njej vem, ko jo čutim. Stvarno stanje, bolečina, in moj občutek bolečine, moje 'prepričanje' glede resničnosti te bolečine je eno in isto... Včasih je vsebina našega prepričanja ne samo bolj ali manj v skladu s stvarnim stanjem, ampak je isto kar stvarno stanje“ (J V, 15.) Ves "esse" tega stvarnega stanja je "percipi". (gl. J I, 196)

Ni pa vselej tako. Janžekovič izrečno omenja čutne zaznave. „Čutnih zaznav se zavedamo, jih neposredno vidimo in vidimo, da jih vidimo. Čutne zaznave zanesljivo so, kadar se jih zavedamo, in so takšne, kakršnih se zavedamo; a kakšni so predmeti, ki te občutke povzročajo, tega naš duh ne vidi neposredno“ (J, Smisel, 12 sl.) „V vseh primerih, ko poskušam nekaj spoznati, mi je razvidno, da imam spoznavni doživljaj, in razvidno, kaj je vsebina mojega spoznavnega doživljaja, ni mi pa vedno razvidno, ali se ta vsebina ujema s stvarnim stanjem. Marsikdo pa je v nekaterih takih primerih premalo natančen in zaradi prvih dveh nezmotljivih 'vem', izreče še tretji 'vem', ki ga ne bi smel, ker vidi samo svoj spoznavni dej in njegovo vsebino, ne pa tudi njegove skladnosti s stvarnim stanjem.“ (J V, 19.) Od naših prepričanj, „vsaj dve sta stalno nujno resnični: vedno vem, da nekaj trdim in kaj trdim. Druga prepričanja so dvomna, mnoga kriva.“ (J V, 19) Janžekovič to spoznanje ponovno razlaga na konkretnem primeru trditve: „Ta prt je zelen“. „Preprost človek, ki pravi, 'če je sploh kaj razvidno, tedaj je razvidno, da je ta prt zelen', ne ve, kaj govori.“ „Toda modroslovec, in včasih mora biti vsakdo modroslovec, mora znati ločiti to, kar res z razumom vidi, od onega, na kar iz videnega z

večjo ali manjšo verjetnostjo sklepa.“ A „razvidnosti ne smemo razvrednotiti s tem, da bi jo pripisovali prepričanjem, ki jih samo zato imamo za razvidna, ker so vsakdanja, obče sprejeta ali ker so nam posebno pri srcu.“ (J V, 19 sl.; III, 305 sl.)

„Razvidnost je skoraj razkošje. Za vsakdanjo rabo in za нравno življenje popolnoma zadostujejo primerne verjetnosti...“ (J III, 307.)

Janžekovičev nauk o razvidnosti lahko povzamemo s temi njegovimi besedami: „... preden razglasim kako sodbo za neposredno razvidno, mi mora biti jasno, ali resnico *res* neposredno duhovno *vidim*, in katero resnico neposredno duhovno *vidim*. Pred vsem mi je neposredno razvidno *bivanje vseh doživljajev*, ki se mi javljajo v zavesti, ter nekaterih pogojev teh doživljajev. Zavedam se, to je, neposredno duhovno vidim, da mislim, hočem, čutim, čustvujem, da *sem*, ki vse to doživljam, da je mišljenje in čutenje naperjeno na predmete, da imam mišljenje in čutenje včasih za pravilno, včasih za nepravilno, da se mi mnogi čutni predmeti *prikazujejo* kot zunaj mene in od mojega zaznavanja neodvisno bivajoči ter takšni ali drugačni. Toda ne smemo prezreti, da mi zavest javlja nezmotno samo doživljaje in nekatere njihove lastnosti, ne jamči nam pa, vsaj vedno ne, da so predmeti čutenja in mišljenja *res* takšni, kakor se nam prikazujejo. Neposredni predmet zavesti so doživljaji ter predmeti teh doživljajev, *kolikor so vsebina doživljajev*, ne pa vedno predmeti, kakor so sami na sebi...“ (J III, 252.) K temu navaja Janžekovič Ušeničnika, ki jedrnatno pravi: „Prav z isto izvestnostjo, s katero vem, da mislim, vem tudi npr., da gledam sedajle skozi okno in da vidim onkraj hišo. Seveda s tem še ne trdim, da torej okno in hiša dejansko zunaj mene bivata...“ (Uš. VII, 108 sl.)

Sicer uči Ušeničnik še, da „dosti trdna je tudi misel, da zaznavajo čuti naravnost vnanje predmete“ (Uš. VII, 118), toda Janžekovič po pravici pripominja, da „kadar pa pravim o kaki sodbi, da je samo 'dosti trdna', s tem hkrati izjavljam, da moja izvestnost ni dosegla najvišje možne stopnje“. (J II, 271.)

„Kdo mi je porok, da so zunanje reči *res* takšne, kakor jih kaže moj občutek, predstava, misel? To vprašanje pa je nerešljivo.“ „Kako ga [zunanji svet] čutimo, to vemo; kakšen je 'v resnici', o tem ugibamo.“ „Kdor bi neposredno videl, kakšni so tvarni predmeti v resnici in bi znal to izraziti, bi takoj zaslužil Nobelovo nagrado za fiziko in bi na mah postal najslavnejši učenjak vseh dob.“ (J, Smisel, 56 in sl., 58, 13.)

II. SPOZNAVANJE SVETA

1. Kaj je „svet“

Vse tisto, kar nam budi vprašanja in poraja dvome, katerim iščemo odgovor in rešitev v svojem spoznavalnem prizadevanju, je vse, kar kakorkoli je. Skupnost vsega tega imenujemo vesoljstvo ali dejanstvo.

To obsega vse, kar dojemamo s svojimi čuti in ostvarjamo s svojim delom, nas same in z nami druge ljudi, tudi Boga. K temu pa je treba dodati še bitnosti, kakor so razlike, števila, zakoni, vrednote in podobne, ki kot take obstajajo le v našem umu, a so tudi predmet spoznavalnega napora.

Med temi bitnostmi, ki sestavljajo vesolje ali dejanstvo, se nam zde najbližje tiste, ki jih najprej dojemamo s svojimi čutili, s katerimi imamo neprestano in neposredno opravka in se nam zato rado zdi, da so najbolj gotove in ne prožijo posebnih težav pri spoznavanju. To so, npr., miza, na kateri pišem, papir in pisalo, ki ga pri tem uporabljam, soba, v kateri delam, okno, skozi katerega se tu in tam ozrem, drevesa, ki jih tedaj vidim, ptički, ki med njimi letajo in prepevajo, vlak, ki od časa do časa pridrvi nedaleč mimo, nebo s soncem podnevi in luno ponoči, in še to in ono. Vse to sestavlja to, kar imenujemo svet in določamo še natančneje kot „zunanji svet“, da ga razlikujemo od „notranjega“ sveta, kar so naši doživljaji in naš jaz, ki doživlja. Oba ta svetova imenujemo stvarni svet ali stvarstvo; poleg tega zgolj umske bitnosti sestavljajo miselni (idealni) svet. Vse skupaj pa, kakor smo dejali, imenujemo vesoljstvo ali dejanstvo.

Kako dosežemo spoznanja o „zunanjem“ svetu, kdaj vemo, da so zares pravilna, kakšna je njihova izvestnost? Videli smo, da je pravo in edino gotovo sodilo izvestnosti naših spoznanj razvidnost. Pravo razvidnost pa imamo le o spoznanjih tega, kar je v naši zavesti, ker čez to popolna povratnost, ki je temelj razvidnosti, ne sega.

V vsakdanjem življenju imamo tako preprosti kot učeni zunanji svet za gotov in za takšen, kakor ga dojemamo. Na splošno nas ne moti niti, da ga ne dojemamo vedno enakega, da nam je drugačen v polni svetlobi, drugačen v mraku ali v temi, drugačen, ko nam je blizu in drugačen v daljavi, in podobno. Že prvi šolski nauki pa so nam razbili ta preprosti nazor o zunanjem svetu. Ljudje znanosti nas učijo, da so tam, kjer vidimo barve, slišimo glasove in dojemamo druge občutke, le neki valovi, neki drobci ali karkoli že, le tega da ni, kar mi dojemamo in v vsakdanjem življenju imamo za stvarno. Zato nam je stvarnost zunanjega sveta postala vprašanje. Vedeti želimo, kakšen je ta svet v resnici in celo, ali sploh je, to se pravi, ali je nekaj stvarnega, od nas neodvisnega in na sebi obstoječega, ali pa morda le stvaritev našega duha, ali pa morda sploh nič. Od tod vznika za nas vprašanje, ali moremo tudi zunanji svet kako spoznati, kako to dosežemo, in kako je v tem primeru z gotovostjo naših spoznanj in prepričanj.

2. *Kako dojemamo stvari*

Že otroke v šoli učimo, da okolje vpliva na organizem, tudi človeški, z najrazličnejšimi dražljaji. Ti vplivajo na posebne organe, čutila, ki so sposobni dražljaje spremeniti v živčno vzbujenje. Taka vzbujenja se prevajajo po živcih do možganskih središč, kjer se spremenijo v občutke. Občutki pa nam dajejo zaznave o svetu, v katerem živimo.

Tako Janžekovič, po knjigi Vere Pirc, *Nauk o človeku*, posnema nauk, kakor ga učijo v šoli. Potem ga razčlenja in se vprašuje, kaj je tisto, kar se je spremenilo v občutek ali kar čutim: mar le živčno vzburljenje in niti ne tisto, kar vidim, slišim, tipam? To je morda povzročilo le vzburljenje. Zakaj potem dojemam to in ne vzburljenje? V nazornem primeru si predstavlja, da hodi po Večni poti in kako jo s čuti dojemam, nato pa se vprašuje, kako se to sklada z nauki, ki jih o čutenju dajejo šole. „Zakaj po tej razlagi vidim Večno pot? Zato, ker se je neko živčno vzburljenje spremenilo v tak vidni občutek. V tem primeru je živčno vzburljenje vzrok, vidni občutek pa njegov učinek. Kaj je vzrok živčnega vzburljenja? Dražljaj, svetloba, elektromagnetni valovi. Kaj je vzrok, da so se elektromagnetni valovi odbili v moje oko? Večna pot. Samo pozor! To ni tista Večna pot, ki je vsebina mojega vidnega občutka in ki jo edino poznam, marveč nekaj čisto drugega, neka neznanka, nekaj, kar imenujemo Večna pot samo zato, ker je, kakor sem prepričan, počelo zelo zamotanega procesa, ki je naposled privedel do tega, da je moj vidni občutek dobil vsebino Večna pot.“ (J V, 65.)

Kakšna pa je v resnici Večna pot, to je tista neznanka, ki je kot prva sprožila ves proces, ki je končno pripeljal do občutka, do videnja tega, kar imam za Večno pot? Najpreprostejša razlaga bi bila, da je prava stvar, tukaj Večna pot, res takšna, kakor se mi prikazuje, ko jo gledam. A kako bi mogli to vedeti in preveriti? „Vse, kar vem, je samo tisto, kar mi sporoča vsebina mojih občutkov in na kar iz teh občutkov sklepam... Kakšna je podobnost med vsebino mojega občutka in pa predmetom, ki bi ga naj ta vsebina zastopala v meni, bi mogel ugotoviti samo kdo tretji, ki bi videl oboje: vsebino mojega občutka in zunanji predmet, ki ga ta vsebina ponazarja.“ A tudi njemu bi „oboje po mnogih posrednikih povzročilo dve različni živčni vzburljenji, ki bi se spremenili v dva različna občutka... Ker tudi ta opazovalec ne pozna drugega kakor vsebine svojih občutkov, ne more izpolniti naloge, ki smo mu jo dali...“ (J V, 66.)

Potemtakem o zunanjem svetu ne vem, kakšen je v resnici, niti ne, ali je različen od mene, ki ga dojemam. Vse, kar mislim, da o tem vem, so le podmene. „Vprašanje, kako nastane iz dražljaja občutek, je v svoji današnji obliki vzkliko iz naivnega psihologovega prepričanja, da fizik ve, kakšen je svet v resnici. Pravilno postavljeno vprašanje se glasi drugače: Kako iz občutkov nastane svet? Ali v občutkih sodeluje tudi tuja stvarnost? Kakšna bi utegnila biti ta stvarnost?“ (J V, 70.) „Sodobna fizika je za vselej porušila prepričanje, da je resnični svet prav takšen, kakor se nam prikazuje v vsakdanjem življenju... Predmeti, ki bi o njih preprost človek prisegel, da jih vidi natančno takšne, kakršni so, niso nič bolj resnični kakor kovač na luni.“ (J V, 76.) „...o tem, ali je zunan naše zavesti sploh kaj in kakšno je tisto, nam ni nihče ničesar razodel“, „niti ne more biti gotovo, da tak svet sploh je.“ M. Planck, učenjak, ki je vse svoje življenje raziskoval to, kar velja za tvorni svet, izrečno izjavlja, da prepričanje, da biva tvarna stvar-

nost zunaj nas, ni znanstveno dejstvo, marveč vera." (J, Smisel, 66, 68; V, 80, 78.) Planck meni tudi, da „ima izraz svet tri pomene: označuje čutni svet preprostega človeka, potem pravi svet ali svet, kakršen je v resnici, ter 'svet fizikalne znanosti ali fizikalno podobno sveta.'" (J V, 77).

3. Slabe modroslovne rešitve

O zunanjem svetu torej ne vemo nič zanesljivega, ne kakšen je, celo tega ne, ali sploh je. Do tega spoznanja pa se težko prikopljejo nekateri filozofi. Umljivo je, da se oprijemljejo neke podmene, kakor se drugi oprijemljejo drugačne, a svojo podmeno morajo skušati vsaj utemeljiti. To nekateri tudi delajo. Janžekoviča, ki je zastopnik sholastične filozofije, čeprav jo sprejema in razvija osebno in kritično, zlasti zanima, kakó podmeno o naravnem realizmu, kadar ga zastopajo in ki jo sam sprejema, utemeljujejo tomistični misleci. Saj je sam skušal do lastnih spoznavoslovnih nazorov priti tako, da je pretresal nauke sholastikov, sprejel in dopolnil, kar je našel kot pravilno, in odklonil, kar se mu ni izkazalo kot tako. Nekje je ugotovil, da so tisti sholastiki, ki so najbolj zaverovani v srednji vek, in pa dialektični materialisti danes menda edini, ki branijo v spoznavoslovju „naravni“ realizem. Ob tem pripominja, da marksisti menda ne vedo, da imajo v tem pogledu najboljše zaveznike med nekaterimi religioznimi misleci. (J I, 11, 40 sl.) Človek bi se vprašal, ali se sholastiki zavedajo tega zavezništva in kako ga presojujejo.

Kot primera slabih modroslovnih rešitev vprašanja o spoznanju zunanjega sveta, navaja Janžekovič zlasti poskuse dveh sodobnih tomistov, Ch. Boyerja in J. Gredta, dopolnjuje pa ta pretres s prikazom, kako bi rad težave premagal, tretji sodobnik Van Steenberg.

Ch. Boyer je „pisec resnega, dokaj razširjenega in prav v spoznavoslovju v marsičem izvrstnega učbenika za tomistično modroslovje (Cursus philosophiae, 2 vl., Paris 1950).“ On meni, da je stvarstvo prav tako, kakor ga zaznavamo s čutili. V zmotu nas čuti zavajajo le slučajno, če je čutilo pokvarjeno, če predmet (stvar) ne deluje neposredno nanj ali se med tem premika, celo premine. Po Janžekovičevi sodbi je tudi Boyer zapadel prevari, ko misli, da pozna stvar dvakrat; takšno, kakor se mu prikazuje po čutilih, in takšno, kakor je sama na sebi. A tega, kakšna je sama na sebi, nam ni nihče razodel, vemo le to, kar smo zaznali s čutili in na kar moremo iz tega sklepati.

Tudi J. Gredt v delu *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae* (2 vol. Friburgi Br., 1937) zagovarja „neposredni naravni realizem“, češ „da zaznavamo vse kakovosti prav takšne, kakor so na zunanjih predmetih“. Čeprav pa je najstrožji tomist, si vendar ne upa več zagovarjati „neposrednega“ in „naravnega“ realizma v stari obliki, v resnici njegov realizem že niti ni več niti neposreden niti naraven. Meni namreč, da ne slišim, recimo, petja slavca in ne vidim zvezde na nebu, marveč dojemam glas, ki pretrese ušesno opno, in zvezdo, kakor se zazrcali na očesni mrežnici. K

temu pravi Janžekovič, da za glas na opni in sliko na mrežnici zvem na enak način kot za petje slavca ali za zvezdo na nebu, oboje moram začutiti. „Kakor ni mogoče dokazati, da so 'zunanji predmeti' prav takšni, kakor se nam prikazujejo, enako in iz istega razloga ni mogoče tega trditi o predmetih, ki so čutilom 'notranji'. Za oboje bi bilo potrebno, da bi skočili iz svoje lastne kože in opazovali, pa kot čisti duhovi, brez čutil, na eni strani predmete same na sebi, oziroma njihove odraze v naših čutilih, na drugi strani pa svoje občutke ob teh predmetih; samo tako bi mogli oboje primerjati.“ (J V, 82 sl., 84.)

Boyerja in Gredta je Janžekovič precej slučajno izbral, da zastopata stroge tomiste. Dokazi drugih da na splošno niso ne boljši ne slabši. Onadva in tudi drugi branijo svoj nazor, ker menijo, da se sicer ne bi bilo mogoče izogniti skepticizmu. A dati moramo prav Janžekoviču, ko pravi, da „nič tako naravnost ne vodi v skepticizem kakor dokazi, ki bi naj človeka od skepticizma odvrnili, ako so slabi.“ (J V, 85.) Tukaj kakor v drugih primerih velja: dokazi, ki ne dokažejo, kar dokazujejo, stvari, ki jo dokazujejo, prej škodijo ko hasnejo. kakor je povedal že sv. Tomaž.

Saj se smemo čuditi, kako more nekdo kot filozof zagovarjati kako mnenje samo zato ali s tem, ker se boji, da bi nasprotno peljalo do česa, česar ne veruje, ne mara ali se boji. Mar ni prava in edina naloga filozofije, da išče, odkriva in oznanja resnico? Če ta poruši kako mnenje, pa naj bo še tako posvečeno po izročilu in avtoritetah, je potrebno popraviti tega, nikoli pa tajiti ali odklanjati resnico.

Nezadostnost poskusov Boyerja in Gredta ter podobnih je uvidel Van Steenberghen, neosholastic iz louvainske šole (Epistemologie,, Louvain 1947), ki sicer tudi zagovarja „naravnostni“, „neposredni“, „zmerni“, „kritični“ realizem, ki bi ga prav tako lahko imenovali „kozmoški“ ali „kozmični“ realizem (J V, 86), a začenja graditi spoznavoslovje pri sebi, pri prvem, povsem nedvomnem razvidnem dejstvu: zavest je. To spoznanje vsebuje dve še preprostejši resnici: nekaj je, biva, eksistira; to, kar eksistira, je zavest. V svoji zavesti dojemamo obenem nesporno stvarnost. Zavest je stvarnost, je bitje. V njej sta dva tečaja: spoznavajoči jaz in spoznani predmet, subjekt in objekt; oba tečaja sta stvarna. A predmet je včlenjen v dej spoznanja; ali zavest presega in more biti tudi brez nje, to je pa vprašanje. Van Steenberghen, kakor ga je mogoče umeti, skuša dokazati, da so predmeti na neki način obenem kot pravi predmeti v zavesti, pa tudi kot prave stvari zunaj jaza, torej obenem imanentni in transcendentni. Kako je to mogoče, pa ne more dokazati, zaplete se v razna dvoumja in celo protislovja. To sam čuti, zato pripominja: „Glavna vprašanja modroslovja (Bog, človek, etika) niso neposredno povezana z vprašanjem o kozmičnem realizmu. Če na to pomislimo, tedaj važnosti tega področja ne bomo pretirali: tu ne gre za najvažnejše vprašanje.“ (J V, 93.)

„Van Steenberghen bi kot tomist gotovo najrajši ostal zvest preprostemu realizmu sv. Tomaža. Toda uvidel je, da je stališče, ki ga zastopajo Gredt, Boyer in mnogi drugi, nevzdržno.“ Skušal je pre-

prosto prepričanje, da obstajajo tvorni predmeti zunaj naše zavesti, po svoje utemeljiti, a „njegovi dokazi so zgrajeni na dvoumjih. Ako se prepričanje, da biva vnanji tvorni svet, ne da bolje utemeljiti, tedaj ostane dvomno.“ (J V, 93 sl.)

4. Izkustvena znanost in modroslovje

Do zadnjega in dokončnega odgovora na vprašanje o dejstvu in naravi tako imenovanega „zunanjega“ sveta ali neduševnega stvarstva se torej ne moremo dokopati. Vsaj s filozofskim razglabljanjem ne. „Kdo mi je porok, da so zunanje reči res takšne, kakor jih kaže moj občutek, predstava, misel? To vprašanje je nerešljivo.“ „Kako ga [zunanji svet] čutimo, to vemo, kakšen je v resnici, to ugibamo.“ (J, Smisel, 56 sl., 58.)

Tako filozofija. Morda pa le ona nima odgovora na ta vprašanja, a ga moremo dobiti kako drugače. Kaj, če ga more dati tako imenovana izkustvena ali pozitivna znanost? Nekateri pričakujejo odgovor od nje. Filozofija jim je že nekaj preseženega. Zato Janžekovič ne samo filozofsko razvija in utemeljuje svoj nauk o spoznavanju, istočasno čuti potrebo zagovarjati filozofijo samo. Zlasti se bori proti nazorom, ki so dobili ime pozitivizma in scientizma. Meni, da je mogoče rešiti vprašanje razmerja med izkustveno znanostjo in filozofijo (ter vero) že čisto načelno, a da ga je reševala tudi zgodovina. Zato najprej kaže, kako se je to godilo.

Medtem ko da je pozitivizem le odklanjal filozofijo in vero, je scientizem, ki se je iz njega razvil, „prav tako zavračal vero in modroslovje, toda prisvojil si je njune naloge. Po Comtu so vprašanja, ki jih postavljata modroslovec in vernik, nerešljiva in zato za človeka brez smisla; izkustvena znanost ne more ničesar razložiti, marveč samo ugotavlja, kako je. Po scientizmu pa izkustvena znanost more in mora vse razložiti. Scientizem je sanjal, da bo znanost prodrla vesolju do zadnjih globin in mu izvabila najskrivnejšo tajno.“ „Znanost bo zavzela mesto vere.“ (J, Smisel, 18, 19.)

Proti scientizmu pa so nastopili misleci, kritiki znanosti, „izoblikovala se je posebna veda, epistemologija, ki raziskuje naravo, pogoje in osnovna načela izkustvenih znanosti“. (J I, 70.) E. Meyerson se je temu posvetil v mnogih spisih. Zlasti važni sta njegovi ugotovitvi: „da znanost ne more biti zgolj 'pozitivna', marveč da jo vedno in nujno prešinja kakršnakoli že metafizika, in da način, kako znanost razlaga izkustvena dejstva, načelno izključuje, da bi nam mogla dokončno razložiti vesolje, kaj šele, da bi odgovorila človeku na druga življenjska vprašanja“. (J, Smisel, 29; prim. I, 70.)

Tudi sama znanost je vedno bolj prihajala do spoznanj, ki so iznova odprla pot do področij, kakor jih obravnava filozofija in so predmet vere. A rešitev razmerja med filozofijo in vero pa izkustveno znanostjo lahko poskušamo najti tudi načelno. Tedaj pa spoznamo, da ne samo ni res, da filozofija danes ne bi bila več potrebna zaradi znanstvenega napredka, marveč da jo nasprotno potrebuje celo ista znanost, saj da je filozofija korenika, iz katere poganja vse člove-

ško znanje. Vendar se filozofija, vera in znanost gibljejo ali bi se vsaj morale pretežno gibati vsaka na svoji ravni. So dejstva, ki jim je izkustvena znanost nedorasla. „Zlasti pa so prepuščena filozofiji svetovno nazorska vprašanja. Nobena izkustvena znanost ne govori o tem, kaj je človekova glavna naloga na zemlji... Izkustvene znanosti pač uče, kako je mogoče to ali ono nalogo izvršiti, da pa jo je treba izvršiti, tega ne dokazuje nobena. Borba s pozitivizmom je šele prav pokazala, da filozofija je in vedno bo važna, da, najvažnejša panoga človeškega razglabljanja, ker raziskuje osnove mišljenja in skuša odkriti smisel življenja.“ (J I, 71.) „Večina verskih resnic je izkustveni znanosti povsem nedostopnih. Od šestih resnic, ki jih katekizem našteva kot osnove ali temelje, in ki o njih pravi, da jih 'moramo pred vsemi znati in verovati', ni niti ene, ki bi jo mogla izkustvena znanost preveriti s svojimi instrumenti.“ (J, Smisel, 49.)

Pri tem Janžekovič vpelje v razpravljanje pojem svetovnega nazora. Omenja ga tukaj in še večkrat v svojih spisih, zlasti v zvezi z vero in filozofijo. Njegov nauk pa se v tem pogledu ne zdi dovolj razčiščen. Včasih se zdi, da naravnost isti svetovni nazor z vero in celo s filozofijo. Drugič se zdi, da je svetovni nazor le eden, morda prvi odgovor na vprašanja, ki jih rešujeta vera in filozofija. Uči, da v življenju zadevamo na vprašanja, ki jih ne more rešiti nobena izkustvena znanost, rešujeta jih le vera in modroslovje. Že Ušeničnik meni: „Vedno in vedno mu [človeku] je vstajala misel: odkod in kam? Videl se je na svetu in vprašanje mu je sililo v zavest: kaj je svet, kaj vseмир, odkod vse to? čemu? Človek je začel razmišljati. Tu tiče že prvi početki svetovnega naziranja, početki filozofije in teologije...“ (Uš. I, 245.) Janžekovič pa pravi: „Svetovni nazor pa je tisti celostni pogled na svet, ki odkriva človeku njegov pomen in smoter v vesoljstvu in iz njega izvaja pravila, po katerih naj uravna svoje življenje.“ (J I, 69.) Hrani se tudi iz filozofije in vere, nismo pa gotovi, ali je svetovni nazor bolj odvisen od njiju, ali pa vera in filozofija od nazora. „Ali moremo na kak način ugotoviti, kateri svetovni nazor je pravilen? Žal ne.“ (J I, 73.) „Je svetovni nazor nekaj, kar je iz preprostega in znanstvenega izkustva izvedeno.“ „Vsi svetovni nazori so vere, ateizem prav tako kakor krščanstvo ali mohamedanizem.“ (J I, 81, 105.) „Ista dejstva pretolmači en človek tako, drugi drugače, kakršen je pač njegov nazor. Z dejstvi ni mogoče naravnost zadeti svetovnega nazora“, ga „ne more neposredno dokazati ne ovreči nobeno pozitivno dejstvo“. Zato reči: materializem je znanost, ali: idealizem je znanost, je nesmisel. Idealizem in materializem sta modroslovnata sestava. Eno kot drugo je filozofija.“ (J, Smisel 51, 50, 51.)

Ni nam pa težko slediti Janžekoviču, ko uči, da so vprašanja in celo najbolj življenjska vprašanja, na katera izkustvena znanost ne more dati odgovora. Dajejo jih svetovni nazori, ki so vere, ne enake in ne enako pravilne, a za znanstvene razloge, naj govore zanje ali proti njim, trdoživo nedostopne. Filozofija pa se ubada s takimi vprašanji, a drugače kot svetovni nazori ali vere, namreč razumsko,

kritično in, recimo, znanstveno, čeprav ta beseda ni dovolj eno-umna.

Obratno pa nazori in vere, pa tudi filozofija ne morejo niti nadomestiti niti razvrednotiti izsledkov izkustvenih znanosti. „Nobena ideologija ne more storiti, da bi resen učenjak izjavil, da je nekaj ugotovil, česar ni ugotovil.“ (J I, 108.)

„Neposredno nasprotje med izkustveno znanostjo ter modroslovjem in zlasti vero je povsem izključeno, če izvzamemo majhno skupno mejno področje. Vernik zaman upa, da mu bo izkustvena znanost dokazala njegovo prepričanje, in se po nepotrebnem boji, da bo kdaj ovrгла vero; materialist se hudo vara, če misli, da more kakšna izkustvena znanost dokazati, da ni Boga.“ (J, Smisel, 50.) Janžekovič obžaluje, da verniki tega ne upoštevajo, ter dostavlja: „Škoda, da nekateri apologetje tega ne vidijo in se takoj začnejo zaletavati v vsako novo znanstveno podmeno, ki se jim zdi sumljiva, namesto da bi najprej premislili, ali se morda ne strinja z vero enako dobro, če ne celo bolj kakor se je prejšnja.“ (J, Smisel, 50.). Meni, da „so spopadi cerkvenih ljudi z znanstveniki nekaj slučajnega, krščanstvu kot takemu tujega, škodljivega, izvirajočega iz človeške omejenosti... Boj proti izkustvenim znanostim pa je neumnost, ki so jo kristjani v teku zgodovine res večkrat zagrešili.“ (J I, 111.)

Ušeničnik pa pravi: „So trditve, ki nasprotujejo naukom Cerkev, a dokazane niso, in so dokazane trditve, ki nasprotujejo ‚naukom‘ Cerkev, a nauki katoliške Cerkev niso tisti ‚nauki‘. Nekateri si izmišljajo razne hipoteze ter jih postavljajo v nasprotje z nauki Cerkev, drugi si izmišljajo ‚nauke‘ Cerkev ter jih stavijo v nasprotje z dokazanimi dejstvi. To in ono je blodno.“ (Uš. I, 261.)

Konkretno navaja Janžekovič: „Zgodovina boja proti evolucionizmu nam more biti svarilo. Pustimo kot verniki znanost svobodno na njenem področju in ohranimo in branimo si svobodo na svojem verskem področju.“ In navaja Bavinka: „Boj proti razvojnemu nauku moremo z mirno vestjo imenovati največjo izmed vseh neumnosti, kar jih je kdo zagrešil v cerkveni zgodovini. Celo boj proti Kopernikovemu sestavu ni povzročil tolikega opustošenja, ker so se ga takrat udeleževale majhne skupine izobražencev, tokrat pa se je zapletlo v boj vse ljudstvo.“ (J, Smisel, 140 sl.)

5. Kaj torej?

Kako je tedaj z našim védenjem o zunanjem svetu? Razpravljanje nam je pokazalo, da „samo podatki zavesti so primer, ki povsem ustreza opredelbi resnice, primer, ko sta ‚stvarno stanje‘ in ‚vem, kakšno je stvarno stanje‘ eno in isto.“ „Kadar pa... [oboje]... ni isto, kadar adaequatio ni popolna, takrat pač nisem dosegel popolne resnice, ali, ker je resnica brez prilastkov, takrat kratko in malo nisem dosegel resnice, marveč sem se ji samo bolj ali manj približal.“ (J V, 94.) Ko „vemo za svet, kolikor ga spoznavamo, vemo le, kakšen je za nas, ki imamo take in take spoznavne zmožnosti. Za nobeno stvar, ki je različna od naše zavesti, ne vemo in načelno ne

moremo vedeti, kakšna je v resnici... Celó pomen glagola 'so', ko pravim, da ti predmeti in njegove lastnosti 'so', je negotov. Seveda 'so', vsaj kot vsebina mojih spoznanj. Ali pa 'so' tudi zunaj moje zavesti, bodisi prav takšni, kakor se mi prikazujejo kot vsebine mojih spoznanj, bodisi drugačni. pa vendarle vzroki teh vsebin, ali so nekaj, to mi ni razvidno...“ (J V, 95.) „Ali so naši občutki v resnici verne podobe, 'fotografije' zunanjih reči? Kdor bi hotel to preveriti, bi moral iziti iz sebe in si brez posredovanja občutkov ogledati – torej videti ne da bi gledal – kakšen je pravzaprav svet, da bi ga mogel primerjati z našimi slikami o njem. Ker je to nemogoče, ostane podmena, da je svet takšen, kakor se prikazuje našim čutilom, gola, nepreverljiva podmena.“ (J I, 238.)

„Za kar res vem, so le moji občutki in njihove vsebine. Iz teh vsebin sem si deloma samohotno, deloma zavestno in načrtno izoblikoval vse: živčno vzburljenje, možgansko skorjo, svoje telo in njegova čutila, vesoljni svet. Svet je moja tvorba. To, kar nazivam svet, ni moglo nastati drugače, kakor da sem vsebine občutkov postvaril in razpostavil v prostor, seveda v prostor, ki je prav tako postvarjena vsebina posebnih občutkov. Svet je veličastna podmena, ki mi naj obrazloži nastanek in naravo tistih mojih doživljajev, ki jim pravimo zaznave.“ (J V, 96.) Da „tvarni predmeti so, kot neduševni sovzrok naših občutkov, je tako utemeljena domneva, da se je v vsakdanjem življenju varno po njej ravnati, toda kljub temu samo podmena, samo vera, ne razvidna resnica.“ (J V, 103.)

Kadar pa kako prepričanje ni razvidna resnica, ga je mogoče odkloniti in se odločiti za drugo. Mogoče so različne podmene o zunanjem svetu: solipsistična, idealistična, realistična, materialistična. Prva, solipsistična, meni, da je moj jaz edina stvarnost in svet z drugimi jazi ni drugega kot vsebina mojih doživljajev. Idealistična podmena pravi, da jaz ni edina stvarnost, a tudi tvarni svet je le posebno stanje duha, nekaj zgolj duhovnega in miselnega. Realistična podmena tudi meni, da jaz ni edina stvarnost, tudi drugi jazi so, moji doživljaji pa me silijo, da poleg zavestnega, duševnega sveta priznam še nezavestno, neduševno, tvarno stvarnost. Materialistična podmena ima materijo za edino stvarnost, za vse, kar je. (V, 103 sl., 120 sl.)

Nobena od teh podmen ni v strogem, spoznavoslovnem pomenu razvidno resnična. Teško je tudi kako dovolj utemeljeno zavrnilti. Mogoče je navesti razloge proti njim, a ti niso taki, da bi izsilili zavrnitev. „Idealist je v svojih nedokazanih in nedokazljivih trditvah prav tako praznoveren in otročji kakor skrajni in naivni realist. Materialist ne more razložiti, kako tvar, materija more dati iz sebe zavest in osebnost. Kaj sploh vemo o materiji? Celó Lenin kot izrazit materialist ni vedel o njej povedati drugega, kakor da je „tisto, kar s svojim učinkovanjem na naša čutila povzroča občutek; materija je objektivna realnost, ki nam je dana v občutku“. (J I, 172.) „Ali je res nujno priznati, da razen doživljajev in njihovih vsebin, ki so nekaj zavestnega, psihičnega, biva tudi nekaj povsem drugačnega, nekaj, kar v vsakdanjem življenju imenujemo tvar, snov, materija? Ker nam je taka stvarnost neposredno nedosegljiva

in ker noben znanstvenik na svetu ne ve, kaj je sploh materija, zato je mogoče samo verjeti, da nekaj takega je" (J, Fil. leks. 49.) Nobena od omenjenih podmen ni razvidno resnična. Kjer pa ni popolne gotovosti, ki edina izsili umsko privolitev, tam mora, opirajoč se seveda na umske razloge, odločiti volja." (J V, 121.) Tako je tudi Janžekovič prišel do sklepa, kakor sem ga že sam zastopal. (Prim. Meddobje XVII, str 162 sl., a tudi Meddobje XVIII, 3, str. 188-202.)

Kako se je odločil Janžekovič? Takole pripoveduje: „Zdi se mi, da se ne bi mogel odločiti ne za solipsizem ne za idealizem ne za materializem. Hote in vede se odločam, kljub pomanjkanju popolne razvidnosti, za preišljeni realizem. Svet sicer, to dobro vem, za gotovo ni tak, kakor se prikazuje prav danes in prav meni, pa tudi ne tak, kakor mi ga ob koncu tega stoletja slika izkustvena znanost. . . Da biva kot nekaj neodvisnega od mene, in sicer kot deloma duševna, deloma neduševna stvarnost, to trdno verjamem, kakšen je v resnici, pa ostane skrivnost. . . Za realizem sem se torej odločil, ne da bi me k temu prisilila razvidnost. Kot spoznavoslovec sem uvidel, da je realizem samo najverjetnejša in najpriročnejša podmena.“ (J V, 121.)

„Četudi bi torej kak spoznavoslovec izjavil, da je realizem nemoogoče v strogem pomenu dokazati, bi iz tega niti najmanj ne sledilo, da ima potemtakem idealizem prav. Reči, za to ne poznam apodiktičnega dokaza, se ne pravi reči, to ni resnično. . . Zakaj bi se bali priznati, da je realizem, če govorimo z vso filozofsko natančnostjo, sicer nedokazljiva, da je pa najbolj naravna in najverjetnejša podmena?“ (J III, 294.)

Nam in komurkoli, ki bi se vznemirjal, ker ne moremo do popolne razvidnosti in izvestnosti mnogih celo temeljnih svojih spoznanj, pa Janžekovič pove globoko misel, da „je vsaka resnica, tudi resnica, da je to in to dvomljivo, vrednota že zgolj zato, ker je resnica. Vsaka človeka poplemeniti, požlahtni. Vedeti, da smo sami sebi skrivnost, da nas skrivnost obdaja od vseh strani, da smo potopljeni v skrivnost, ali ni ta resnica povrh učinkovito zdravilo proti domišljavosti, ki je grd madež na človekovi osebnosti?“ (J V, 124.)

Opomba: Članek je začetni del daljše študije o Janžekovičevem filozofiranju.

TAM, KJER NISI DOMA

So kraji, ki jih nikoli ne pozabimo. So dogodki, o katerih vedno znova govorimo. So ljudje, h katerim se stalno vračamo.

Lepo prosim: tudi jaz nisem nikakršna izjema. Zdaj v zlatem oktobru, ko nenavadno velika sončna obla žari nad vinskimi griči; ko poti diše po zrelem sadju in vlažnem listju, sedimo pod kostanjevimi drevesi in pijemo in jemo in kadimo in bijemo boj srca proti razumu. Politiziramo. Se spominjamo.

Danes še ni pozno. Gostilniški vrt je še prazen. Ljudje so skoraj do noči kot roboti v delovnem procesu. Pri tekočem traku. Pri stroju, ki te požira s svojim mehničnim jeklom. Danes imam čas. Saj tudi nisem od tu, kar ste verjetno opazili.

Naglas! NA-GLAS! Ta H in ta R, ki te takoj izdata. Tudi kozarec držim nekoliko preveč po strani. Moje kretnje povedo vsem, da sem tujec.

Gostilničar, ki je tu v predmestju tudi kmet, sedi na grobo otesanem stolu in srepo gleda v praznino.

Na vrtu ni skoraj nikogar. Natakarica je že tu, v značilni alpski noši, v modrem dirndlu, s pentljo v laseh.

Vino v kozarcu je rdeče.

Na mizi pred menoj je kos kruha in običajen, nekoliko obkrušen in posivel porcelanast krožnik s šunko, hrenom, papriko in drugimi veselji.

Pred bezgovim grmom v kotu sedita zaljubljenca in se poljubujeta.

Rad pijem rdeče vino. Jezik mi lažje steče. Ne zatika se mi. Kot da bi se zgodila čarovnija, se sprostim in govorim.

Tu je že tudi Bert. Oblečen je v temno obleko, kot da mora ravno k maturi. Lase si je počesal zelo spodobno. Za ta vinski kraj prespodobno. Njegova hoja ni prav nič drugačna. Zelo previdna je in silno korektna.

Gostilničar ga malomarno pozdravlja.

Natakarica ne reče nič. Verjetno ga sploh ne vidi.

Zdaj je že pri moji mizi. Dogovorila sva se, da se bova tu dobila, pri vinu in pod kostanji, med vsemi štirimi žvižgi vetrov.

Jezdila bova na starih, kot noč črnih konjih nazaj k morju in k našim dolinam, tja v temó, ki ji pravimo naše življenje.

Tatatá, tá-tata, tatatá.

Najin vlak vozi na progi Maribor-Ljubljana-Koper.

Ja, prav ste slišali. Koper!

Dotakni se strune, prelita kri.

Poglej, to jesen ves Jadran kipi.

Počakaj na oglu. Tvoj sen živi

v skali ob morju do konca vseh dni.

V polmraku spomina sem se ponovno srečal z mestecem ob morju. Neke zavese so zašelestele v vetru. Mesto je sanjalo polnočne vojne sanje. Skrival sem se v samotni hiši na podstrešju pred tujimi in domačimi preganjalci. Vzunaj so korakali Nemci, tolkli so s škornji po cesti, da bi dokazali, da bodo ob jadranski obali ostali do konca sveta. Čas je tekel skozi temo kot droben curek krvi skozi nogavico.

„Poskusite piti... Kozarček žganja vam ne bo škodil...“

„Ne. Hvala... Odití moram. Saj vidíte, da je nevarno zame in za vas.“

Znanka, pri kateri sem se skrival v „demokratični ilegali“, me je gledala z mirnimi, treznimi očmi.

„Prebil se bom k zaveznikom... Čez Italijo bo nekako šlo... Tu je naš boj za zdaj končan...“

Burja se je zaganjala v okenska stekla. Kri je polzela skozi nogavico, saj so me včera na begu neprijetno ranili. Vendar ni bilo nevarno. Šepal bom v nove čase, skozi mraz, veter in temó...

„Ves čas šepamo, štefan,“ je jezno siknil Bert, prisedel k moji mizi in si začel nervozno popravljati kravato.

„Pusti to!“ sem mu rekel. „Tu naju nima nihče za mar. In kstanji nimajo oči!“

„Kdo ve,“ je rekel. „Takrat v Kopru, ko si se kot plavi skrival pri moji teti, si mislil drugače. Takrat sta celo noč in veter imela neizprosne oči.“

„Takrat je bila vojna. Kaj je še do danes nisi pozabil...? Čas bi že bil... Kakšna škoda, da zapravljaš čas z neprijetnimi spomini, ki nikomur ničesar ne prinesejo...“

„Ne morem pozabiti! Zaradi te vojne neprestano šepamo! Do konca dni...“

Glava se mu je spotaknila na levi in na desni strani. Bilo je, kot da so ga nekdanji dogodki vrgli iz ravnotežja. Preteklost ga je z nevidnimi rokami dvignila v zrak. Nosila ga je na rami v nedoločno temó. Glava mu je visela navzdol, tolkla je po spominu, kot po kakih starih vijugastih lesenih stopnicah, čez katere

se povzpneš navzgor, med stare zaboje, prah, preteklost in pajčevino.

Kri mi je neprestano polzela skozi nogavico.

Torej so me zares zadeli!

„Kaj boste pili?“ je rekel gostilničar in pristopil.

„Rdečega pije,“ sem rekel. „Zdaj, ko ima želodčne težave, pije samo rdečega!“

Bert se je prizadeto skremžil.

„Osminko ga prinesite,“ je rekel.

Gostilničarjevi koraki so škripali po pesku pod kostanji.

„Ti si svinja!“ je rekel.

„Če sem to, zakaj si potem tu!“ sem rekel.

„Boš že še videl, zakaj sem tu!“ je zavpil.

Zaljubljenca v kotu sta se še vedno poljubljala.

Vino v mojem kozarcu se je rdeče penilo. Kri je tekla skozi pokrajino, skozi oktober, čez vodo in goro.

Natakarica je pri točilni mizi v veži pomivala kozarce.

Jesen je v zlatem plašču kot iz narave spleten kralj korakala k najini mizi in k najinim spominom, ki niso sodili v ta čas in prostor.

Od morja so sekali streli in bliski.

„Ja, jaz sem. Štefan. Odprite mi. Albert mi je dal vaš naslov. Zasedujejo me. Nekdo me je moral izdati.“

Potem sem dolgo ležal v mraku. Od vzunaj so treskali srditi glasovi.

„Halt! Wo? Gesehen? Schwein! BANDIT!“

Drugo jutro se je vse mesto svetilo v soncu, kot da ni ne vojne in ne drugih nevarnosti.

Žaluzije na sobnih oknih so bile spuščene, skozi rebračaste špranje je lila svetloba. V pristanišču je bilo vse tiho. Niti galebi niso več zavreščali. Na cesti ni bilo nikogar.

Nenadoma se je predirljivo oglasila sirena.

„Kaj naj naredim?“ je razburjeno rekla.

„Pojdite dol, v klet, v zaklonišče. Ostal bom tu. Saj se mi ne bo nič zgodilo. Previdnost višje vrste me bo čuvala!“

„Res?“

„Ja, kaj ne veste? Vsi imamo angela varuha, ki pazi, da nas ne požre temá. Tu ob nas stoji, čeprav ga ne vidimo in ne spoznamo.“

Obotavlja je v strahu tekla navzdol.

Glavo sem si pokrtil z odejo.

Čutil sem, da je sonce močnejše od nevarnosti.

Sililo je skozi vse ovire naravnost v mojo notranjost. Zaprl sem oči.

Potem je zažvižgal aeroplan.

Počilo je enkrat ali dvakrat. Šipe v oknih so zažvenketale. Treskalo je od vsepovsod, saj je bil svet iz uma. S stropa se je drobilo omet. Svet se je zavil v eksplozivno meglo...

Po vrtu so zaškripali koraki.

„Vino za gospoda!“

„Hvala,“ je rekel.

„Bert, bodiva spet prijatelja!“ sem mu rekel.

Dal sem mu roko in ga pritegnil k sebi.

„Pusti tiste marnje! Kako ti gre?“ sem mu rekel.

„Slabo in dobro. Poklicno je vse v redu. Spet smo imeli zanimiv primer.“

„Še vedno pri doktorju Fritzu?“

„Ja, to je znan advokat... Pomisli, s čim smo se pečali v zadnjem času... Zares zanimiv primer.“

„Res?“

„Poslušaj torej... Pred kratkim nas je obiskala neka ženska, ki je imela težave v zakonu. Z možem... Najprej sem mislil, da gre za običajno žensko histerijo, za značilno midlife crisis, potem pa je prišlo popolnoma drugače... Čudna zgodba...“

„Res?... Pripoveduj!“

„O tisti stvari sem precej razmišljal. Saj ni tako, da so zakoni vedno popolnoma skladni, kot iz enega kosa. Značaja obeh življenjskih tovarišev sta včasih različna. V različnosti se lahko celo dopolnjujeta... Včasih pa se zgodi nekaj nasprotnega. Pride do neskladij, prepиров... Nihče noče popustiti v svojem prav... Take stvari zakonom vsekakor škodujejo... No, tista oseba, tista gospa, mi je v naši odvetniški pisarni potožila, da se z možem sploh več ne razume... Baje se je čez noč popolnoma spremenil... Kot da bi bil nekdo drugi... Zdelo se mi je, da gre za kakšno precej za lase privlečeno zgodbo, za nekakšno poceni naveličanost, s katerimi sem se v naši vsakodnevni odvetniški praksi že tolikokrat srečal. Rekel sem ji:

— Veste, v glavnem se ukvarjam z gospodarskimi vprašanji. Z gospodarskim kriminalom in podobnim. Ne vem, če vam morem kaj koristiti.

— Lepo vas prosim, je rekla. — Pomagati mi morate. Trdno računam z vami.

— Dobro, sem odgovoril. — Koliko let ste že poročeni?

— Devet let sva skupaj...

— Imate morda otroke?

— Ne, za te stvari ni bilo časa... Samo psa.

— Psa?

— Ja, psa... Jazbečarja.

— Zdaj mi pa povejte, kako se je zgodilo... Kdaj se je vaš mož tako usodno spremenil?

Videl sem, da ji je zastal dih. Zatrepetala je z očmi. Nekaj trenutkov je molčala, potem pa je kar planila v jokajoče pripovedovanje:

— Gospod doktor, tega vam ne morem povedati... To je strašna zadeva... V četrtek, osmega septembra, sem se z možem in njegovo sestro odpeljala v središče mesta. Hoteli smo si ogledati nekatere umetniške predmete, staro pohištvo, tudi takoimenovano azijskatiko. Moj mož sicer ni imel namena, da bi takoj kaj kupil... Zanimalo pa ga je le... In tudi mene... Kdaj pozneje bi se potem odločila...

— Za nakup? sem jo prekinil.

— Ja, za nakup, je rekla. — Veste, potem pa se je zgodilo nekaj strašnega. Z avtom smo se ustavili pred trgovino... Bil je soparen septemberski dan... Na cesti je bilo kar črno ljudi... In prometa še več kot pešcev... Iztopila sem... Tudi moj mož je na drugi strani odpiral vrata... Že sem hitela proti vhodu v trgovino, tako da nisem videla, kaj se dogaja za mojim hrbtom... Tedaj je strašno zagrmelo... Za trenutek je čez nas blisknila slepeča svetloba... Ko sem se obrnila proti cesti, sem videla, da je avto mojega moža le še zmes razbite goreče pločevine... Ko smo se ustavili, se je namreč vanj zaletel avtomobilski tank in eksplodiral... Vse je gorelo... Gospod doktor..., vse je bilo v ognju... Ljudje so kričali od groze... Izpodneslo me je... Izgubila sem zavest... Ko sem se spet zbudila iz omedlevice, sem takoj vprašala policiste, kje je moj mož... Zelo blede so bili, z resnimi obrazi... Veste, so rekli... Težko je... Hudo nam je, vendar vam moramo sporočiti, da smo v razbitinah vašega avta odkrili zoglenelo moško in žensko truplo... Vaš gospod mož in njegova sestra sta mrtva... Zakričala sem od groze in spet izgubila zavest... Z mrzlo vodo so mi močili čelo, iz trgovine so prinesli stolček, da sem se lahko vsedla... Na cesti se je zbrala skoraj nepregledna množica ljudi... Bilo je, kot da sem na razstavnem odru, kot v teatru... Pasli so zijala... Ogenj jih je zabaval... Samo tri ali štiri ženice so me tolažile... Saj ste zavarovani, kajne, je rekel policijski uradnik... Ja, ja, sem zavarovana... No, potem je vse v redu, je rekel uradnik... Potem se vam ne more prav nič zgoditi... In saj veste, čas celi rane... Kajne, gospa?!... Ne vem, kako sem prišla domov... Vsedla sem se za mizo v dnevni sobi... Neizprosna samotna tišina je bila naravnost grozna... Sedela sem in jokala... In potem so se odprla vrata... Znani koraki so šli čez parket... Tu je bil on... On! Moj mož!... Kaj nisi umrl?... Ne, zmotili so se... Saj me vidiš, da sem tu, iz mesa in krvi... — In tisto moško truplo v avtu, poleg tvoje sestre?, sem rekla... — Kdo je potem to?... — Ja, to je čudna zadeva... A tisto nisem jaz, kot vidiš... Nekako kislo se je nasmejal. Jaz sem

tu, pri tebi, kot vedno... Saj se imava rada, kajne? Poljubi me vendar... Čuden se mi je zdel... Na zunaj je sicer bil kot moj mož, natanko tak je bil, niti za las drugačen... Toda njegove navade so se bistveno ločile od tistih, kot jih je poznal še isti dan dopoldne... Pred nesrečo... Pred strašnim dogodkom... Nasilen je postal... Nekako robot... Požrešen... Nenasiten v jedi in pijači... Hrupen in nervozen... Preje takega neprijetnega vedenja sploh ni poznal in ni niti cenil pri drugih...

— Gospa, morda se motite... Vaš mož je vendar umrl v nesreči. Saj vas razumem... Tako vas je prizadelo, da ste si ustvarili žalostno sanjo o vašem možu, ki ga več ni...

— Ne, ni res! Ni res, gospod doktor, je zavpila. — Vi lažete! Moj mož je spet doma... In popolnoma drugačen...

— Gospa, oprostite, sem spet previdno začel... — Morda bi bilo bolje, da bi se posvetovali z vašim zdravnikom... Ali pa dušnim pastirjem... Bolje bi vam pomagala, kot jaz, ki res ne vem, kaj naj še storim...

— Že vem, kaj mislite, je vročično zaihtela... — Vi mislite, da se mi je zmešalo... Da fantaziram... Toda razumite vendar: Moj primer ni navaden primer. Moj mož živi. Ja. In popolnoma se je spremenil... Tako hudo je! Ne morem ga več prenašati! Pri njem nisem več doma.

— Pomirite se, gospa, sem rekel. — Premislila bova torej, kaj bi se dalo storiti... Kaj predlagate sami?

— Ločiti se morava, gospod doktor. Pomagajte mi, prosim, je rekla in zaihtela.

— Gospa, se niste morda prenašli, sem rekel.

— Ne, ne, je zahlipala. — Če mi ne pomagate, se mi bo še kaj zgodilo.

Zdrznil sem se.

— Dobro, sem rekel. — Pozanimal se bom na policijskem komisarijatu. Kaj več bi rad zvedel o nesreči... In dobro bi bilo, ko bi naslednjič, prihodnji teden v sredo, prišel tudi vaš mož. Kaj več bi rad zvedel še od njega... Sploh je potrebno, da slišimo tudi mnenje druge strani...

Nervozno me je pogledala. Mencala je z rokami in zardevala.

— Ne vem, če bo šlo, gospod doktor... Tako čuden je... Nikamor noče... Saj ne vem, če ga bom mogla spraviti k vam...

Čas je prehitro mineval. Postalो mi je neprijetno. Termin, seje in druge obravnave so čakale, da se jih usmilim.

— Dobro, gospa, sem rekel na hitro in z neko zakrito nejevoljo v glasu... — Poskusite srečo in pridite s svojim možem..."

„Si zadevo lahko razvoljal?“ sem ga obotavljaje vprašal. Podoba je bila, kot da mi je pripovedoval zgodbo iz sanj, čeprav se je zdelo, da je urezana iz dejanske realnosti.

„Pravzaprav bi jo moral poslati k psihiatru,“ sem še pristavil. Potem pa mi je bilo žal, da sem izrekel te besede.

„Ja, primer je bil zares patološki... Ali pa magičen. Morda celo parapsihološki...“

„Ah, Bert,“ sem rekel. „Saj ne verjameš v čarovnice, kajne!“

Vzdignil je kozarec rdečega vina in pil v dolgih, hlastnih požirkih, kot da ga nekaj preganja.

Večerilo se je. Natararica je prižgala luči na vrtu. Gosti so začeli na hitro prihajati. Vrt in notranjost gostišča sta se polnila kot za stavo. šumelo je kot v panju. Okoli motnih luči, pod vejami košatih kostanjev, so opletale večje in mušice. Zadnji odsev podonavskega velikega poletja se je ujel v pripovedi, spomine, vino in ples ljudi nad reko in griči v ozadju.

„Zdaj ti bom še povedal zadnji del zgodbe,“ je rekel. „Saj te gotovo zanima takoimenovani razplet, oziroma nevidezni smisel, če kaj takega sploh obstoji.“

„Ja, ja,“ sem rekel neprizadeto.

„Čeprav se v glavnem ukvarjam le z gospodarskimi prekrški, me je zadeva s čudnim moškim vedno bolj zaposlovala... ženska mi je tega spremenjenega lastnega moža prikazala kot nekakšno fotokopijo prvega in pravega. Kot fotokopijo brez dejanske identičnosti in avtentične duše, kot jo vsakemu živemu bitju le enkrat podari skrivnostna usoda stvarstva, kateremu so zapisani vsi živi in mrtvi... Zdelo se mi je, da gre za nekakšen nadomestek za pravega, v nesreči umrlega moža... Za vragolijo temé, za nekako psihopatološko formulo nečesa, kar je živelo, ljubilo in trpelo in kar se zdaj ni posrečilo... Žena je spoznala prevaro... Ni se dala ujeti v past... Iskala je izhod iz stiske...“

„In ga našla v vaši odvetniški pisarni,“ sem ga ironično prekinil. „Torej veruješ v čarovnice“, sem še pikro dodal.

„Saj sem vedel, da mi ne boš verjel,“ je nadaljeval. „Mislil si boš, da sem norec... Ki je nasedel neki histerični ženski, ki ni mogla preboleti dogodka, v katerem je izgubila moža... Vendar je zadeva bolj zapletena in resna, kot si zdajle misliš. Če bi tisto žensko in njene probleme sam doživel..., spoznal iz njenega pripovedovanja, bi mislil drugače...“

Nejevoljno sem se namrdnil.

„To lahko pripoveduješ komu drugemu – in ne meni... Zdi se mi, da si šel tisti nesrečnici zares na limanice... Morda te je duhovno očarala, dobila pod svoj vpliv... Ne da bi zavestno to sploh začutil... Morda si se v žensko zaljubil...“

Zdrznil se je.

„Polijski komisar mi je dostavil uradni zapisnik o nesreči pred trgovino... Policija je prepričana, da sta tako mož in njegova sestra sredi gorečega avtomobila v trenutku izgubila živ-

ljenje... Vendar je gospa kar naprej zatrjevala, da je moška oseba poleg ubite moževe sestre bila nekdo drugi, neki neznan moški.

— Torej mislite, da je vaš mož izstopil iz avtomobila skoraj istočasno kot vi sami, gospa, sem jo navidez radovedno vprašal.

— Ja, je rekla. — Ker sem bila obrnjena proti trgovini, nisem več videla, kaj dela...

— Dobro... Toda kako je prišel k moževi sestri potem v enem samem trenutku sekunde tisti skrivnostni neznanec?...

— Verjetno ga je poznala... Stati je moral pred avtomobilskimi vrati in vstopiti v tistem trenutku, ko je moj mož izstopil...

— Gospa, saj priznate, da je to zelo za lase privlečena domneva...

— To mislite vi, je rekla z odločnim glasom... — Moževa sestra je tistega morala poznati... Morda sta bila dogovorjena... Morda je bila vanj zaljubljena...

— Ah, gospa, kaj vse govorite, sem rekel.

— Če pa je res, se je nesrečno nasmehnila. — Neznanec je vstopil in potem se je takoj pripetila nesreča...

— In potem je neznanec takoj umrl..., sem zdolgočaseno pristavil. — V kaj takega ne more verjeti niti petletni otrok...

— Pa je vseeno tako... In nič drugače..., je s skoraj popolno gotovostjo zatrjevala...

Pozneje ni več prišla v našo pisarno... Policijski zapisnik me je prepričal, da ni imela prav... Zelo verjetno si je vse izmislila... Popolna fantazija... Fantazmagorija... Obiskal sem policijskega komisarja in omenil primer... Skoraj zasmejal se mi je v obraz... Menil je, da je ženska histerična... Jo že poznajo... Prizadelo jo je... Pa bo že prebolela, ker čas pozdravi vsako rano... In bo tudi to... Kot da bi za vse tako dokončno poznal recept in pot... O tisti ženski pa pozneje nisem ničesar več slišal... Pri nas se ni oglasila..."

Precej časa sva molčala. Vino se je rdečilo v kozarcih. V mojega je padla drobna mušica... S prstom sem jo izrezal na mizni rob. Utripala je z drobnimi krili in se skušala posušiti in rešiti iz usodne omotice, ki jo je vedno bolj obdajala.

„Vidiš, štefan, tako nam gre... Čudno je to življenje..."

„Ja, magično in patološko," sem nejevoljno rekel. „Povedal si mi pravo zgodbo strahov... Ko bi lahko mislila na kaj bolj veselega..."

„Na vojno, kajne," je rekel. „In na našo nekdanjo domovino. Na zapravljene možnosti... Na slepe ulice in prisile... Na nove rodove in na tovorni vlak, ki drdra po slavni progji proti Kopru..."

„Osel," sem mu rekel.

„Saj vem, da znaš samo zmerjati... Tako si se že zapletel v svojo samoto in v svoj ozki krog...“

„Bert,“ sem rekel. „Tudi spomini nič ne pomagajo. Živeti moramo tu in zdaj. Živeti moramo novo življenje, z novimi ljudmi, novimi idejami in novimi generacijami...“

Dolgo me je gledal.

Dotakni se strune, prelita kri.
Poglej, to jesen ves Jadran kipi.
Počakaj na oglu. Tvoj sen živi
v skali ob morju do konca vseh dni...

Kri je spet, kot težki čas, počasi polzela skozi nogavico. Saj ne bom izkrvavel? Z žepnim nožičem sem odrezal spodnji kos srajce in si povil rano. Krogla me je samo oplazila... Boli, a ni nevarno. Vzdržati moram...

Bolečina je rila po lobanji. Sonce se je režalo izza rogovil v gozdu. Nad vsem pa je visel svinčeni čas.

„Rešili smo se, toda kam,“ je rekel.

„V svobodo,“ sem rekel.

„Pa smo izkoristili vse možnosti?... Smo opravili dolžnost, ki smo jo bili dolžni življenju... Nas ni prevarala hlapčevska malodušnost...“

Bert si je z vročično kretnjo popravljaval lase, ki mu jih je razmršil podonavski veter. Skrbno morajo biti počesani. Bil je gluh za vse, kar se je dogajalo v okolici.

Natakarica je nosila na mize vino in kruh, peli so in se smejali, se opotekali v pijanost kot omotični metulji, pod košatimi oktobrskimi kostanji so krilili z rokami kot nočne večje v jeseni, preden pride zima in zamrzne voda na reki.

Tu so drevesa... Tu je veter... Tu je življenje, sila, sla, usoda... Drevesa, trdna kot strela z jasnega, veje, ti temni bliski v noči... Kostanj je kot nevihta... Čudež, ki se vedno znova ponavlja: drevesa živijo... Narava se pregiblje... Iz ognja in nesreče vstaja vedno znova polno življenje... Smrt je ponovno premagana... Človek, čudež življenja! Strašni mehanizmi smrti, ki jih je v lastnih zablodah sam izumil, ga ne morejo dokončno ugonobiti... To je največja skrivnost, ki se širi v pokrajino, kot ta reka pod gričem, ki teče in teče in znova teče v dan in v noč... Popil sem nov kozarec rdečega. Tudi Bert je pil in na zdravljal okolici.

Glej, prelita kri,
kako Jadran šumi.
Tu smo mi, ki jih ni,
naš duh živi do konca dni...

Nenadoma se je Bert zdrznil.

Natakarico v modrem alpskem dirndlu je zveržila njegova vseprisotna bolečina.

Debeli gostilničar se je zagugal na vrtnem pesku.

Pod koraki jezljivih pijancev je veselo zaškripalo.

Bert je dvignil kozarec rdečega vina in ga z jezno kretnjo zalučal v temó.

Treščil je v neizprosno deblo kostanjevega drevesa in se razletel na tisoč koscev.

Petje na vrtu je kot na mah utihnilo.

Z neprijetnimi pogledi so naju motrili.

Gostilničar je namignil natakarcici, ta pa je prinesla metlo in smetnjak in pospravila črepinje.

Gostilničar je pristopil z jeznim izrazom in siknil: „Tu je račun, gospoda... Pozna ura je že... Plačati bo treba...“

V grlu me je zadržnilo...

„Koliko?“ sem rekel...

Pijana sva se opotekala v temó...

„Nikoli se ne boš rešil preteklosti, bedak,“ sem mu rekel. „Lep škandal si povzročil... S prstom kažejo za nama... Tujca, cigana sva zanje...“

„Ja, cigana,“ je zavpil z nečloveško predirljivim glasom, da je tema zagorela kot v nevihti. „CIGANA SVA, JA. CIGANA!“

Šel je hitro... Tema ga je kar požirala... Sploh se ni poslovil...

Pritaval sem do Donave in zalučal kamen v motno vodo. Iz daljave so se belile luči vele mesta.

Vse se je pogrezalo v vodo in bežalo v neznane daljave.

Bilo je, kot da sem se znašel na koncu sveta.

Podoba je bila, kot da sem se premikal skozi čas in prostor, ki ga nisem več poznal.

Krogla je žvižgala skozi temó

Rakete so razsvetljevale pokrajino.

Aeroplani so peli pesem smrti.

Kaj vojna še vedno ni minila?

Ne zame? Ne zate, ljubi Bert?

Novi rodovi mislijo drugače. Požvižgajo se na najine blodnje, marnje in sanje, na rane in vojne, smrti in bolečine, ljubezni in sanje!

Zdaj se piše za vse novo življenje.

Vsak trenutek bo skrivnost sveta z rdečim svinčnikom prečrtala podobo nekega bivanja, ki sta jo narekovala drugi čas in prostor.

Prečrtalo bo zmagovalce in premagance od včeraj.

Življenje bo pelo v nov jutri.

Tudi zame in zate, Bert?

Opotekal sem se po ožgani travi ob veletoku. V daljavi je kot orjaški bencinski motor velike civilizacije pelo nočno mesto. Kot plazilec iz preteklih obdobij sem se spotikal po kamenju ob reki.

Dotakni se strune, prelita kri.

V skali ob morju tvoj sen živi...

„Ja, ja,“ sem molil v bolečini. „Do konca dni... Vsemu svetu navkljub... Do konca dni...“

Tisto noč sem hodil domov celo večnost. Tema ni bila dovolj usmiljena. Mesto je bilo veliko. Šel sem in prišel tja, kjer nisem bil doma.

OTOK SREDI ZEMLJE

Svoj čas, ko sem bil raznašalec jutranjega časopisa, so v zgodnji aprilski jeseni prihajali v mesto turisti. Ko so veselih obrazov in v pisanih oblačilih rano poplavljali ulice, sem kot blažen predirjal svojo – še v tesnobno temo zavito pot. Potem pa sem se vrnil domov in spravil brata iz postelje.

Taki in podobni spomini se me polaščajo vsakič, ko se bližam umazanemu, sajastemu in razpadajočemu okraju okrog železniške postaje. Pravzaprav sem vso svojo najstniško dobo prebil ob poslušanju trušča in zaletavanja tovornih vagonov, pretrganega puhanja lokomotive, žvenkljanja zvoncev cestne železnice in hrušča tračnic pod dolgimi, tovnimi vlaki.

Tudi tokrat je bilo tako. Šviganje ognja in sikanje pare iz lokomotive! Hitel sem čez tire tovrne postaje proti hotelu Guarani.

— Odlična oprema, kajne? je pozdravil Kiko in božal po stenah.

Bil sem zadnji, ki se je vrnil. Po dogovoru smo se nastanili v hotelu, šli čez argentinsko mejo globoko v široko rečno ustje, prebredli redke chacovske gozdčice in se posamič vrnili na izhodiščno točko. V čakalnico je zadnji prišel Wildo. Ni sedel. Povabil nas je na cesto. Po ulici Independencia smo šli proti reki. Na trgu je že vrvelo.

— Vsega dobiš. Pomaranče, okraske, fiandutijske tkanine, jukino blago, kruh z ocvirki.

— Ha! Ta bi še brezobno Indijanko kupil, če bi ga pustil.

— Več obzira, prosim, sem mu odgovoril. — Dame so navzoče.

Wildo se je zagledal v preprogo in vprašal prodajalko za ceno. Navdušenje mu je kmalu splahnelo. Dregnil me je s komolcem, češ pobarantaj še ti.

— Ali ne bi mogli nekoliko znižati cene?

— Nočem!

— Kako to? Recite vsaj, da ne morete.

— Nočem!

Skušali smo ji pogledati v oči, a jih nismo našli. Sedela je na manjši preprogi in vrtela cevčico v mateju.

— Ta ni pri pravi. Pojdimo naprej! je Wildo povzdignil glas.

Misli so mi vrtale. Ko bi meščani vedeli, kako težko je njihovo omotično življenje, ki ne pozna dobre besede za bližnjega! Saj do dekleta vendar nismo bili krivični. Le smatrali smo jo sebi enako, njo, ki polna ošpic dan za dnem prečepeva ob cesti.

Kako bi mogel meščan, ki si še dušo izkašljuje z besedami, razumeti kljubovalni molk na videz brezbrizno sedečega dekleta pod klobukom? To je različen svet: otok sredi zemlje. Onikrat se je Virginiji upiralo spiti pomarančen sok, ki ga je stiskala žena na vogalu in prodajala. Kako naj zmagovalec razume potlačeno ljudstvo? Povsod so znaki tujca. Turisti za domačine predstavljajo nekdanje konkvistatorje, ki so bogateli na račun njihovih prednikov.

Rad sem opazoval, kar so drugi mimogrede prezrli. Ukvarjanje s svojimi sanjami in z notranjimi monologi sem že davno opustil. Nekaj let je že, odkar sem spoznal, da so bolj pomembni zunanji dogodki. Spočetka sem se opredeljeval na to ali ono stran. Osebnostno problematiko sem vključeval kvečjemu v izbiri teme, a skušal sem jo vedno podrežati objektivnosti. Preje tudi nisem mogel potegniti rezultante, ne da bi se zatekel v strokovno literaturo, nisem mogel shajati brez izvlečkov, časopisnih izrezkov, knjižnic. Vse je postajalo uporaba obstoječih dejstev. Končno sem prišel do mejne točke, tja, kjer prevladuje izgubljenost, nemoč, kjer ne najdem običajne varnosti. Družil sem se z umetniki, posebneži, izgubljenici; skratka z vsemi tistimi, ki so mi v svojskem svetu dopuščali intenzivna srečanja in čustva. Solze in izbruhji smeha so mi torej postajali epilog časnikarskega dela.

Stresel sem glavo; bili smo v restavraciji.

Pogled skozi velika okna krasi siva reka. Sveže je zadihal prostor, ko smo posedli k mizi in čakali na naročeno kosilo.

Zazrl sem se čez vodo v komaj zaznavno zeleno črto. Tam se nam je začela pot po prihodu v Asunción.

Hoja skozi noč in gozdno temo nas je utrudila, da smo le s težavo prestavljali noge. Pokonci nas je držala volja, da bi ob jutranjem svitu bili na cilju.

— Sicer bi posadko spravil v nevarnost, je hrabrila Virginija, ki je edina poznala pot. Spretno se je izmikala grmičevju. Zaradi teme smo hodili drug za drugim tako tesno, da smo se dotikali. Topel veter s severa je prinašal duh po dežju.

Gozd se je redčil. Nebo je bledelo. Mir je glušeče skallil nočni ptič. Njegovo petje je dramilo še druge, ki so mu glasno odgovarjali. Nizko nad vsem pa je viselo gosto, sivo nebo, iz katerega je v jesenski tropik šumel dež. Jezerski bički so nas rezali v gležnje. Za sabo smo puščali sled poteptanih rastlin. V zeleno jezero se je zlival enako zelen potoček. Ubrali smo bližnjico čez travnik, kjer se je potok obrnil v ovinek. Ko smo znova dosegli strugo, se je med carandayskimi palmami zarisala streha nizke kočice.

Virginija je obstala in dala znak, naj počakamo, sama pa nadaljevala pot proti bivališču. S Kikom sva sedela med palmami. Wildo se je zazrl v daljavo. Dež nas je močil in se tiho šumeč izgubljal v razmočenih tleh. Čas se je iztekal zaspano, kakor da

bi se s težavo plazil skozi vlažno in dremavo naravo. Prižgal sem cigareto in pozabljal na mokroto. Kiko se je potisnil v plateno kamižolo. Oči so mi lezle vkup. Utrujenost sem občutil, kakor zbadajočo bolečino po vsem telesu. Wildo se je podvzival ob potoku. V razmočenih čevljih mu je cmokalo, obleka se mu je lepila na život in mu ovijala ude, da je bil okoren in ves kakor povezan. Nismo več slišali Virginijinih korakov.

— — —

— Kje pa! Da nam je nastavila past, to bi res nikdar ne pomislil, je izbruhnil Kiko in prelomil opoldanski počitek. Nihče ni odgovoril in tudi sam je sklonil glavo. Tedaj sem se počutil kot v gledališču, v katerem se odigrava zadnji prizor. Nisem še mogel urediti vseh misli in bi skoraj izbruhnil. A drugače. Zabičal bi zlim duhovom, naj si ne drznejo blizu. Izzval bi usodo na boj, če se ne bi čutil že premaganega. Kaj je izdajstvo? Sam sem bil nekdanj obsojen zaradi izdajstva, pa nisem drugače ravnal, kakor iz ljubezni. In če bi mi bilo dano začeti znova, ne bi drugače ravnal. Hočem biti to, kar sem, sicer ne bi bil. Tudi Virginijino izdajstvo ne bi spremenil v kaj drugega. Kakor sem se sam svoj čas, se morda tudi ona plazi po stranskih poteh, po obrobni območjih predmetnega, ne da bi zmogla toliko poguma, premoči ali cinizma, da bi se popolnoma odpovedala nujnemu. Njeno izdajstvo mi je dalo smisel, kakor malokakšen dogodek in občutek.

Ni mi bilo jasno, kaj prikazuje igra, kje je oder in kje je prostor za gledalce. Razen tega pa sem moral tudi sam odigrati vlogo, ne da bi sploh vedel, katera dejanja mi bodo tkala usodo. Zavedal sem se, da je to jasen in stvaren dogodek, da ni izhoda in da je bilo moje ime natisnjeno v programu. Moj nastop je bil že čisto blizu. Razmišljal sem, kaj moram povedati. Ali bom sploh moral govoriti?

— — —

Virginija se je vrnila z mirnim korakom, kakor da ne bi prihajala in kakor da ne bi minilo že nekaj ur.

— Smo že mislili, kod hodiš, da te ni bilo nikjer videti.

Dež je pojenjal. Virginija se je samo obrnila in po svojih stopinjah krenila nazaj. Šli smo za njo. Za nami — iz obzorja — so vstali trije možje in sledili našim korakom.

Na hišnem pragu je stal čokat mož v svileni čipkasti srajci. Stopili smo v hišo. Virginija je ostala zunaj. Šele tedaj smo spoznali, da nismo dobrodošli ali vsaj ne tako kot smo si predstavljali. Tudi trojica, ki nam je kmalu bila za petami, je vstopila. Tisti, ki nas je čakal ob vhodu, je velel, naj sedemo na tla. Trije domačini — kakor smo jih kmalu spoznali — so napeli mišice.

— Jaz sem Yanci, Fermín Yanci, je vljudno pozdravil in nadaljeval: — Prišli ste po reportažo, morda kaj več. Toda jaz potrebujem vašo poročevalsko službo in morda kaj več. Saj veste. Nato je zapustil sobo.

Vsako stvar je mogoče izvršiti na različne načine. A ena sama se točno prilega potrebi. V pritajenem šušljanju smo ugibali položaj. Popoldne je bila soba skoraj v temi. Nežen odsev obzor-nega sonca je visel na steni. Lep trenutek za premišljevanje! Pra-vi čas za spomine! Šele proti jutru nas je prva obiskala Virginija. Vse oči so obvisle na njej. Spočetka ni bilo besed. Vsak je že ure-dil svoje misli in čeprav nam ni bilo vse jasno, smo vedeli, da se ne motimo.

Kiko je prvi sprožil dvom.

— Kaj se je zgodilo? Takoj mu je bilo žal, da je načel po-govor. Pred vrati je že stal stražar. Virginija si je ogrnila ponošen pled okrog ram in pokazala prišlecu s pogledom na sosednjo so-bo: — Brez skrbi!

— Sama nam boš za stražo? je izzival Wildo.

Virginija je postavila na mizo lonec in iz predala v mizi po-tegnila žlice. Nikogar ni pogledala v oči, se še hip obotavljala, potem pa trdo zaprla vrata za sabo. Iz veže je bilo slišati bobnje-nje njenih korakov, ki se je hitro oddaljevalo.

— Je pa čisto preč, ko te je spet videla, mi je pomežiknil Wildo.

— Kaj pa klatiš?? sem ga zavrnil brez prave trdote v glasu, sedel na klop in jel zajemati iz posode. Kiko in Wildo sta pri-sedla. Takrat sem prvič pomislil, da so tudi drugi opazili najino zbliževanje. Nekdaj bi z jezljivim pogledom skrival fantovsko za-dovoljstvo, a tokrat ne. Zdaj sem se počutil nekako krivega. To-laziš sem se sicer z mislijo, da to ni bil moj načrt, ampak da je Virginija sama namignila na možnost srečanja z indijanskim po-veljnikom. In tudi Virginije nisem pridružil skupini, saj sem jo spoznal preko Wilda. Čutil pa sem vseeno odgovornost za prijatelje. Wildova opazka je govorila še o nečem drugem: češ ti imaš vpliv na njo, daj, da nas izpuste.

— Ne. Ne bo, ne moremo zbežati, sem spoznal.

Takrat smo že vsi spoznali, da smo kakor pravkar rojeni go-lobčki v gnezdu neznane ujede. Najmanj deset smo jih prešteli, pa verjetno vsi oboroženi. Sami zaklenjeni sicer v nizki in stari hiši, in prestrašeni in neizkušeni.

Kmalu je spet Yanci obstal pred nami: — Zdaj pa govorite!

Prijeten pomenek je trajal le nekaj minut. Kiko je poročal o vlogi, ki jo ima pri državni obveščevalni službi, in razlagal, da je kot novinar med najboljšimi, saj je vedno tam, kjer izbruhne kak dogodek. In prepričan je, da je zdaj na pravem mestu. Wildu je pravil o svojih tehtnih načelnih člankih po raznih paragvajskih časopisih. Tudi jaz sem napihoval svoja potovanja po vsej Ameriki.

— Zdaj pa govorite! je spet ukazal Yanci, tokrat z resnim pogledom.

— O čem? O čem? Kaj pričakujete od nas? sem vprašal.

— O Vázquezu, o Alvaradu, o Farfanu, je zarohnel.

V naših obrazih je slišal molk.

— Boste že govorili!

Kiko je že zavračal napad. Vstopila sta stražnika in se mu približala. Bil je še trenutek neodločnosti v možeh, a takoj sta mu ukazala, naj gre z njima. Za njimi je šel Yanci.

V sosednji sobi smo slišali Virginijin glas. Glasneje je govoril Yanci: — Glej, mi vemo, kako se to dela. Ne vmešavaj se!

Slutil sem, kaj pomeni dobro opraviti delo. Po pripovedovanju sem vedel, da kriki prebadajo stene. Prvi so zatišani kot v blazini, drugi že zbadajo v glavo. In tako čedalje glasneje. Čedalje več bodal.

V pol uri se je Kiku bledlo v vrtincu bolečin in žeje.

— Zakaj me mučite? Zakaj? Ali ste znoreli?

Yancija je ranila obtožba: — Tu nikogar ne mučimo! In dal mu je močnejše, da bi si zapomnil svojo netaktnost.

Stražnika sta ga privlekla nazaj in se spet vrnila z zložljivo posteljo.

— Kakšna nežnost, sem naglas mislil, ko sta za sabo zaprla vrata. Wildo mu je dal srajco in prižgal Camel.

Zunaj se je kmalu stemnilo. Od daleč je spet prihajal duh po mokri zemlji. Nekaj časa je v zraku votlo vršelo, nato pa je začel vihar divje pometati po razmajanih stenah. Vrata so treskala, oknice loputale in skozi špranje se je zaganjal hladen dež. Jetniki smo hiteli zapirati okna. Vlila se je ploha. Dež je lil spočetka navpično, toda kmalu ga je pričel vihar spodnašati in zdaj je pljuskala voda poševno na okna, jih poplavljala s slapovi, kakor zaliva razburkano valovje ladijske line. Zdaj pa zdaj se je zabliskalo in skozi vodno meglo se je v modri svetlobi za trenutek pokazala zanikrna postava v plašču zavitega stražnika. Molče smo strmeli v viharno noč. Grabila nas je tesnoba: Zdaj, zdaj bo kdo vstopil in nas potegnil v sosednjo sobo. In spet smo se tolažili, češ ničesar ne bodo izvlekli iz nas, saj tudi ničesar ne vemo.

Kako moreče je trajno nihanje, sem preiščeval, od pogrezavajočih misli k občasno ustaljenemu dnevnemu svetu! Tisto, kar je bilo pravkar važno in umljivo, se nam je že izmuznilo, je že minulo, se je v trenutkih spremenilo v pozabo in grozi z nasprotnim. Pred nekaj desetletji sem podobno slutil nevarnost in je tudi zdaj nisem mogel dostojno prenašati. Izgubil sem smisel za svojskost, za jezik teh nočnih krajev. Vsaka tolažilna beseda je veljala samo za delček neskončnosti. Vzor razumskega in dejanskega sveta se je iz ospredja pomikal v najbolj zakotne prostore stvarnosti. Prevladovala je negotovost in se besno zaganjala v razmajano zavest.

Koraki so se oglasili. Negibno sem stal v skrajnem kotu. Znova se bo začelo izpraševanje, sem se zbal. Le kaj naj še povemo? Pa vendar morajo biti vse odločitve sprejete tukaj! V prebiskih osramočen sem primerjal svoje bežne migljajoče slike junaštva in razumskega s trpko mrkimi sočasnostmi. Tu je bila utrujenost, ki se me je pollaščala, neodpustljiva, tu je obstalo dolgočasje, medtem ko so drugi ždeli na univerzah, v tovarnah, v agitatorskih dejavnostih.

Kiko in Wildo sta trdno spala na postelji. Nikdar me še ni vezala tako silna nemoč. Odklepanje v vratih je bilo dolgo. Zazdelo se mi je, da bi moral sesti, ker bi to bilo boljše. Neroden sem občutil, kakor ozmerjan otrok. Tudi roke so mi bile na poti. Nisem vedel, kaj bi z njimi, dokler me ni v prste levice zapeklo. Preprijel sem dogorevajočo cigareto, jo ponesel k ustom in globoko vdahnil dim.

Vstopila je Virginija. Ko sem jo spoznal, sem se sprostil. Vzravnal sem se in jo mirno pogledal.

— Ni časa za besede.

Zmedla me je. Nisem vedel, ali naj odgovorim ali naj sprašujem.

— Kaj bi rada? sem končno otopelo vprašal.

— Nocoj morate pobegniti. Ne sprašuj ničesar!

— Pobegniti? Naj ne sprašujem?

— Ne bi razumel.

Leščerbi pod stropom je zmanjkovalo petroleja. Prasketala je in slabela. Zunaj se je oglašal veter. Kadar je močnejše zavel, je stresel oknice, da so zašklepetale. Izza stene se je kdaj pa kdaj oglasil zamolkel ropot. Nekdo si je dajal opravka s kuho, in je prestavljal sklede. Ravno tam, kjer smo vsi trije drug za drugim slutili smrt. Potem tudi tega ni bilo več. Nastala je tišina, ki je niti sunki vetra v okna niso mogli skrhati.

— Razumem.

Prijel sem jo za roko. Potem sem se streznil. — In kako?

— Stražar nas ne bo slišal, če se tiho ognemo dvorišča. Sama vas privedem do mesta.

— — —

Doživljal sem tiste trenutke kot vrhunec življenja. Izdaja? Blagoslovljen naj bo premik v mojem življenju! Zdaj jo čakamo v tej obrežni restavraciji in, kakor vedno, se držimo časninarskega dela. Odurna neprizadetost ne sme ovirati misli! Medtem ko žvečimo in srkamo, izvemo za vsakdanjost.

— Bog daj, da bi se vrnila. Morda si ne upa blizu? Misliti nisem smel na glas. Delo je bilo za vse opravljeno. Bilo je treba samo spisati poročila. Kakor mnogokrat prej. Iskati bo treba tisto, kar bo globoko udarilo bralca. Tu ni bilo razkosanih, zgorelih, zmečkanih lobanj; kljub temu bo časnikar v zaspano jutranjo pobožnost bralca sprožil strel iz samokresa, izval divje viharje v samotah, polnih tišine, v grozljivem hrumenju. Tudi heroji utegnejo nastati in nove silovite politične poti.

Slutil sem zadnje dejanje. Njena odločitev me je polnila s spoznanjem, mnogo bolj kot večletno potovanje od severa na jug in spet nazaj na sever. Nikdar nisem doživel takega zbližanja, kakor ravno v tistem svetu ravnine, kjer je mogoč neposreden stik z drugim in z Onim, kateremu je edino moč pripisovati tisti čudoviti razgovor z očmi.

Nisem imel priločnika, da bi prebral, kar je še preostalo moje vloge. Vse, kar sem imel, je bilo razcefrano, oguljeno, netočno, ne-

gotovo; čutil pa sem, da bi vendar že moral na oder. Bal sem se, da bi morda ne našel poti na oder ali je morda bilo že vse to del prizora; torej spadalo v igro. Ali je bila zgolj igra naključja? Ne. Nisem znal poustvarjati brez priprave, kar je že bilo napisano. Nekdo je že vedel, kaj se je zgodilo z Virginijo in jaz sem bil samo še privesek pomembnosti.

Odmor. Vmesno dejanje. Prijetno kramljanje v restavraciji. Zašel sem med tiste, ki so čakali, da nastopijo ali so že morda odigrali svoje? V njihovem občasnem izzivanju, v njihovih prebliskih humorja sem tudi sam odkrival trenutno zaupljivost, tisto preslepljeno intimnost, ki sem jo že večkrat igral sam.

— — —

Predramil sem se. Prebudil sem spremljevalce in jih pol zaspane gnal k vratom. Temno je bilo dovolj. Dež bo prikril stopinje in zatišal naš beg, sem si mislil.

Stražar se ni premaknil. Izognili smo se dvorišču in krenili proti reki. Tedaj je nekdo zakričal. V hipu je bilo, kakor da kriči vsa tema. Krik se je prelil v streljanje, ki mi je trgalo bobniče. Vrgel sem se na tla in zaril obraz v blato. Krogle so žvižgale nad menoj. Srce mi je bilo s silo in dihal sem z vsem telesom. Hotel sem se obvladati, pritisniti k tlom svojo drhtavost, da se ne bi izdal. Streljanje je pojenjalo; neenakomerno so še krogle sikale v noč. Tu in tam se je njihova sila zarila v ranjeno palmo.

— Moram proč, sem si pravil in se skušal s tem močno zasedrati v blato. Postajal sem trezen. Pomislil sem, o čemer smo se v naglici dogovorili. Razpršimo se in vrnemo se v mesto. Kdor se reši, naj se tri dni kasneje vrne s pomočjo. V naglici nam ni prišlo na misel kaj drugega kot ta otroška rešitev za slučaj, če nas odkrijejo. — Moram na varno, potem bomo še videli. Brez obotavljanja sem se dvignil, se opotekel in začel teči. Daleč je odjeknil puškin strel. Potem je vse umolknilo.

Prijetno jesensko sonce je vzhajalo, ko sem se znašel na robu gozda. Nisem si upal dalje, tudi nazaj ne, čeprav me je močno zanimalo, kako se je ostalim posrečilo. Zaspal sem med grmovjem pod blestečim se modrim nebom. Zvečer sem se napotil proti mestu. Hodil sem v ravni črti proti vzhodu in si želel, da bi noč ne minila. Počutil sem se močnega, mnogo bolj kakor takrat, ko smo prihajali v neznano. Od časa do časa se je mastna zemlja oprijemala čevljev, kakor da me hoče nevidna sila povleči k tlom. Prišel sem na suho in pospešil korak. Čez reko me je prepeljal jutranji čoln.

— — —

V restavracijo je vstopil otrok. Pod pazduho je tiščal kup časopisov in spretno hodil med mizami. Komaj se je dotikal tal. Wildo je opazil, kako občudujem raznašalca časopisov in mi to tudi povedal.

Krepko sem se nasmejal, ko sem mu opomnil, da sem tudi sam kdaj obletaval možne kupce. Valovanje zraka, ki sem ga jim zvrtničil, so začutili, ko sem že za sabo zapiral vrata.

Takoj sem se zresnil in pomislil na tanko plast, na kateri drsimo, po kateri tipamo in lezemo po prstih. Kolikokrat smo se že plazili in nam je pravtako spodrselo. Držali smo se pokonci, da bi bili kos dogajajočemu, a pod nogami nam je škripalo, se majalo in pokalo. Zbirali smo velikanjsko moč, da bi se ne potopili, nenadoma izginili v drobni luknji, ki nam je grozila, da se bo zaprla. Zavarovati smo se morali pred lastnim norim smehom, da bi se tanek oprijem ne razklenil. Spoznavali smo končno, da izhodišče naših položajev nikdar ni eksistiralo. Domišljali smo si ga. Onikrat, ko se je tako skrivnostno približala Virginija, bi tudi šel z Yancijem, če bi me za to prosila. Dovolj mi je bil njen ideal. Vzel sem časopis, ki mi ga je otrok prinesel. Kiko je plačal.

Fantastičen je ta domislek, sem pomislil, da živimo, da je pred nami še kaj otipljivega, da imamo še za kaj se bojevati. Čudovit je bil občutek, da smo bili pripravljeni odzvati se klicu na pomoč, da so me dva dni čakali in da se izteka tretji dan Virginiji.

Nisem čutil okrutnosti naslova v časopisu. Bil sem že zdavnaj sprijaznjen z obrednim načinom prebiranja časopisnih vesti. Spustil sem šop papirjev na mizo. Črnina na njih je kričala: Yanci spet pobegnil! Aktivistka zgubila življenje!

BARAGA IN SLOMŠEK

Iz razumljivih okoliščin se Baraga in Slomšek v študentovskih in prvih duhovniških letih osebno nista poznala. Vse kaže, da sta si prvič segla v roke šele kot škofa v letu 1854.

I. MEDSEBOJNI STIKI

Z Baragom in Slomškom je na Slovenskem vzcvetela misijonska pomlad. Oba velikana slovenske cerkve je zbližala zavzetost za evangelizacijo narodov. Inicijativa je prišla s Slomškove strani, potem ko je Baraga že odšel na misijonsko polje v Ameriko. Slomšek je kot spiritual v celovškem bogoslovju prevzel poverjenišvo Leopoldinine ustanove za pomoč ameriškim misijonom: posebej se je navdušil, ko je zvedel, da bo avstrijska ustanova podpirala duhovnika, „ki je s Kranjske odšel v misijone v Severno Ameriko“. Prvič je Slomšek omenil Friderika Baraga 1831 v pridigi vernikom in v punktih za meditacijo bogoslovcem, št. 10. Ob Baragu je bogoslovce navduševal še v meditacijah št. 12 in 21 in nekajkrat v kasnejših letih. Kot poroča *Berichte* – glasilo Leopoldinine ustanove – je že v letu 1831 prišel iz Celovca za Baraga prvi dar, ciborij. V letu 1834 so celovški bogoslovci na Slomškovo pobudo zbrali za Baraga 89 goldinarjev. V svoji knjigi *Hrana evangeljskih nauk* (1. del) je Slomšek s tiskano besedo spregovoril o Baragu kot „bogaboječem misijonarju, ki v daljni deželi Ameriki uči divjake Boga prav spoznavati in Njemu vredno služiti“.

Kako je Slomšek zasledoval Baragovo delo, razodene njegovo pismo Mihaelu Stojanu, 16. aprila 1837. Misijonar Baraga je 1837 prvič obiskal Evropo in prišel preko Francije, Rima in Trsta v Ljubljano. Ko se je prve dni aprila zadrževal v Trstu, je stanoval pri direktorju Zupančiču. Slomšek je takoj zvedel, kje je Baraga v Trstu in kaj dela. Poudarim „tako“. Kajti že po dveh tednih je v omenjenem pismu točno poročal: „2. aprila je misijonar Baraga pridigal v Trstu v cerkvi sv. Antona Velikega“.

Baraga je bil torej tisti, ki je pritegnil Slomškovo pozornost. V kolikor je meni znano, ni ohranjenih pisanih dokumentov, ki bi za ta prva leta pričala o direktnih medsebojnih stikih.

Prvo pisano pričevanje z Baragove strani je njegov Dnevnik za 28. marec 1854. Baraga je srečanje s Slomškom zabeležil kot važen dogodek. Zanj je bilo tistih nekaj ur v št. Andražu pomembnejših kot cesarska poroka na Dunaju, ki je v Dnevniku niti ne omeni. V Dnevniku za 28. marec 1854 beremo: „Iz Ljubljane v Celje. 29. marca v št. Andražu pri prevzvišenem knezoškofu Slomšku, kjer sem sprejel brata Reš“.

Joseph Gregorich v svojem rokopisnem Baragovem življenjepisu imenuje Slomška „a very good friend of his missions“ in trdi, da so iz Slomškove škofije prišli za Baragove misijone številni darovi. Omeni tudi, da je Slomšek ob srečanju v št. Andražu izročil Baragu 340 goldinarjev. A za Baraga sta bila najdragocenejši dar dva duhovnika, brata Reš. Slomšek ju je velikodušno odstopil Baragu. Misijonski škof pa se je lavantinskemu oddolžil z duhovnim darilom: Slomškovim bogoslovcem je govoril o časti in dolžnostih duhovnika, dekletom pa – Slomškovi dragi mladini – ki so bile tedaj v št. Andražu v duhovnih vajah, je spregovoril o lepoti devištva. In še enkrat sta se videla! Bilo je ob bengalskem ognju habsburške slave na Dunaju, pri poroki Franca Jožefa z Elizabeto.

Po vsej verjetnosti sta si Baraga in Slomšek še nekajkrat pisala; pisanje je sprožila zadeva bratov Reš. Jožef in Jurij namreč nista bila zadovoljna s potovanjem z jadrnico iz Antwerpna v New York, kakor je uredil Baraga. Že v Antwerpnu sta pred Baragom godrnjala in škof ju je s težavo pomiril. Njuno nezadovoljstvo se je po Baragovem odhodu preko Liverpoola in Halifaxa v New York še stopnjevalo, ker so morali Baragovi duhovniki, določeni za potovanje z jadrnico, čakati do odhoda še 10 dni. Baraga je že prvi dan po prihodu v New York informiral Slomška o vsej zadevi; pismo je datirano z 10. junijem.

Ob izkrcaju mladih Baragovih misijonskih sodelavcev v New Yorku pa je jadrnica Reševih dveh še plula, odpeljala ju je daleč od ubožnega misijonskega škofa. Brata sta Baragovim misijonom obrnila hrbet in odšla pastirovat v druge ameriške kraje z bolj urejenimi cerkvenimi razmerami kot jih je imel Baragov vikariat. Zelo verjetno je, da sta se bivšemu ordinariju v št. Andražu pritožila proti Baragu. Zato smemo sklepati, da sta si oba škofa še pisala.

Nekega drugega duhovnika – Lovrenca Lavtižarja – sopotnika Reševih, ki je prenašal iste težave in nevarnosti, a je ostal zvest Baragu, pa počasna vožnja z jadrnico ni prav nič prizadela. Nasprotno! Zadovoljen in vesel je opisal svojim prijateljem v domovini zanimivosti tiste vožnje, skrb in ljubeznivost revnega škofa.

II. PRIMERJALNO OVREDNOTENJE

Baraga in Slomšek – Kristusova junaka s širokim obzorjem in srcem, s številnimi zaslugami za krajevne Cerkve in vesoljno Cerkev! Zadnjo besedo o njuni svetosti prepuščamo avtoriteti Cerkve, vendar smemo o njima govoriti kot verniki in sorojaki. Bila sta sočen sad verne slovenske družine in slovenske Cerkve. Ako ju primerjamo, najdemo poteze, ki ju zbližujejo, in poteze, ki ju rahlo razlikujejo. Naj jih nekaž naštejemo!

Oba sta vzbrstela v dobi Napoleonove zdrobljene Evrope, rasla in poganjala cvet v hladu janzenizma in jožefinizma, v vetru svetih in nesvetih alians, absolutizmov, marčnih in karbonarskih revolucij, v pomladi narodov, v obroču liberalizma in v vsemogočnosti prostožidarskih lož; Baraga pa še v rastočem pohlepu in bogastvu Severne Amerike, v ledenem vetru političnih intrig in razdivjane gonje proti katoliški Cerkvi v Severni Ameriki.

Nastopila sta kot moža izrazite akcije, a z božjo močjo, kot moža molitve in najtesnejše povezanosti z Bogom. Slomška je označil eden od njegovih naslednikov v Mariboru, škof Ivan J. Tomažič:

„Vse svoje delo je posvetil božji slavi in zveličanju duš.“ Baraga sam pa je svoje zemsko bivanje strnil v Kristusovo vodilo: „Le eno je potrebno“ (Lk. 10, 24).

Nastopila sta kot modra in uravnovešena moža, ljubitelja reda in discipline pri sebi in v Cerkvi; kot neutrudna oznanjevalca božje besede in delilca odrešenjskih milosti, kot Gospodovi priči; s širokim obzorjem, z glavo vedno pokonci in s pogledom uprtim v bodočnost. Kot škofa sta si resnično zaslužila enako oznako – apostolska škofa.

Čuvarja in branitelja ponižanih in izkoriščanih, ne le posameznikov, njihovih osnovnih pravic in dostojanstva, ampak tudi pravic in dostojanstva narodov; oba branitelja slovenskega človeka, Baraga pa predvsem Indijancev. Pri njunih naporih so ju vodili čisti evangeljski nagibi. Spoštovala sta značaj in jezik narodov kot od Boga dano vrednoto in pravico. Naj živi njih kultura in se spopolni in božje sporočilo naj se jim nudi v njihovem jeziku! Zanje sta se postavila v bran pred močnejšimi, pred družbenim in političnim zapostavljanjem. Ta pozornost je le del evangeljske ljubezni do bližnjega; kdor ljubi človeka, ljubi tudi njegovo skupnost – narod, njegovo kulturo in jezik. Kaj vse je n. pr. storil Baraga, da bi Indijanci dosegli višjo stopnjo družbenega in kulturnega razvoja, da bi mogli tekmovati z belimi priseljenci in se kot etnična skupina obdržati v svobodni Ameriki. Baraga in Slomšek, prijatelja proletariata!

In za rešitev naroda sta *oznanjala treznost*. Oba sta preganjala človekovega zakletega sovražnika – alkohol. Za sprejem v Cerkev je Baraga od Indijancev zahteval podpisano obljubo, da se kandidat za vselej odpove alkoholu. Slomšek pa je v prizadevanju za treznost n. pr. 1858 v svojem pastirskem listu napisal resno „besedo krčmarjem“.

Druži ju *zaupanje v moč tiskane besede*, božje in človeške besede. Baragove in Slomškove knjige nabožne vsebine so izsilile s strani ljudstva po več izdaj. Naj navedem Baragovo Dušno pašo, dočakala je 11 izdaj; Slomškovo Krščansko devištvo 3 izdaje, Življenja srečen pot 4 izdaje. Ljudstvo se je torej trgalo zanje. Knjige so jim tešile duhovno lakoto. Zakaj tak uspeh? Pisala sta iz srca do srca, s toplino in milino. Baragove slovenske in indijanske knjige so z malo izjemo imele vse po več izdaj; Baragovi Indijanci so Baragov duhovni kruh raznašali prav do Kalifornije.

Slomšek slovi kot zaslužni delavec za slovensko ljudsko prosveto, pobudnik Mohorjeve družbe, kot utemeljitelj cerkvenega ljudskega petja in začetnik slovenskega mladinskega slovstva, Baraga pa bolj blesti v jezikovni znanosti. Postal je jezikoslovec svetovnega slovesa – slovnica in slovar očipvejskega jezika – in oče očipvejskega knjižnega jezika.

Druži ju tudi *zaupanje in moč bratovščin*. Oba sta zagovornika in širitelja pristne pobožnosti: bratovščine Jezusovega in Marijinega srca (S & B), Vincencijeve konference, Marijine družbe (B). Slomšek je zlasti zaslovel zaradi ekumenskega napora: Bratovščina sv. Cirila in Metoda.

Za *blagor Gospodove črede!* Za živ stik z verniki sta postala neurtudna božja potnika: potnika za blagor Gospodove črede; pomislimo le na zvesto in pogosto opravljanje kanoničnih vizitacij. Posebno se to zazna pri Baragu; skrbeli so ga mladi kristjani, obiskoval jih je in utrjeval v veri. V pastirski skrbi ju odlikuje vztrajnost v oznanjevanju božje besede; pridigala sta po večkrat na dan, Baraga n. pr. tudi do šestkrat in v raznih jezikih. Slomška odlikuje zavzetost za ljudske misijone. Tako je mogel 1862 papežu ad limina izpovedati osrečujočo resnico, „da je v njegovi škofiji ohranjena čista vera“ (Kovačič, str. 281).

In kaj ju razlikuje? Slomšek slovi kot šolnik in vzgojitelj bolj kot Baraga. Kot vzgojitelju duhovnikov gre tudi prvo mesto Slomšku; razumeti moremo to zato, ker je imel Slomšek urejeno škofijo in semenišče in bil semeniški spiritual. Baraga je tudi vzgajal duhovnike in se jim ljubeče posvečal, a v manjšem obsegu: v svoji rezidenci.

Še eno podobnost hočem poudariti. Oba sta imela *istovrstne sovražnike*, oba bila trpina in oba v preganjanju zmagovita. Ta so-

vražnik je bil državni aparat, skrito ali zakulisno državno ozadje. Baragu je kot katoliškemu duhovniku praktično nasprotoval ves državni aparat Združenih držav: državni uradi in carina, minister za indijanske zadeve (Indian Affairs) in vladni indijanski agentje, politične stranke, zlasti Know Nothing Party. Washingtonska vlada je hotela razpršiti njegove Indijance, jih pognati preko Missisipija in jih stisniti v rezervate, da bi se polastili njihove zemlje. To dokazujejo vladne pogodbe z Indijanci, imenovane „treaties“, in zahrbtno delovanje indijanskih agentov, ki jih je med Indijance pošiljala washingtonska oblast. Nasprotovali so mu domala vsi protestantje, pastorki in verniki. Washingtonski državni arhivi hranijo na stotine pisem, ki so jih vladi pošiljali Baragovi sovražniki, da bi ga onemogočili. Baraga je zlasti kot škof reševal katoliške indijanske šole in po državnih uradih takorekoč na kolenih prosjačil denar, ki bi ga vlada po pogodbi morala izplačati njegovim indijanskim šolam. Baraga – mučenec indijanskega šolstva in omike!

Proti Slomšku pa se je postavil zakulisni aparat stare Avstrije, hotel je Slovence streti. Vlada je sicer odobrila plače in razne podpore, a denar ni prihajal. Na Slomška je prežala tajna policija in ga lovila za besedo; sumničili so ga za panslavista in državi nevarno osebo. Zlasti je trpel s strani nemških liberalcev. Čeprav je dosegel visoko mesto v avstrijski državni upravi, v deželnem zboru štajerske, je vendar izjavil: „Sedim med brezbožneži“ (Kovačič, str. 279).

Podobna sta tudi v *prejemanju zasramovanja in ponižanja*. Oba sta bila zasramovana s strani tistih, ki sta jih ljubila. Baragu je pljunil v obraz Očipvejec v La Pointu. Slomšek pa je dobil grobo ponižanje po smrti, ko so poulični fantalini, morda najeti, ob njegovem odprtem grobu nanj pljuvali in kričali: „To imaš sedaj, ti slovenski svetnik!“

- VIRI Slomškov list, 1968, št. 2;
Dr. Franc Kovačič: Anton Martin Slomšek (argentinska izdaja);
Hrana evangeljskih naukov (Slomšek, I. del, str. 255), 1835;
Baraga's Diary I, II, III (B. B. Archives)
Biography of Bishop Frederic Baraga (Joseph Gregorich, rokopis)
Arhiv za zgodovino in narodopisje, knjiga I; Maribor 1930-32; str. 28

Kosov „Spev o naši gori“ v luči slovenske nazorske emigracije

1.

Ta pesnitev, 110. publikacija SKA prav za njeno 25-letnico, se od vsega začetka vzpenja iz japonske ravnine na Fudži, najvišjo japonsko goro. Vzpon je podoben resničnemu vzponu na že dvesto let speči ognjenik: pot se vije sicer lagodno – vsako leto so med romarji otroci in stari ljudje –, a gora se takorekoč tem bolj krči, čim više stopamo; razgled, ki ga o lepem vremenu nudi, je v skladu s pridobljeno višino tem bogatejši. V štirih jasno ločenih japonskih letnih časih se potem ta razgled primerno razloči, tako da je razodetje sveta, ki ga nudi, pomladansko in poletno, jesensko in zimsko izraženo. Pesnitev najprej opisuje doživljanje sveta v japonski pokrajini, in sicer z določene gorske višine v določenem letnem času. Pesnik ga opisuje svojemu bolnemu prijatelju „Petru iz pampe“, ki mu okrevanje v gorskem zraku vrača telesne in duševne moči; z vsakim letnim časom se premakneta v višje ležečo gorsko kočo, dotlej da o Božiču dosežeta gorin vrh 3776 m (nad tihomorsko gladino na južnem gorinem podnožju.)

Vzpon na Fudži nudi pogled na svet, kakršnega ni mogoče dojeti z ravnine okrog Fudži, čeprav jo cenijo na kakih sto kvadratnih kilometrov. S tem razširjenim in poglobljenim vidom na svet se združi še en vid, ki se pesniku poraja ob doživetju vzpona na tako masivno in enovito goro: vid slovenskega naroda in njegove zgodovine. Pesnik pravzaprav opisuje oboje: najprej fizično goro Fudži v določenem letnem času in razgled, ki ga v tem času daje z določene višine; potem pa goro, na katero pesnika z vso svojo lepoto, masivnostjo in enovitostjo spominja, to je, slovenski narod, rastoč iz zgodovine zmeraj globlje, zmeraj više.

2.

Zakaj se pesnik ne zadovolji z razlago fizične lepote, zakaj opisuje tudi to, kar mu podoba najvišje japonske gore analogično predočuje – duhovno goro slovenskega naroda? Pesnik se vzpenja na goro z bolnim prijateljem „Petrom iz pampe“, ki v njem zaslutimo določenega predstavnika naše nazorske emigracije. Telesno bolnega – na tokijskem pločniku izbruhne kri – ga muči duševno brezdomstvo: umiranje prijateljev, izguba slovenstva pri

tem in onem, medsebojna nesoglasja tistih, ki so še na mestu, in pritisk dnevnega življenja, ki ne pozna več prave domačnosti, ampak le še cesto na poti k delu. Naenkrat se mu zdi Slovenija rešitev vseh problemov, dasi jo je bil pripravljn zapustiti „zdaj tri in trideset je let“ (ovitek pesnitve nosi letnico Tokio 1978); s prihranki, shranjenimi v kovčku, se hoče vrniti; tako je živčno utrujen, da mu ni več mar za ženo Katarino, ki jo je bil pustil na argentinški pampi, ker „ni hotela iti“ z njim nazaj. Pesnik upa, da se bo z vračanjem telesnega zdravja vračala tudi duševna moč – a tej je treba nuditi pravilno perspektivo, da se lahko pravilno odloča. Pesniku se zdi, da je gora Fudži ena izmed najbolj naravnih podob slovenskega naroda in njegove zgodovine, ki še zmeraj traja („del udarja v del in spet se lomi...“).

3.

Kako spominja gora Fudži pesnika na slovenski narod in njegovo zgodovino? Oglejmo si posamezne razvojne stopnje, ki imajo v našem primeru resnično razvojen pomen: na eni strani gre za potek letnih časov od pomladi do zime – lahko bi rekli, da se gora Fudži pomika s svojimi spremembami skoz čas enega leta odnosno skoz „čas“ štirih letnih časov; na drugi strani pa ta prehod predstavlja prehod in pohod slovenskega naroda v zgodovino, vsaj v poglavitnih potezah. Skušajmo v naslednjem pesniški tekst podrobneje razčleniti.

(a)

Prvi simfonični stavek „Pomlad“ občuduje goro Fudži, ki jo je iz podzemskih mas – po geofizikalnih in posebno seizmoloških raziskovanjih – trikratn vulkanski izbruh povzdignil do sedanje višine. Pesnik imenuje te vulkanske izbruhe „ogelj revolucije“, a takšne, „ki sklada“. Torej revolucija, ki je drugačna od razdiralnih podvigov človeka.

Pesniku se zdi, da je tudi prihod Slovencev v zgodovino kot krščanski narod vreden slave in praznovanja. Računa, da smo se dvigali iz mase ljudstev, posebno še poganskih ljudstev, „skoraj tisoč let“. Zadnji razlog te veličine imenuje „Krista dar“; ena izmed njegovih posledic je ta, da v božji „stvarnosti po naše govorimo.“

In kakor pretrese Fudžino pomlad potres, čeprav ji je „telo iz tkiv bazalta“, tako zaznamujejo tudi našo narodno vigred potresi: na eni strani se proti novi krščanski eksistenci borijo pogani, tudi poganski Slovenci („za žrtvovanje sil-darov“), na drugi strani pa nasprotujejo novemu krščanskemu narodu drugi krščanski narodi (zlih kristjanov zlo „boli še huje“).

Možnost potresa spremlja Fudži do konca pesnitve: globoko v zemlji „s starim ognjem trepeta“ (str. 57). Toda gori je lastna „moč, rojena v boju“ (str. 57); ta moč se v zimskem okolju zasveti kot „led edinosti božanske“ (str. 54).

Podobno kot gora Fudži nosi tudi slovenski narod brazgotine svojih potresov, „brazgotine ljudstva“. A „trpljenja kapljice“ – pet vulkansko nastalih jezer okrog Fudži – so rodile tudi „bisere“:

narodove „poteze“ so se v trpljenju „izkristalizirale“. Kljub potresom gora Fudži še zmeraj stoji; tudi Slovincem je dano „iz roda v rod živeti“ kljub potresom, ki so ga skušali „razmajati“ in „razcepiti“. Ta dar genetičnega obstanka pa moremo pravilno ceniti šele, ko ga zavestno „prejemamo v zvestobi“ svojemu narodu. V hvaležnosti za ta dar zadobijo narodovi biseri moč za bodočnost („Biseri bodočnost.“ Ker „moč je hvala.“).

Idila pomladnega začetka ne more trajati dolgo: ceste, ki obdajajo Fudži, prinašajo vpliv zmeraj bolj razgretih ravnin in morskih gladin; kakor da bi bil ta svet „zavisten“ in ne zmore pogleda na dolgo, srečno pomlad. Gora to na svoj način sluti in prijazno vabi, „poletje kliče“. „Brnenje vozov“ mednarodnega občevanja postaja zmeraj bolj živahno. Gora – in to, kar predstavlja: narod – si pridobi novo „razsežnost“, „pot iz kroga“ svoje začetne bitnosti.

(b)

Japonsko poletje je za goro Fudži čas zorenja: s svojimi pobočji plodne prsti daje delo in v strujah ogretega zraka, tudi z obzorij „spečega morja“ (str. 31), se spremeni v nove barve, z „lepšo melodijo“ in s „smehom stvaritve“. Poletje je podoba nadaljnjih „naših tisoč let zorenja“. Začeli smo postavljati slovenska mesta „za novi dom v naravi“; pesniku je vsak kraj, kjer se v miru ustvarjanja „vzpenja belkast dim modrosti“ – mesto z „bleskom zidov“, ki se na njih odraža „pozdrav iz veselja“. En dan v takšnem mestu je „iz sonc in zvezd in letnih časov“. To drugo tisočletje zorenja slovenskega naroda prepletavata „izbranje“ in „skladanje“ slovenskih besed, to je, slovenski jezik postaja vedno bolj primeren za izražanja znanstvenih, pripovednih in pesniških misli „v resnice pester mozaik“; „srca pisava“ namreč „obledi“, v besedah pisave pa takorekoč „bije kri in valovi in pljuska“. Besede „shranijo“ „snov duha“.

Ožarjeno poldne gore pretrga eden izmed pogostnih poletnih viharjev. Blažilen poletni veter „zbeži“ pred drugačnim, nasilnim vetrom, ki nadomesti „nenasilno luč“ s svojim „razvnetim ognjem bliskov“ – kakor da mu gre le za nasilno združitev in svobodnega „srca moči“ ne more „razumeti“.

„Znenada“ se spet zaiskri smehlaj „na blatnih ustih Fudži“. Tokrat vihar ni segel pregloboko, bil je „za preizkušnjo“ obstoječega, ki potem tem močnejše zažari v „solzah kristalnih“, v „harmoniji sončnih ceter“, v „miru dobljenih bitk“. Tudi naša narodna drugotisočletna pot na „vrh uspehov“, pot zorenja, je bila tolikokrat „pretrgana“ zaradi „orkana divjih src“, pretrgana, a ne uničena, ker nas je zmeraj znova obogatil „mir dobljenih bitk“. Šele vihar, ki v tretjem simfoničnem stavku „Jeseni“ pretrga narodovo pot – komunistična revolucija med drugo svetovno vojno in po njej, v „rdečem odsevu“ in z „rdečim krikom“ (str. 38) –, ogrozi ves narodov obstoj z „lavino muke“ (str. 40).

Na novo ožarjena Fudži ne more skriti zadanih ran, „navzkriž kri-vulj“ (beseda „navzkriž“ spominja na križ), zarezanih v rudnino;

brez njih „bi Fudži ne bila smehljaje lepa“. In tudi našemu narodu bi ne mogli reči „rod junakov“, ko bi ne bilo na njegovi poti „preizkušenj“ v obliki vojne, ustvarjalnega dela, in rednega trpljenja, ko „bol je boj.“

Del takšnega trpljenja je slovensko izseljevanje: bol za narod, ki jih ne more hraniti; bol za izseljence, ki se kakor prvi jesenski oblaki „vkrcajajo na sinje ladje vetra“, ki jih le redko kdaj prinese nazaj. Izseljenci stopajo po krovu „z lesenimi koraki“: bolečina jih vleče nazaj.

S stališča naroda je vsak, kdor mora oditi iz domovine, izguba; in zato narod – ne kakšna stranka, posebej ne kakšna internacionalna partija – „še zmeraj čaka“ kot „osamelo pristanišče“. V četrtem simfoničnem stavku „Zime“ se eno teh osamelih pristanišč – Númazu na južnem podnožju gorovja – vključi v eno samo belo „vez“ (str. 49), ker gre za en sam resničen narod „za zdramljene oči“ (str. 17): „raztreseni stojimo v noč, Ledena gora“ (str. 55).

(c)

Tretji simfonični stavek „Jesen“ predstavlja neke vrste tragičen vrhunec pesnitve.

Najprej gre za zgodovinski dogodek iz vrst velikih japonskih tajfunov; eden izmed teh je leta 1976 odtrgal pobočja in pokopal naselja na zahodni strani Fudži (znani pod imenom Osaua); temu tajfunu je podoben zgodovinski dogodek slovenske komunistične revolucije med drugo svetovno vojno in po njej, posebno s svojim nezakonitim pokoljem več kot deset tisoč razoroženih domobranskih vojakov.

Normalno je jesen čas sadov, ugotavljanje doseženega, dalekosežna priprava na zimski počitek. V gorin dvojni svet bivanja in soočanja z občasnimi viharji vdere zdaj „tretji svet okoliščin“. „Oblak za oblakom koraka“ v jesensko tihožitje; korakanje postaja močnejše, „tuji vetrovi“ takorekoč obkolijo sonce, da postane vse krvavo rdeče. Iz obupa se metulj „obesi na vijolični zrak“. In kakor tolikokrat v tistih letih evropske in svetovne vojne, se s tirnic odpelje zadnji svobodni „srebrni vlak“ poln srebrnkastih japonskih trav súzuki. „Le astre brlijo“ kakor za pogreb. Narava gori v vseh močnih barvah razbesnelega tajfuna, ki se morda „le smeje“ in zabava, ko stvari trpijo in izgubljajo življenje; tajfun pa morda „le brenka na strune“, tako ga je spremenila – ideologija! Tajfun ustvarja „novi red“ in ena njegovih prvih je „zmešnjava... od udarjajočih kladiv in šumečih srpov“. Daljni tajfunov cilj je podreti „neba mejnike“.

Kljub „lavinam muke“ pa Fudži „tiho stoji“ v svoji srebrni veličini: tajfun ne more preprečiti srebrnih meščevih žarkov, ker prihajajo „z onstran bolnega sveta“. Ob mescu se kmalu zasveti zvezdica „na pragu večera“; saj je komaj večer „z zadnjim sončnim žarkom“, čeprav se je med tajfunom zdelo, da je na svetu odslej le še noč. Delo tajfuna s tovariši-vetrovi se naenkrat razodene v vsej svoji tragični doslednosti: tajfun in tovariši so

„nenada odšli v svoj grad... pojoč“, med tako nastalo večerno tihoto pa se od Fudži odtrga plaz „votlo hropeče“ in pokoplje naselje živih ljudi.

„Tako smo stali, bičani od zla tajfuna“; to zlo je bilo posebno grenko, ker je bič vihtel „človek naše rodne grude“. Tako smo stali in „še zmeraj stojimo“: okrog nas je še zmeraj raztresen neočiščeni „krvavi apnenec“ nezakonito ubitih Slovencev, sovražnikov komunistične revolucije; apnenec je raztresen in potrešen tako, da skriva „grob, ki se ga sramujejo“ krivični sodniki še danes.

Pesnik sluti zadnji razlog te tragedije našega majhnega naroda v vplivu „divjega duha“, o katerem se je zdelo, da so ga naši predniki s sv. krstom za vedno pregnali – a skriti duh je čakal „vse tisočletje, da si pridobi staro last“, odnosno, kar ima za svojo last. Globoki pretresi našega naroda se končno odigravajo na polju nevidnih, to je duhovnih in zato svobodnih odločitev.

Veter, podoba vsakovrstnih duhovnih sil, je tokrat „dobri veter“, ki prinese prvo vest o spremembi letnega časa. Med vsemi japonskimi vulkani pokrije sneg najprej goro Fudži in sicer že v pozni jeseni. „Z onstran bolnega sveta“ zazvenijo „antene zvestih zvezd“; dobri veter, ki „ne pozna obupa“, zaigra na harfo mesečine; to je optimizem „onstran bolnega sveta“. Tajfun in tovariši živijo v varnem gradu; z narodom pa ostane skrivnostni svet „onstran“. Veter igra na harfo mesečine „Nesmrtnemu Slovincu“ (str. 43), ki živi „v večnih deželah“ (str. 41). Tajfun predstavlja tujstvo, zakoreninjeno v neveri: „nevera razveže“ za dosego internacionalnosti, vera pa „poveže v bratstvo“; narodove vezi so sicer dane po krvi, a niso dovolj močne naproti ideologiji in njeni „dialektični molitvi“ (str. 44).

(č)

Četrti simfonični stavek ugotavlja – z dosežene višine – eno samo belo enovitost: od južnega podnožja, kjer leži pristanišče Númazu ob Tihem oceanu, tja do vrha Fudži. Iz mesta Númazu vodi dokaj lagodna cesta do mesta Goténba (700 m) in vasi Subáširi (okrog 1100 m), odkoder se postopoma zoži v dobro izhojeno stezo na vrh. Ta pot na vrh je bolj zahtevna kot ostale poti, zato pa je razmeroma hitrejša. Vse poti so vsaj teoretično hodne tudi v snegu.

Pesnik roma s svojim prijateljem „Petrom iz pampe“ (ki si je bil dovolj opomogel) na zasneženi vrh prav na božični večer, ko „zvezdic zbor začne nebeško melodijo“. Večerni vzpon na goro Fudži je na Japonskem nekaj naravnega; tako upajo ljudje doseči vrh v trenutku, ko se čez eno razlijejo prvi žarki vzhajajočega sonca; tudi v pesmi „prodira zor v okvir podobe“. A s svojo razsežno belino, ki gospoduje vsemu ogromnemu prostoru, združuje Fudži v enovitost tudi vse razlike, ki v dnevni svetlobi drugih letnih časov zaznamujejo edinstvene značilnosti teh krajev – enovitost uresničuje „združenih kristalov sneg“.

Kakor goro Fudži tudi nas spremeni edinstvo v „nepremagano trdnjavo“; pri tem ne gre za izsiljeno enotnost, ampak za „duha

edinosti“, ki „nas druži za vso resnico, vso pravico, vseh Slovencev“. „Težki, trdi hlodi“ gorske koče spominjajo na trda bivališča tako iz domovine pogonanih kot doma v ječo vrženih soSlovencev. „Beli zemlji se v roki svetijo mrzle sveče“: zemlji, povzdignjeni v goro Fudži in v goro edinosti, v rokah še ne gorijo sveče; na vrhu edinosti čaka nanjo z vso pozornostjo „luč nebes“, da da svečam življenje – drugače od mrtvih bogov, ki jih prav pod vrhom vabi in kliče tkzv. Fudži tempelj.

„Led edinosti se sveti“ v luči „nesmrtnosti“. Edinost je nekaj „božanskega“ in kot takšna je zmožna utrditi Slovence, da „okove trgajo rodu“. ki mu jih nalaga „noč sebičnosti“ (pravimo n. pr., da je sebičnost slepa).

Kaj vse lahko doseže prava ali božanska edinost! Z lučjo prešine tudi čisto navadne, naravne danosti: svet zemskih in vesoljnih razsežnosti in svet človekove volje: in če jo zasledujemo do izvora, nas popelje dalje in dalje – z nami „potuje“ – v „skrivnost... svetlobnih vekov“. Neprisiljeno mislimo na uvod v Janezov evangelij in na 17. njegovo poglavje, ki bi ga lahko poimenovali Visoko pesem edinosti: tukaj se učimo, da prave ali človeka vredne edinosti ni mogoče doseči brez milosti. V kolikor smo Slovenci resnično edini, „govorimo luč vsemirja“, ker je naše govorjenje povezano z Večno Besedo – tako kot je povezano „s slovenskim zvočkom“ (str. 55). In vse to razodeva znova Sveta božična noč odnosno njeno praznovanje; v kolikor smo resnično edini, zato „zmeraj“ praznujemo to osrečujočo „skrivnost“; tako je velika, da jo pesnik najde zakoreninjeno v „vrtovih prostora“ (str. 55; prim. tudi str. 54). Prostor je namreč vse to, kar se razprostira in razprostira; in vrt pomeni medsebojno smiselno razmerje teh prostornosti; obenem pa s podobo pesnik vnaša dejanski zvezdni prostor, ki je v luči moderne astronomije v prvih svojih obrisih dojeto neke vrste skladišče energije, „tihe energije“ (str. 55). Energija ali moč in moč edinosti se dotika „za srečo sedem kontinentov“ (str. 54), kar je danes res ne le za Slovence, raztresene po sedmih celinah, ampak tudi na splošno za vse ljudi, ki jim kroti pomanjkanje zdrave energije, vštevši petrolej.

Zakaj „popravljajo Roke resnice, objemajoče bele Materine grudi, ... Pakrog? (Str. 56.) Roke resnice, so roke Učlovečene resnice Jezuščka, ki se oklepa Marije – katerakoli poteza življenja Učlovečene Besede Božje pomeni oprijemljivo dopolnilo in v danem primeru tudi korekturo vsega, kar zadeva človeško življenje in njegov tkzv. naravni pogled na svet. V vsečloveški panorami, posebno na Vzhodu, tak pogled često istoveti zgodovino sveta z neke vrste krožnim dogajanjem ali pakrogom, morda pod vplivom zvezdnih tirnic, po katerih krožijo nebeška telesa našega sončnega sistema. Toda resničnega pakroga zgodovine ni; božična noč „je razodetje“ (str. 56), „zato da ne pozabimo zorenja slave“, h kateri se vsa zgodovina pomika (prim. Novo nebo in Novo zemljo Janezovega Razodetja).

Lik edinosti, ki jo predstavlja ledena gora Fudži, je merodajen še v drugem smislu: edinstvo je posledica v sorazmernih odnosih delujočih sil, tistih sil, ki so zemlji pripomogle do vzpona „v belo Fudži“ (str. 57), a še zmeraj v globinah trepetajo „s starim ognjem“, še zmeraj gradijo in tudi rušijo – po mnenju geoloških strokovnjakov je dno gore Fudži del še zmeraj se premikajočega podmorskega sklopa neke vrste praeline. Tako je tudi edinstvo, ki nas druži in v kolikor nas druži, „moč, rojena v boju z našimi slabostmi“ (str. 57). Edinstvo nam ni prirojeno; zanjo se moramo truditi; in ko jo dosežemo in dokler jo imamo v posesti, je delo, „delo misli“ (str. 56) posameznikov naše skupnosti. Sveta noč, ki je zmeraj znova „razodetje“ (str. 56) stvarnosti, in v čigar ponižni sredi je Marija, „Mati božja“ in vseh vernih Slovencev „Mati božja našega rodu“ (v dvojnem smislu teh besed) – ta Sveta noč nas zmeraj znova vabi v edinstvo „v okviru podobe“ združitve božjega in človeškega v Sveti noči.

4.

Osrednji problem pesnitve je edinstvo: krščanska vera jo Slovencu osvetljuje, da jo lahko kljub človeški slabosti ceni, ljubi, in skuša uresničiti; dinamika vere vsebuje že tudi prehod k dejanju (prim. „misli, delo, delo rok“ na str. 56), vezan se razume na svobodno odločitev konkretnih posameznikov. Pesnik vidi v edinstvu rešitev problema razcepljenosti slovenskega sveta, toda ne v edinstvu totalitarnega sistema, ampak le tiste edinstvo, ki varuje svojskost posameznih svobod in jo s pomočjo edinstva celo ojačuje. Moč za takšno edinstvo lahko Slovenec črpa le iz vere in njene moči za spoštovanje in ljubezen. To dvoje – spoštovanje in ljubezen – obsega celo Slovence-sovražnika kot osebo, ne pa njegovih zmotno odnosa dejanj, ki iz njih izhajajo; dinamika vere je namreč usmerjena v resnico in v življenje, ki je z resnico v skladu. Iz tega prepričanja vidi pesnik v slovenski komunistični revoluciji med drugo svetovno vojno in po njej sovraštvo, ki je usmerjeno proti obstoju Slovencev kot slovenskega naroda; sovraštvo, podobno mišljenju in delovanju tistih tujih osvajalcev, ki so slovenski narod kot takšen hoteli iztrebiti z zemljevidov. Komunistična revolucija je uvedla osnovno razcepljenost Slovencev – cilj revolucije je diktatura partije (v imenu tkzv. proletariata) na osnovi mednarodnega odnosa nadnarodnega marksizma-leninizma z narodom kot folklorno značilnostjo krajev in časov. Čutiti edinstvo s takšnim sistemom je neke vrste izdaja naroda. Je pa še drugačna razdvojenost med Slovenci; ne zadeva narodovih osnov, zadeva pa lahko vsak predmet medosebnih odločitev in torej posredno celotno stanje določene slovenske skupnosti. Problem takšne razdvojenosti se zrcali v Dogodku pesnitve (str. 9-12), ki pesnitev uvaja, razvija in zaključuje. Ko je nastala pesnitev, je Dogodek – živčni, telesni in psihološki zlom določenega slovenskega človeka/izgnanca – osredotočil v sebi problem starejše in mlajše generacije pregnanstva („ved-

no več jih zdrkne v grob“), problem povezave osebnih sil za doseggo nadosebnih ciljev, posebno na kulturno-političnem polju („vedno več jih zdrkne v zibelko prepira“; zibelka je znamenje kulture in urejenega doma; v sestavi „zibelka prepira“ pa sozveni tudi nekaj primitivnega in nerazvitega), problem izgube slovenske identitete, vsaj z ozirom na slovensko skupnost v tujini („vedno več jih zdrkne v tujo množico“; beseda „zdrkniti“ še ne pomeni popolnega preloma) in končno problem živčne in duševne utrujenosti („sit sem cest“; „pahnil je ženo Katarino od sebe“, ker „ni hotela iti“ z njim v Slovenijo: str. 59).

5.

Kje nastavi pesnik svojo terapijo? V naravi in v pravilno dojeti zgodovini Slovencev, ki kljub temnim in viharnim dnevom ne more skriti dejstva, da je trpljenje v prid celotnemu slovenskemu narodu, če je le dovolj Slovencev, ki to zgodovinsko trpljenje vidijo, vrednotijo in premagujejo (kakor to dopušča „tretji svet okoliščin“: str. 57) v luči in z močjo krščanske vere. Posredno se pesnik nanaša tudi na pozitivne lastnosti Slovencev: pripravljenost za pogovor in razmišljanje, volja do življenja („po naše se je trmasto upiral smrti“ str. 11), ljubezen do lepote v naravi in v pesmi („štirikrat sem ga peljal pred goro Fudži“ in po njej v „močni zrak različnih letnih časov“, ob spremljavi „novega epa“: str. 12), pripravljenost za nove prijeme na podlagi spoznanja lastnih napak („vaš mož vas prosi odpuščanja“; „v Kristu“ – v luči vere; in „bo spet za dva zaslužil“: str. 60); pripravljenost za odpuščanje ob resničnem kesu (str. 60: po prejemu pisma gre Petrova žena prodat svojo dragoceno „zlato materino broško“, da omogoči skesanemu možu kar se da hiter povratek; moža imenuje svojega „ljubega“).

6.

Pesnitev „Spev o naši gori“ skuša rešiti del problematike naše nazorske emigracije, tisti del namreč, ki je v pesniku povzročil doživetje, potrebno za ustvaritev te pesnitve. Gre torej za kristalizacijo določenih pojavov, ne za njihovo matematično posploševanje; to, kar je bilo perečega v letu 1978 v tem in onem predelu naše svetovne nazorske emigracije, morda zdaj ni več tako kritičnega pomena; morda pa je zdaj to in ono vprašanje še bolj tehtno in odgovor nanj še bolj usoden... s pesnitve same tega ni mogoče sklepati, treba se je obrniti na sedanjo resničnost. Ali ni končno z vsako pesmijo tako? Doživetje sloni na konkretnosti kraja, časa, stvari in dejanja, pesem pa v tej enkratnosti odkriva to, kar zmeraj velja – na podlagi določene konkretne enkratnosti. V tej točki zmore pesem več kot znanost, od katere po pravici pričakujemo, da s pomočjo indukcije pomnoži enkratnosti za primerjavo.

7.

Ker se „Spev o naši gori“ nanaša tako na goro Fudži kot na goro simbol slovenskega naroda, je teoretično možno opremiti pesem tako z japonskimi prizori kot s slovenskimi. Goršetove mojstrske

risbe pa s svojo umetniško prodornostjo predstavljajo celo neke vrste sintezo: naši predniki stopajo navzgor; tudi obrazi naslovne risbe so obrnjeni v nevidni vrh gore (obrazi se brčkone nanašajo na „Razplet za zbor iz srečnih ljudi“ na str. 59; „za zbor“ je v skladu z glasbeno analogijo celotne pesmi; „iz“ = sestavljen iz takih, ki so jih dogodki pesnitve privedli do tega občutja; bralec in poslušalec sta tudi lahko zraven; izraz „za zbor srečnih ljudi“ bi bil preveč statičen: kot da lahko pojo o razpletu le srečni ljudje).

8.

Odkod črpa pesnik svoje informacije? Leto dovršitve pesnitve (1978) je bilo namreč že njegovo triindvajseto leto na Japonskem, ki je v tem času ni nikdar zapustil (kot politični begunec je ne sme zapustiti, ne da bi s tem zapravljal dovoljenja za ponoven vstop v deželo). Lahko rečemo, da je pesniku ta izoliranost celo v prid: odmaknjen od neposrednih vrtincev slovenskega življenja, s katerim pa ga nepretrgano vežejo osebno-pisemske, časopisne in revialne vezi, si laže ustvari sodbo o njegovi luči in sencah. V tej perspektivi se je lahko zavedel problema edinosti med vsemi demokratično čutečimi Slovenci, ki jim je prav to pristno slovensko demokratično mišljenje nakopalo nazorsko in fizično pregnanstvo. Problem edinosti ni nov med nami, a ga prav ogromno število naših modernih brezdomcev na poseben način osvetljuje. V rešitvi tega problema vidi pesnik zagotovljeno bodočnost tkzv. Tretje Slovenije (v tej primerjavi tvorijo zamejski Slovenci Drugo Slovenijo, oni doma pa Prvo Slovenijo).

Rešitev odnosno reševanje problema edinosti sovпада tudi s programom Drugega Vat. Zbora. Katoliško verni Slovenec ima kot tak še en razlog, da se druži z vsemi Slovenci „dobre volje“ za dosego „vsega, kar je res in prav“ (prim. drugovat. dekret Apostolicam actuositatem odst. 14). Komunistem kot tak doslej še ni dokazal, da mu gre za „vse, kar je res in prav“; dokler torej tega z dejanji ne dokaže, sodelovanje z njim ni mogoče (takšno sodelovanje je celo perverzno, ker gre komunizmu za rušenje resnice in pravice v naravno-krščanskem smislu). Edinost, ki jo pesnik ceni še posebej v luči svoje vere, omogoča „bratski dialog“ in sicer „na podlagi priznanja duhovne vrednosti vsakega človeka kot osebe“ (Drugovat. dekret Gaudium et spes, odst. 23), torej tudi med Slovenci različnih političnih gledanj in različnih verskih prepričanaj, izvzemši seveda komunizem in komunizmu slična prepričanaja, ki duhovnost izrečno in bistveno zanikujejo.

Snovnost razdvaja, duhovnost združuje. Zato si je mogoče misliti trojno Slovenijo, duhovno zedinjeno v en sam slovenski narod preteklih, sedanjih, in bodočih rodov. Tudi tisti, ki zdaj zatirajo Prvo ali matično Slovenijo v smislu marksistično-leninističnega materializma, imajo pot odprto nazaj v slovenski narod – v luči drobcev „Resnice“ (prim. drugovat. dekret Nostra aetate odst. 2), ki jih njihov sistem in njihova praksa vsebujeata.

Stremljenje za edinostjo je stremljenje za takšnimi medsebojnimi odnosi, ki se orientirajo v resnici in pravici odnosno dobroti: vsa-

ko skupino, vštevši narod, sestavljajo posamezniki ali osebe, ki odločajo – skupina kot takšna ne more odločati; odločajo posamezniki v imenu skupine. Če sta resnica in dobrot, posebno v obliki pravice, temelj medsebojnih odnosov, je z njima zagotovljena podlaga najširšega sodelovanja na konkretnih področjih. Po pesnitvi „Spev o naši gori“ so raztreseni enoverzni stavki („prehod v navidezno prozo“: str. 7), ki sicer spadajo v „okvir podob“ (str. 18), a ki lahko sežejo globlje pod površino podobe in tako odkrijejo to, kar raste tesno v zvezi s problemom edinosti – v razumevanje in čutenje: „brazgotine ljudstva“ (str. 18), „govor dih resnice“ (str. 19), „duhovi zla“ (str. 19), „treznost up“ (str. 20), „naših tisoč let zorenja“ (str. 28), „nenasilna luč“ (str. 29), „duh ljubezni“ (str. 30), „snov duha“ (str. 32), „žulji rok in misli“ (str. 33), „kako začara ideologija – pomen!“ (str. 40), „še zmeraj stojimo... kot rod“ (str. 41), „vsej resnici na voljo – premaganim zmaga!“ (str. 42), „molk zmagovalcev skruni resnico“ (str. 43), „za dom ustvarjeno srce“ (str. 50), „blaženost drobu resnice“ (str. 50), „mir luči“ (str. 50), „više, globlje, dalje“ (str. 52), „rod dolgih časov (in) širnih krajev“ (str. 53), „dela misli, dela rok brezdomca“ (str. 56; kjer ni notranje razdvojenosti, je možno ustvarjati tudi v tujini).

9.

V skladu s celotno naliko med pesnitvijo in glasbo je v uverturnem stavku na str. 7 nakazana celotna tematika: „hočem tja po to, kar z brega čutim, da sveti se naenkrat vidno v živi sliki“. Breg je breg japonskih otokov; s polotoka Izu je gora Fudži še posebno lepa, ker je polotok tako usločen, da z vmesnim morjem tvori neke vrste spodnji del okvira za najbolj razsežen pogled na Fudži. „Tam“ je gora, podoba edinosti slovenskega naroda; treba se je nanjo povzpeti, da človek doživi moč edinosti. V času „črnega neba v viharju“ je vrednotenje edinosti kakor „srebrni žarek“, ki s svojim dotikom morske gladine razodene sebe in okolico; ideal edinosti se pri tem zasveti v vsej svoji resničnosti.

Rado L. Lenček, **STRUKTURA IN ZGODOVINA SLOVENSKEGA JEZIKA** (The Structure and History of Slovene Language), Columbia University, Slavica, 365 strani.

Knjigo *Struktura in zgodovina slovenskega jezika* je izdala založba Slavica s pomočjo Prosvetnega ministrstva, kamor spada oddelek za študij in raziskovanje tujih jezikov, l. 1982. Avtor je profesor na Columbijski univerzi (Ohio) in je nekaj poglavij objavil že prej. L. 1974 je predaval na univerzi Yale o poglavju *Uvod v zgodovino slovenskega jezika*, prav tako je poglavje *Zgodovina sodobne standardne slovenščine* in njeni sociolingvistični problemi bilo pripravljeno za prvi mednarodni slavistični kongres v Banffu, Kanadi.

Slovnica obsega 368 strani in od teh moramo odšteti 60 za imensko kazalo, kazalo strokovnih izrazov, bibliografijo, bibliografske publikacije, dokumentarne publikacije, revijalni tisk in razprave in že pri tem opazimo eno največjih razlik, prednost in uporabnost, primerjajoč jo s Toporišičevo in drugimi našimi slovnici. Lenčkova ni samo slovnica, ampak je tudi praktičen napotek ne samo študentu slovenistike, ampak tudi slavistike, ker do sedaj najbolj popolno pokaže vse, kar je izšlo doma in v tujini v slovenskem jeziku ali o njem v drugih jezikih.

Med publikacijami, ki so obravnavale slovenščino, bi bilo treba še postaviti datume, od kdaj do kdaj so izhajale, da bi služile kot pripomoček pri iskanju virov.

V uvodu v slovnico razloži s pomočjo zemljevida, do kod segajo meje Slovenije, število prebivalstva, ki govori slovenščino (tudi izseljenci!), zgodovinski zemljevid pa mu služi za oznako zgodovinskih pokrajin, njenih zgodovinskih in zemljepisnih posebnosti, toda že tu bi bilo treba omeniti, da bi napisi na zemljevidu bili lahko v slovenščini; na pr. Primorska namesto Küstenland, ki bi prav toliko povedali tujcu kot slovenski, samo da gre za slovenske pokrajine.

Če vzamemo še drugi izraz, ki bo povzročil težave študentu, bo to windiš. Že Fredegar omenja Marco Winedorum in besedi Wenedi, Veneti, Venetti, Winedi, Winidi, Winiti, Wendi, Windi s pridevnikom windisch leta 631. Beseda sama se je vlekla potem stoletja po slovenski zgodovini, nazadnje smo jo tolmačili kot psovko. Najdemo jo tudi pri vseh sosednih narodih za oznako jezika in naroda, medtem ko smo jo mi sami rabili še do srede prejšnjega stoletja. Pri delitvi slovenskih

jezikov jo dobimo tudi v francoskih učbenikih v zvezi z vejo slovan-
skih jezikov windo-lithuanienne. Le winde naj bi bil jezik severne
Nemčije, ki je pa izumrl. Nekateri zgodovinarji, slovstveni zgodovi-
narji in slovničarji ga niso niti omenjali, drugi so se mu izogibali
(Slodnjak ga v svoji nemško pisani Zgodovini slovenskega jezika niti
ne uporablja); avtorju slovnice pa moramo priznati, da je na svojem
jezikoslovnem področju vindiš zamenjal brez posebnega poudarjanja
za slovenski, čeprav bodo še vedno študentje začudeno gledali, zakaj
smo Slovenci toliko slovnice in slovarjev napisali v vindiš.

Pri tem bi lahko še omenili o vplivu sv. Cirila in Metoda na sloven-
ščino, ko citira mnenje Grafenauerja, da je bil kontakt s Konstanti-
novim in Metodovim misijonskim delom preveč bežen in premalo tra-
jajoč, da bi mogel vplivati na slovensko zgodovino ali razvoj sloven-
skega jezika.

Istega mnenja je bil tudi prof. Kidrič in Lenček se z njim strinja tudi
v nepomembnosti karolinških kapitularjev, kar bo ločen problem. Sv.
Ciril in Metod najbrž niti indirektno nista mogla vplivati na razvoj
slovenščine, ker sta delovala premalo časa in samo na robu slovenske
jezikovne sfere, potem ko so bili Slovenci že pokristjanjeni več kot sto
let in so torej morali imeti svoje molitvene obrazce za Vero, Očenaš,
zdravo Marijo, spoved ipd.; prav tako je že bila potegnjena meja med
salzburško nadškofijo in oglejskim patriarhatom, ustanovljena je bila
tudi že škofija v Karantaciji, torej je bila Cerkev organizirana že sto
let pred prihodom svetih bratov; če so pa njune učence izgnali iz Mo-
ravske, jih pa tudi niso najbrž pustili v Karantaciji, ki je bila bližja
nemškim škofom.

Bilo bi ne samo zanimivo, ampak tudi pomembno, če bi se našli tudi
ti frankovski kapitularji, tudi če bi bili v prevodih irskih, frankovskih
ali bavarskih misijonarjev, ker bi spoznali staro slovenščino izpred
sto let pred prihodom sv. bratov, posebno ker je pisana beseda v zvezi
s Cerkvijo dosti bolj trdoživa in ni tako podvržena spremembam.

Poglejmo samo en primer trdoživosti in ponavljanja napak, ki je za-
nimiv tudi po svoji semantični spremembi vsebine v enem ali drugem
jeziku. Verujem... v vstajenje mesa (v predkoncilski Veri); veru-
jem... v naše vstajenje (v pokoncilski Veri); verujem... v vstajanje
mrtvih (v španščini in latinščini). Podoben primer, nanašajoč se na
sintakso in ki poleg semantične translacije razloži tudi način opredelitve
prepovedi: Ne ubijaj! Stopnja prepovedi je jasna, v ednini, kar še bolj
poudarja prepoved. Nolite occidere! Zaradi uporabe nolo, verbum, ki
bolj poudarja duševno stanje (volo-hočem) in ¡No matarás! v špan-
ščini, ki komaj dosega stopnjo priporočila izraženo v prihodnjiku.

Če vzamemo trdoživost cerkvene rabe, si lahko predstavljamo pomen
frankovskih kapitularjev. Seveda s tem ne mislimo zmanjšati zasluge
sv. bratov pri pokristjanjevanju Slovanov s pomočjo starocerkvene
slovanščine namesto latinščine, vendar je zgodovinska resnica druga-
čna, kakor bi jo pa mi s čustvenimi asociacijami hoteli.

Ker smo že pri vprašanju cerkvenega jezika, bi se lahko dotaknili
tudi vprašanja glagolice, ker če smo se izrazu vindiš umikali iz poli-
tičnih in jezikoslovnih ozirov, smo se vprašanju glagolice iz cerkvenih.
Problem glagolice kljub temu, da ima NUK vrsto rokopisov v glagolici

iz zapuščine J. Kopitarja, ki jih je dobil od Vuka S. Karadžiča, ta pa od pruškogorskih in vojvodinskih samostanov, kamor so bili prenešeni iz Srbije, Bosne in Makedonije, kar se tiče cirilskih, kar se pa tiče glagolskih, iz hrvaške Istre in iz Zoisove zapuščine.

Verbum glagolet' in izpeljanke dobimo pri vseh slovanskih narodih; v ruščini se uporablja v Slovo o polke Igoreve Istre (12 stol.), prej se je uporabljal za moliti, potem govoriti, v hrvaški in slovenski del pa so prišle knjige v glagolici najbrž z umikom prebivalstva iz Bosne, Hrvatske in Dalmacije pred Turki, kot mlajši in vzporedni črkopis s cirilico. Poudarek je tu na črkopisu, šele potem na dialektu. Ker prof. Lenček omenja Petra Pavla Vergerinsa z njegovimi glagolskimi duhovniki, bo najbrž študent mislil, da gre za jezik, dialekt, narodnost, vero, ritus ali še kaj drugega.

Slovenski problem glagolice je bolj obrobnega značaja, bolj važen je za Hrvate, vendar je prav, da bi se razčistil, kar zadeva Trubarja, ker je bil že takrat prav tako nejasen kot je sedaj.

Od leta 1550, ko je Trubar izdal svoj *Abecedarium und der klein Catechismus in der Windischer Sprache*, do leta 1555, ko je po ulmskem programu izdal *Catechismus w Slovenskim Jeziku*, lahko imenujemo dobo zoritve Trubarja in njegove odločitve pri življenju nove vere, protestantizma. Šlo je ne samo za proselitizem, temveč tudi, v kakšnem jeziku, v kakšnem dialektu, kakšna dela in v kateri pisavi, črkopisu. S Catechismom si je že bil na jasnem: z bohoričico proti cirilskemu pismu in glagolici, dolenski dialekt proti nemščini in verska dela v protestantskem duhu v slovenščini (opusti vindiš!), čeprav ohrani craynsko kot pokrajinski izraz. Seveda je misijonska vnema Trubarja premotila še leta 1562, da je izdal za Srbe in Hrvate v cirilici in glagolici: *Articuli ali dell'i te prave vere krščanske*, kar je bolje izraženo v cirilskem in glagolskem črkopisu.

Ob ulmskem programu (izdelavi) so sodelovali tudi Ungnadi, ki so imeli svoja posestva na štajerskem in Hrvaški, stoletje prej pa so tudi celjski grofje pomagali pri razširitvi cerkvenih knjig v glagolici, kar pa ni moglo premagati Trubarjeve dolenske konzervativnosti.

Pri tem pa pridemo do točnega in strokovnega opisa in popisa štokavskih, kajkavskih in čakavskih jezikovnih otokov ali narečnih skupin na naši južni meji, s točno letnico naselitve, kraja, odkoder so se izselili, naselili, vere in posebnosti. Vzroki za te jezikovne, narodnostne in verske enklave so bili turški napadi na srbsko in hrvaško ozemlje, kar je povzročilo umik na redko naseljeno ozemlje Avstroogrske, ki jih je porabila za svojo obrambno črto, Vojno krajino, ki pa v svojem vplivu niso imeli tolikega pomena, ker so jih ločili Gorjanci potem pa Kolpa od slovenskega lingvističnega prostora, razen kajkavcev na štajerske dialekte in v Istri, kjer je deloma prišlo do lingvistične fuzije. Ločiti bi moral bolj jasno prebivalstvo, ki je bilo prej na tem ozemlju avtohtono, od jezikovnih enklavov čakavskega, kajkavskega in štokavskega izvora. Ti niso dosti vplivali, ker ni bilo stikov, ker se niso mešali dosti s Slovenci. Za nas, ki smo živeli zraven, so bili španska vas Uskoki, Vlahi, čeprav so administrativno spadali nekaj časa pod Dravsko banovino, imeli so cerkvene knjige v glagolici, bili so grškega obre-

da, za kar je bilo značilno tudi nezanimanje s strani cerkve, po njih pa so nam ostale narodne rečenice negativnega pomena: „laže, krade kot Vlah (Lah) iz Gaja.“

Zdi se, da so do zdaj vse naše slovnice bolj poudarjale čistost slovenščine. Vse jezične purge od Krelja naprej so bile bolj obrobne značaja, medtem ko Lenčkova slovnica pogumno in odkrito obravnava medsebojne vplive, posebnosti narečij, njihove sorodnosti, razlike v akcentuaciji, glasoslovju in oblikoslovju. Kar se tiče tonemskega naglasa, tako Toporišič kot Lenček dajeta zemljepis, kje se je ohranil, kje ga ni, in kako je izginil, koder so se naselili tujci. Vincenotova slovnica (*Essai de grammaire Slovene*, Mladinska knjiga 1975) ga odpravi s par vrsticami, imenujoč ga tradicionalno melodični naglas. Lenček ga pa obdela do podrobnosti in oba, tako Toporišič kot Lenček sta mnenja, da izginja. Morda se Lenčku kot filologu bolj gre za preprostost, funkcionalnost, kot pa za bogastvo jezika, njegovo eufonijo, nijansiranje, kompliciranost?

Če se ustavimo pri izrazu ustaljenost, moramo omeniti tudi prožno ustaljenost jezika, kar je nekaj novega, kakor tudi teorija Havraneka in Mathesiusa o prožni ustvarjalnosti jezika (*flexible stability*). Če ustaljenost jezika odvisi od njegove trdnosti, vztrajnosti in odpornosti proti globokim ali bistvenim spremembam in njegovi sposobnosti prilagoditve življenjskim potrebam izražanja, to izrazimo kot pravilo o prožni ustaljenosti jezika. Po tem pravilu ne bi smel posegati slovničar več v razvoj jezika, razen kot kodifikator in registrator jezikovnih sprememb, ne pa tudi kot svetovalec, usmerjevalec, iskalec novih izrazov, niti kot sodnik čistosti jezika.

Primer posegov slovničarjev v rabi jezika se vleče od L. Krelja, ki je začel čistiti Trubarjev jezik germanizmov, M. Pohlina, ki je koval nove besede in si jih začel izposojati, prav tako J. Kopitarja, katerega poseg v slovnično in leksikalno rabo tudi lahko ocenimo povoljno, razen njegove panonske teorije in samopašnega vmešavanja v obliko, način in obdelavo pesniške snovi, zaradi česar se še ni polegel spor med nami.

Kaj pa, če tudi pesniki in pisatelji ne smejo več posegati v slovnico? Prešeren in Cankar nista bila slovničarja, vendar ju tudi ne moremo imenovati krotka in mirna uporabljalca samo ustaljene slovenščine, katera bi brez njihju čepela danes Bog ve kod. Šlo bi v enem primeru za normativne posege slovniških tiranov in samopašnikov, v drugem pa za centrifugalno in obenem centripetalno silo literarnih ustvarjalcev, ki podzavestno ustvarjajo, razvijajo jezik brez normativne gramatike. Bolje rečeno: k evoluciji in stabilizaciji z uporabo novih izraznih sredstev dosti več prispevajo ustvarjalci kot pa slovničarji. Sedaj morebiti dobršen kos njihove važnosti delijo časopisi, radio, televizija, vendar je še ohranjena vloga slovničarja kot moderatorja, sodnika, čeprav se vloga pospeševalca tako ne vidi. Toporišič v svoji *Slovnici slovenskega knjižnega jezika* da pod oznako: splošno slovenske pogovorne besede: žajfa, fejest, žlajdra, štirna, fenderbati, da so razprostranjene po vsem slovenskem ozemlju, kot da bi bilo to opravičilo ali dokaz za slovenskost ali da nimamo v svoji revščini drugih besed, vendar v njegovi slovnici mrgoli izrazov: prav, napačno, pravilno, se je

treba odvaditi, slovnično, književno, dopustno, da o Brezniku niti ne govorimo.

Slovenščina je izgubila v primeri z drugimi slovanskimi jeziki aorist, imperfekt, vokativ, tonemski naglas na polovici svojega lingvističnega ozemlja, počasi izgublja srednji spol, dvojino, vse kar bi moral slovničar samo opazovati. Morebiti pri narodih z večjim lingvističnim območjem, večjim ekonomskim in vojaškim potencialom, z močnejšo literarno tradicijo tega ne začitijo takoj, medtem ko je reakcija pri malih narodih, ki so gospodarsko šibki, številčno majhni, ozemeljsko izpostavljeni, literarno z malo ali nič tradicije, politično ogroženi, skoraj takojšnja. Tudi pravopis iz leta 1962 je odgovor in reakcija na razbrdano rabo jezika.

Za leta po drugi svetovni vojni loči avtor med dvema pritiskoma ali dvema silnicama, ki sta vplivali na razvoj slovenščine. Horizontalno, ki predstavlja notranje premike med prebivalstvom, in vertikalno, ki jo predpostavljajo notranje spremembe socialnih struktur. Med prve bi spadale notranje migracije, selitev s kmetov v mesta, kar je povzročilo oslabitev dialektov, ki so bili trdno zasidrani v svojih zgodovinskih pokrajinah, in pripomoglo k rojstvu interdialektov, ki so še v procesu nastajanja. Med horizontalne prišteva tudi novo naselitev Kočevja in Istre, kjer je zaradi heterogenosti prebivalstva pojav dialektnih interferenc še večji.

Problem, ki ga omeni v številkah, so medrepubliške migracije, kjer tudi s statistikami dokaže porazno stanje prebivalstva posebno za nekatera mesta. Ljubljana - Bežigrad 12%, Jesenice 8,4%, Brežice 7,2%, Kočevje 7,8%, Piran 21,1%, Izola 14,1% Koper 9,8% vseljencev-emi-grantov, kar predstavlja ne samo sociološki in biološki problem, temveč predvsem lingvistični problem z vsemi posledicami, ki so zankrat še nedogledne.

Eufemizem „demokratizacijski proces slovenskega jezika“, kot ga imenuje avtor, je povzročil, kot je bilo pričakovati, znižanje prestiža pisanega jezika in dvig govornega jezika, posebno še, ko je knjižni in odrski jezik zamenjalo časopisje, radio, televizija in komunikacijska sredstva. V tem primeru gre tudi za proces pavperizacije in proletarizacije. Odkod naj bi torej prišlo do višjega, naraščajočega, standardnega slovenskega jezika? Zabrisujejo se ali omiljujejo razlike v dialektih, jezik res postaja bolj funkcionalen, tudi veje jezika, ki so bile zanemarjene ali malo razvite, so se obogatile in razvile, vendar se ne vraščajo v knjižni jezik.

Za svoje delo se Lenček poslužuje točnih definicij, morebiti bo zaradi velikih podrobnosti študent dobil vtis, da je že vse v slovenski slovnici normirano in zakonjeno, kar pa ni res. Izjeme so. Breznik jih navaja, Toporišič se jim včasih izogne ali jih razloži na svoj način, medtem ko jih pri Lenčku ni zaslediti, kar pri nekaterih sklanjatvenih paradigmah, posebej še, ker navaja (še) jakostni in tonemski naglas, povzroča vtis zgoščenosti, zamotanosti in nepreglednosti (str. 230), kar bo povzročalo težave pri tujejezičnem študentu, kateremu je delo namenjeno.

Že v Breznikovi slovnici so bila poglavja o glasoslovju za njegovo dobo dobro obdelana, Toporišič je svojo izpopolnil in opremil z grafi, sono-

grami, akiagrami in tudi Lenček v tem ne zaostaja dosti, za tujejezičnega študenta je morda še prenatanečen in preveč podroben.

Kar ima Lenček tudi dobro obdelano, je poglavje o slovenskih dialektih, podprto z datumi, zgodovinskimi podatki in zemljevidi, ki bodo preseñetili ne samo filologa, ampak tudi zgodovinarja in politika. Tako na pr. zgodovinski podatki in datumi naseljevanja v poglavju o panonski dialektalni bazi vzhodne štajerske in Prekmurja. Pri tem lahko še omenimo kot posebnost, da se prekmurski dialekt ni nehal pisati leta 1918, ampak ga najdemo še leta 1945 v reviji Duhovno življenje, ki jo je izdal pok. mons. Janez Hladnik in ki je dajala Prekmurcem eno ali dve strani na razpolago.

Na kratko je obdelan tudi jezik naših najstarejših rokopisov. Besede spomenik ne uporablja več v primeru Brižinskih spomenikov (Freising's fragments) česar tudi pri Toporišču ne zasledimo in pač ni velika škoda, čeprav je izraz že bil ustaljen, ker ima spomenik v slovenščini čisto drug, določen pomen, pridevnik freising pa tudi ni bil prav posrečeno slovenjen z brižinski, čudno pa se bo zdelo prihodnjim generacijam, da se je dvom o slovenskosti ali slovanskosti Freisingških odlomkov začel že pri Kopitarju, ki jih je po dvajsetletnem oklevanju predal Miklošiču, sedaj bomo pa znova začeli dvomiti o prvič zapisani slovenski besedi.

Česar bo morda kdo pogrešal pri slovnici, je poglavje o besedotvorju in besedoslovju, ki je deloma obravnano v drugih poglavjih in česar zaradi obdelave in načina pristopov k slovničnemu vprašanju pogrešamo. Tudi poglavje o skladnji ni obdelano.

Knjiga daje vtis zgoščenosti in nepreglednosti, večinoma zaradi tiska, še bolj pa uporabe črk in prostora, česar nismo navajeni, čeprav je v kazalu zelo pregledno razvrščen material.

Predvsem je opisan zgodovinski razvoj slovenskega jezika s poudarkom na razvoju, vpliv sosedov, primerjava z ruščino, srbohrvaščino, vzporedni razvoj s kajkavskim in čakavskim dialektom. Podrobno so obdelani vsi slovenski dialekti s svojimi posebnostmi, da se nehote vprašamo, če ne zmanjša to uporabnosti knjige kot učila.

Prav zaradi njene dokumentarnosti, izredno točnih definicij, bo ostala kot dragocen dokument našega jezikovnega bogastva in ki nas na dostojen in praktičen način predstavi angleško govorečemu svetu.

SLOVENE STUDIES

Journal of the Society for Slovene Studies, 1982, 1

Revija, ki je glasilo krožka za študij slovenščine in ki jo izdaja že od leta 1973 sem, dvakrat na leto v angleščini, je pod pokroviteljstvom Inštituta za vzhodno in centralno Evropo Columbijske univerze v New Yorku ter včlanjena v Ameriško društvo za raziskovanje slavistike, katere namen je povezava in obveščanje vseh, ki se zanimajo za slovenščino, z organiziranjem sestankov, konferenc in pripravo tez, ki naj

izidejo v tisku in ki obravnavajo slovensko literaturo, jezik, zgodovino, narodoslovje in ki naj z različnih vidikov akademsko razpravljajo o tem.

Njen predsednik je univerzitetni profesor Rado L. Lenček s Columbij-ske univerze, v odboru pa so deloma sinovi slovenskega porekla deloma Amerikanci.

V 1. številki 4. zvezka, ki je izšel novembra meseca 1982, je prispevek Radmile Gorup Primerjava in uporaba predloga v zvezi s sklonom v slovenščini in srbohrvaščini. Razprava je zanimiva zaradi matematičnega, znanstvenega načina obdelovanja slovnice, opremljena s skicami in statistikami, ki se nanašajo na obdelano snov, kot novost in prispevek k semantični analizi sklona v zvezi s predlogom pa jo bo moral upošte-vati bodoči slovničar.

Avtorica izhaja iz stališča, da so tako v slovenščini kot v srbohrvaščini skloni obdelani na tradicionalen način z naštevanjem, ta predlog gre s tem in tem sklonom, da se pa nihče ni vprašal, potrudil in raziskal notranji pomen sklona, če ni sklon tisti, ki določa rabo predloga. Kot pravilo vzamemo, da so skloni brez pomena, ker se sklanja avto-matično; njih rabo določuje predlog.

Drugi skloni bolj točno določujejo mesto, razdaljo v zvezi s predlogom (razlike v točnosti) kot pa roditelj, zato je tudi njegova uporaba na 33% za bližnje predmete in 67% za daljne, medtem ko pri orodniku to razmerje pride na 76% za bližnje in na 24% za daljne predmete. Do podobnih zaključkov je prišla tudi pri uporabi tožilnika za bližnje in oddaljene predmete tako v ednini kot v množini pri odgovorih na vprašanje kje in kam.

Semantično področje slovenskega roditelja in orodnika je ločeno, medtem ko v srbohrvaščini semantično področje vključuje orodnik.

Uporaba predlogov s skloni bi bila semantično pogojena in motivirana. Odvisna bi bila od tistega, ki se jezika poslužuje, in od tega, kakšen pomen hoče dati izgovorjenemu, pri tem pa uporablja različne sklone s predlogi. Slovenskega predloga „pri“, ki ga tako pogosto upora-bljamo, srbohrvaščina ne trpi zaradi svojega pomena, ker ne sme vse-bovati nekaj, kar je zunaj, izven stvari.

Upajmo, da ima avtorica na razpolago pripomočke še za določitev časa, kdaj so se začeli uporabljati predlogi z določenimi skloni, kako je prišlo do uporabe in kateri jeziki so vplivali na en in drug jezik, da sta začela z različno uporabo.

Sledijo razprave Ante Kadića Kmečka smrt Janka Kerniška, Simbolična dimenzija kmečke tehnologije v Zahodnih Halozah, ki jo je napisal Robert Minnich, štipendist Norveškega centra za znanost in jezikoslovje (Bergen) in ji opisuje „furež“, klanje prašiča-koline. Dane Zajc je prispeval psihološko študijo o Sliki in svetu, ki jo lahko beremo kot bi poslušali „Slike na razstavi“ Mussorskega.

Zanimive so opombe Rada Lenčka ob izdaji Linhartovega Poskusa zgo-dovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, ki jo je na-pisal Bogo Grafenauer 1981. leta in izdal pri Slovenski matici. Prof. Lenček se upravičeno sprašuje, zakaj komentatorji Poskusa niso za-dosti objasnili Linhartovega zadržanja napram ilirizmu, ko je vendar

že Kopitar pred 170 leti to opazil. Gre za izraze: ilirska dvorna pisarna, ilirski narod, ilirski jezik, ki jih je naš prvi zgodovinar upravičeno zavračal, ker so bili brez podlage in kar Rado Lenček imenuje „slovenska intelektualna disociacija od ilirskega gibanja.“

Sledi pregled novih knjig doma in publikacij doma in po svetu.

Revija je odlično informirana o vsem, kar se novega zgodi ali piše doma na področju literature, zgodovine, kritike, gospodarstva in umetnosti in kot neodvisna predstavlja velik doprinos življenju slovenskega naroda.

BALCANICA

Storia, Cultura, Politica, settembre 1982, Anno 1, numero 2

Revija za zgodovino, kulturo in politiko, pisana v italijanščini, izhaja v Rimu vsake tri mesece in se bavi z vsem, kar se je godilo in se godi v državah na Balkanu.

Avtorji razprav pripadajo balkanskim narodnostim, Slovencev ni v tem zvezku, ker pa nekatere razprave pišejo tudi o nas, je prav, da jo omenimo, čeprav spadamo v srednjeevropski kulturni prostor.

Anton Jerkov: „Razmere na Balkanu“, razprava, kjer avtor originalno primerja komunistično poplavo s turškimi napadi in držo Vatikana v drugi polovici 15. stoletja z zadržanjem istega napram komunistom.

Nekaj novega je prispevek „Macedonski izvor“ poljske Cerkve za študente cerkvene zgodovine. Če smo mi Slovenci praznovali 1300-letnico spreobrnjenja, bo treba vsaj deloma približati spreobrnitev Poljakov naši obletnici, ker avtor z zgodovinskimi dokazi prikaže, da je vsaj del učencev sv. Cirila in Metoda odšel na Poljsko, medtem ko se je drugi del vrnil s sv. Klemenom v Ohrid, v Macedonijo in kjer je nadaljeval delo sv. Cirila in Metoda, potem so bili nekateri izgnani iz Moravske, vendar so prej kot potem vzdrževali zveze z ohridsko cerkvijo. Pri tem velja omeniti besede sv. Metoda poljskemu knezu, ki se je norčeval iz kristjanov in jih nadlegoval: „Dobro bi bilo, sinko, da se daš krstiti sam od sebe, na tvoji zemlji, kajti drugače te bodo primorali, da se boš dal krstiti kot ujetnik v tujini in takrat se boš spomnil mojih besed!“ Ali je sv. Metod mislil na Hotimira in Gorazda ali pa so bili načini spreobračanja „manu militari“ tako v modi?

Drugi dokument, ki ga navaja isti avtor (skrit za A. S.) je bil najden po drugi svetovni vojni, kjer je omenjen sv. Gorazd, ki je spremljal Sv. Cirila in Metoda l. 869 v Rim, ko sta se šla branit v Rim pod Hadrijanom II. očitkov, da učita krivo vero. Sv. Gorazda časte tako katoličani kot pravoslavni in njegovo praznovanje pade na 17. julij. Slovenski izseljenski koledar ga navaja za 27. julija, medtem ko ga koledar Družbe sv. Mohorja postavlja skupaj na isti dan s sv. Klemenom Ohridskim. Isti dokument dokazuje, da so vsaj še 400 let po smrti sv. Cirila in Metoda opravljali službo božjo po vzhodnem obredu v starocerkveni slovanščini v benediktinskem samostanu v Wislici, prav tako v Pragi in Krakovu.

V arhitekturi je bil vpliv prav tako močan; glavna cerkev v Krakovu je rekonstrukcija cerkva iz Moravske in Macedonije s štirimi absidami, prav tako arhitektonsko najstarejša poljska cerkev na Wawelu kaže sličnost s cerkvami na Moravskem. Škoda, da niso omenjene še naj-novejše izkopanine v okolici Blatnega jezera.

Verska povezava se je obdržala še za časa Turkov, ko je ohridski nadškof Porfirij s svojim sufraganom, metropolitom Drača Jeremijo šel prosit Poljake, naj pomagajo Macedoncem v boju s Turki (l. 1625). Vplivi macedonske in moravske cerkve torej niso bili tako majhni kot se je mislilo do sedaj in tudi povezanosti ni manjkalo.

Članek Mirelle Colarieti o Italiji in Jugoslaviji (*L'altra Italia sull'altra Jugoslavia*) obstoji iz publikacij dveh dokumentov iz državnega arhiva Italije, ki jih je izredni vojaški komisar za Julijsko krajino, Caviglia poslal takratnemu državnemu svetu in kjer analizira stanje leta 1920 v Jugoslaviji in posebej omeni Slovensko ljudsko stranko kot najmočnejšo in najbolj organizirano stranko tistih let, kar dokazuje, kako so poznali razmere v Jugoslaviji in kako pozno so sledili spremembam v jugoslovanski politiki.

Razprava Aarona Assa **O prisotnosti balkanskih Judov v Izraelu** nam prikaže trpljenje judovskega naroda v balkanskih državah s točnimi številkami umorov iz različnih držav, o preselitvi v Izrael, o važnih osebah in mestih, ki jih zavzemajo v moderni judovski družbi. Škoda, da ni bolj točno podan prispevek judovske kulture na Balkanu, kljub temu da Slovenija ni omenjena, prav tako vpliv in miselni tokovi na jugoslovanskih univerzah.

Ker so sodelavci revije *Balkanica* iz tako različnih narodov, je čutiti tako raznolikost v pogledih kot v bogastvu obdelanega materiala: nov dokaz večnarodnega sodelovanja v kulturi, medsebojnega spoznavanja in bogatenja v ideološki neodvisnosti.

Revija obsega 111 strani z bibliografijo, kjer so omenjeni Novšakov Makedonski-slovenski slovar, izdaja (druga) Pejanovičeve Velika igra z Dražem Mihajlovičem in H. Cooperja „Francé Prešeren“ v slovenščini in angleščini, ki jo je izdala založba Twayne v Bostonu leta 1981.

IZREDNA NAGRADA NATEČAJA ZA PRIPOVEDNIŠTVO + VALERIJE PIPP PRI SKA

Leta 1982 je SKA razpisala nagrado za pripovedništvo, ki nosi ime pokojne Valerije Pipp. Razpisane so bile tri nagrade, prišlo pa je sedem doneskov. Prihajale so v tej-le zaporednosti: 1. Trije ljudje - geslo oz. ime: Fr. Novakov ml. 2. Jezne ulice - Florijan Dolinar. 3. V drncu - Julij Bučar. 4. Otok sredi zemlje - Pavle. 5. Castelli II - A. Kovačič. 6. Odpovedani obisk - Josip Krejski in 7. Tam, kjer nisi doma - Besednik.

Kakor smo prejšnjega leta ob sklepu natečaja podali kratke oznake predloženih del, da smo podali uspeh in poudarili važnost mecenskega daru, zlasti pa še našo hvaležnost do posameznikov, ki žrtvujejo gmotna sredstva, da vzpodbujajo med zdorskimi Slovenci zanimanje za ustvarjanje pripovednega leposlovja za pomoč reviji Meddobje, za bogatenje zdorske književnosti sploh in še posebej SKA, katere sotrudniki sodelujejo brez kakršnega koli honorarja.

Ko se s tem tudi sedaj zahvaljujemo mecenu, opozarjamo bravece na uspeh natečaja, na zanimivo motivnost zdorskega pripovedništva in na vrednost „pridelkov“. Pri tem pripominjam, da karakteristike teh prispevkov ne podajam tu kot član razsodišča, temveč kot zaseben ocenjevalec.

Omenjam jih po vrstnem redu, kakor so prihajali.

1. Trije ljudje - F. Novakov ml. Je to božična zgodba slovenskega izseljenca, ki je prišel iz protikomunističnega boja v Sloveniji. Matija Okorn se je v Kanadi oženil z domačinko, lepo natakario, in imel sina z imenom Matt O'Corn. Ta je dobro služil pri nekem pogrebem zavodu in hotel za božič obiskati očeta, ki je kot invalid - ranjen od partizanov - dobil službo nočnega paznika neke draguljarne. Prejšnjo noč so ga napadalec ubili. O'Corn je že dalj časa slutil, da se njihov pogrebni zavod peča s skrivnostnim prepeljavanjem čudnih krst. Verjetno v njih tihotapijo tudi kakšne drugačne vrednosti, denar in podobno. Prejšnji dan so pripeljali težko krsto iz bližine one izropane zlatarne, o kateri so pisali listi, da so paznika ubili. Sumi zločin. Javi ga policiji, sam pa pobegne v zasnežene kanadske pustinje, da se izogne maščevanju. In tu se začenja zdaj pustolovska črtica eksotične pokrajine, pa zapletenih zgodb, tudi ljubezenskih, kar da misliti na vplive ameriških filmov ali magacinskih črtic, tudi z zapeljevanjem, s streljanjem in z mrtveci, pa tudi z usedlinami dediščine slovenske po-

štenosti in celo pobožnosti, jaslice iz nuje s figurami, izrezljanimi iz krompirja, in z dreveščkom iz ribjih kosti, itd.; skratka: Snov, ki bi mogla biti večerniška vzgojna zgodba, je postala vkljub manj ali več verjetnostnim zapletom dobro napisana pustolovska kriminalka, sodobno zasnovana in – umetniško uspela.

Druga novela *Jezne ulice* je iz indijskega misijonskega življenja. Napisal jo je Florijan Dolinar. Vem, da živi v Kalkuti samo en slovenski pisatelj, pesnik p. J. Cukale, moj nekdanji sodruknik Doma in sveta. Da bi on to pisal? Poznam ga kot lirskega pesnika, bogoslovskega tovariša pisatelja Mauserja, ki zadnje čase piše lepe balade iz indijskega življenja: da bi pisal to prozo, realistične prizore iz vlemesta socialnih nasprotij in iz mesta dobrodelnosti m. Terezije? Ne poznam toliko njegove proze, da bi mogel, s psevdonimom podpisano novelo spoznati za njegov slog. Videl pa sem v nji takoj vpliv nekdanjih Finžgarjevih črtic in dogodkov v župnijskih pisarnah v nekdanji Mladiki, ki bi utegnile vzbuditi to indijsko župnijsko kroniko. Smo v misijonskem župnišču večmilijonskega mesta in brezposelnosti: v ozračju kriz in nastopajočih protestnih nemirov – ne bom nadaljeval s snovno oznako, ker je v prejšnji številki Meddobja bila že tiskana. Misijonar gre mimo zapeljanih dečkov, ki mažejo zidove z revolucionarnimi gesli. Ko so vsi župljani mislili, da jih bo naznanil policiji, tega ne stori, s čimer pridobi njihovo spoštovanje in ljubezen. V koncu ga celo odlikujejo za „Dobrega človeka“, ki mora biti veliko azijsko odlikovanje, kakor smo Slovenci občutili pri dr. Janežu, ki je svoj čas dobil to odliko. Tako pride v zgodbo tudi to slovensko odlikovanje, torej vezano s slovenskim motivom.

Ni odlika te novele finžgarski motiv župnijske zgodbe, temveč nova indijska aplikacija tega motiva iz Kalkute, nam povsem novega kraja. Kratkobesedna in nazorna zgodba iz naših misijonskih župnišč in njih povezava z revolucionarno Indijo. Prija nam misijonarjeva nevsiljivost pri vpeljavanju ljubezni v jezne ulice socialnega sovraštva. Malo besed kakega prepričevanja, le delo iz evangelija, ki pripelje do zadnje poante „dobrega človeka“. Zanimiva novelica, predvsem po snovi. Pa tudi po preprosti realistični izpeljavi.

Kot tretja pošiljka je J. Bučarjeve psihološka črtica *V drncu*. Godi se prav tako v tujem okolju, pa to ni nujno, lahko bi se dogodila tudi doma. Ne gre za buenosaireško okolje, gre za psihološki problem: kako mati dojemlje rast nerazvitega doraščajočega otroka, ki je odslej navezan nanjo in na svet z nerazvijajočim se umom mladostnika. Posnema živalske glasove, podi namišljene konje v drncu (od tod naslov!), doživlja svojo mladost z drugimi podobnimi, čuti pa pomanjkanje sožitja s starejšimi, ki nimajo časa ukvarjati se z njim. Le ljubezen materina raste z njim in zanj. Preprosta in tragična življenjska podoba, nov motiv v izseljenski prozi in – psihološko dobro obdelan. Četrto pripovedovanje je poslal „Pavle“ z naslovom „*Otok sredi zemlje*“, ki se godi v pokrajini Čako (Chaco), na severu Argentine že skoraj v tropskem podnebju, znano po svojih poplavih reke Paraguay in drugih ob mestu Asunción – ob meji, na „otoku sredi zemlje“, kjer žive še Indijanci in tudi njihov poglavar. Dva časnikarja imata nalogo priti do njega in opisati to pot. V mestu Asunción se zberejo,

med njimi ženska Virginija, ki je obljubila, da jih popelje do poglavarja. Opis te poti je snov črtice: plazenje po močvirnatem terenu k bivališču poglavarja je vrednota črtice bolj kakor zgodba sama; osebni stražniki glavarja ne puste časnikaarjev v šotor, temveč so jih pozapri, mučili z zasliševanji, reši jih Virginija, ki se je medtem – kakor je videti – zaljubila v enega časnikaarjev. Po več dneh plazenja nazaj, so se moški spet srečali v istem hotelu mesta Asunción, kjer so iz jutranjih listov zvedeli, da je glavar spet pobegnil drugam, aktivistka Virginija pa izgubila življenje. Opis tega močvirnega kraja med rekami je vrednostni donesek črtice, ki nam tako odkriva nov kraj in nov motiv; manj sprejemljiv je sprejem v bivališču glavarja Indijancev in ljubezenska zgodba, ki je komaj nakazana in zato medla. Tudi se nam ne zdi dovolj izdelan in pogojen pobeg Indijanca in smrt Virginije. Premalo dognana črtica, sicer pa dobro nakazana motivika te zamočvirjene pokrajine severnega Čaka, kamor so se pred sto leti naselili prvi slovenski vseljenci.

A. Kovačič je poslal črtico Castellí II., ki naj opiše zapuščeno, zanemarjeno koč v Sinjem zalivu, daleč od Buenos Airesa, na deželi, kjer so dobili prvo bivališče in službo dva brata in dve sestri, ki so pravkar prišli v Argentino. Dober je opis tega „stanovanja“ in razmere pri vselitvi, urejanju začasnega bivališča ter iskanje služb, pa tudi že ob počasnem vraščanju v kreolsko okolico. Zanimiva je npr. kreolska procesija tovarniških delavcev v kapelico, ki jo je sezidal tovarnar, vodi pa jo z molitvijo rožnega venca tovarniški ravnatelj, gerent itd. Kovačiču se bolj posreči opis realnih okolnosti, kakor pa notranja razmerja med ljudmi samimi v smislu novelističnih dejanj in napetosti. Opis se mu končno kot izlije v pesek, dasi je lahko nakazana tudi novelistična rešitev s človeško toploto v koncu. Črtica je dobro opisana „prva postaja“ vseljevanja novih vseljencev v novi svet.

Josip Krejski je poslal „humoristično črtico“ o Odpovedanem o b i s k u, ki pa ni ne humoristična stvar ne leposlovna, kvečjemu razvlečen feljton s stereotipno obdelavo: vpokojencu pride na misel, da bi šel domov v Ljubljano na obisk po toliko letih. Sanja se mu, potem ko se ne more odločiti ne za ne proti, kako doživlja v snu vrnitev v domovino: kaj doživlja na avijonski poti, kako goljufajo že pri vstopu na domača letališka tla v Brnikih, kako nevšečno ga sprejme družina prijatelja iz domobranskih vrst, ga pri obisku naravnost sprejme z vzdevkom „izdajalca“ in pokliče miličnike, ki ga nato kot izdajavca pobijejo na tla – in se zbudi iz sanj. Odpove obisk... Dovolj ga je v snu doživel. Poceni feljton, ki seveda pri nagradi ni prišel v poštev...

Kot zadnji sedmi prispevek je poslal Besednik novelo „Tam, kjer nisi ti doma...“, dobro, z literarno rutino pisano dvodelno črtico, ki pa dobi smisel samo, če oba dela v njej vzameš kot celoto, ker drug drugega dopolnjujeta. Na eni strani prikazuje psihološko problematiko dveh zakoncev. Vozita se skupno oba in svakinja (moževa sestra) nakupovat z avtom v trgovino. Pred trgovino istočasno izstopita mož in žena, vsak na drugo stran, v tem hipu se neki drug avto zaleti v njuno vozilo, ki se vname in zgori. Čez hip povedo ženi, da sta njen mož in svakinja zgorela v avtu. Torej je mož mrtev. Ko se vrne domov, ji pride – mož živ naproti. Odslej živi z možem, ki da je čisto dru-

gačen kot pred smrtjo. Ona je odslej psihološko kot zmešana: vse je v zakonu, kakor je bilo, le mož se je „spremenil“, je drugačen. Kako je prišel v avto v tistem hipu, ko se je avto vnel, še drugi moški, je skrivnost, noben zdravnik ji ne more tega razložiti. Tudi ne sodišče... Tudi pisatelj ne: tisti, ki v črtici išče takojšnjo rešitev, je ne bo našel... Našli pa jo bodo, če to zgodbo vzamejo skupno z drugo zgodbo, ki se razvija istočasno: dva prijatelja, ki sta se po toliko letih srečala spet v podonavskem (Dunaj) velemestu, obujata spomine na Koper in na čas, ko sta se skrivala pred okupatorjem (Italijani) in „pred domačimi preganjači“ (katerimi?). Ob koncu teh spominanj zaslutim rešitev: smo v novem času... moramo iz svojega ozkega časa ven... življenje je patološko... moramo živeti le tu in zdaj... z novimi idejami... z novimi generacijami... premikamo se skozi čas in prostor, ki ga več ne poznamo... Tu vidim razplet ženinine „bolezní“: ne more se rešiti preteklosti... je v drugem času in prostoru... živi ob možu, ki ga več ne pozna... S prijateljem sta prečula noč, po njej pa se je vrnil domov, kjer „nisem bil doma,“ pravi. To je simbolna rešitev ženinine tragedije: je v novem spremenjenem svetu, kjer se ne počuti „več doma“... Rešitev naj bi bila v tem, kot pove v tekstu avtor sam: „rešiti se je treba preteklosti, ne preiščevati o tem, kaj je bilo, temveč prilagoditi se sedanjemu rodu za nov jutri, ki bo prečrtalo zmagovavce in premagance od včera...“. Tako razumem jaz: obe zgodbi dasta skupen odgovor Zakaj si danes tam, kjer nisi doma. Nekaj se bo moralo spremeniti psihološko pri ženi, ali pri možu, da bosta spet živo občutila, da sta spet doma...

To je žetev letošnjega (1982) natečaja pripovedništva za nagrade pokojne Valerieje Pipp, ki jih je poklonil njen mož v njen spomin. Ni dala tako plodnega sadu, kakor bi pričakovali in upali, toda dve... tri... črtice so take, da bodo Meddobju v okras in v novo vrednoto in ceno. Zanimivo pa je, kako raznovrstna je lestev motivov in krajev: v sedmih črticah smo priče dogajanja v Buenos Airesu, v Bahii Blanki, pa v Čaku... v Indiji, v Kalkuti, pa na Dunaju, v Kopru, Kanadi in Argentini... V najrazličnejših krajih, pa vedno v kakšni zvezi z domovino... Resnično se ta književnost razvija na prostoru Slovenije brez mej... Natečaj je zajel na široko to Slovenijo v svetu ob reviji Meddobje, ki ostaja tako res tudi literarno središče tega z domstva..., saj so pri natečaju sodelovali pisci iz Azije, Južne Amerike in Evrope... Dejstvo, da toliko časa ni bilo ne Meddobja ne natečajeve te vrste, je tudi povzročilo, da se razpisa ni v neznanju udeležilo še več piscev, kar bi nedvomno dalo še več in še boljših del... Pa tudi s tem moramo biti zadovoljni in hvaležni mecenu, ki jih je vzbudil k tako plemeniti tekmi...

Izid natečaja:

- I nagrada: Florijan Dolinar, Jezne ulice - Jože Cukale, Kalkuta, Indija.
 II. nagrada: deljena: F. Novakov ml., Trije ljudje - Vladimir Kos, Tokijo, Japonska, in Besednik, Tam, kjer nisi doma - Lev Detela, Dunaj, Avstrija.

III. nagrada: Pavle, Otok sredi zemlje - Andrej Rot, Bs. Aires., Argentina.

RAZSODIŠČE so predstavljali: dr. Vinko Brumen (predsednik), arh. Marjan Eiletz, dr. Tine Debeljak, Andrej Rot (ki se je pred glasovanjem umaknil) in Lado Lenček CM.

Pisateljci Juliji Bučar, V drncu - Terezija Marinšek, Bs. Aires, Argentina, ni bila sicer priznana nagrada, toda dano ji je bilo Priznanje, s prošnjo, naj spis ponudi reviji Meddobje v objavo.

NATEČAJ RAZPRAV IN ESEJEV SKA 1982

Sredi januarja je žirija Slovenske kulturne akcije za natečaj razprav in esejev nagradila štiri prispevke. Prve nagrade sicer ni podelila, drugo sta si razdelila pisatelj Lev Detela in tajnik SKA Andrej Rot; tretja nagrada pa je bila podeljena pesniku Vladimirju Kosu in publicistu Avgustu Horvatu.

Pred nami so torej spisi štirih avtorjev, ki potrjujejo uspešnost tega natečaja; vsi pisatelji izvirno obravnavajo vprašanja iz problematike slovenskega ideološkega zdomstva. Pogledi so različni, kljub temu moremo najti v njih delih isto zaskrbljenost, iskanje, slično sklepanje, domneve, razlage o problemih emigracije in njenem pomenu. Stične točke večine prispevkov so „razkol“ v SKA, narodna sprava, naloge emigracije, skrb za njeno prihodnost in usodo, povezanost in odnosi z matično domovino. Vse, skoraj vse je lastno vsem štirim, le rešitve problemov so morda premalo določene in jasne.

KOSOV „SPEV O NAŠI GORI“

V LUČI SLOVENSKE NAZORSKE EMIGRACIJE

Kot v slovenski književnosti nasploh, ima tudi pesništvo v zdomstvu pomembne uspehe. Zgodovinski dogodki začrtajo navdih k pesnjenju ter izražajo razmerje med osebno in narodno bitjo. V tem smislu je Kosov prispevek k slovenski literaturi predvsem v posredovanju oblik, načina obdelave, barvitosti, estetskega pojmovanja narave in njenega odmeva v človekovi duši, ki izvirajo iz pesnikovega izrednega življenjskega položaja. Vendar moramo tu imeti pred seboj pesnika Vladimirja Kosa kot komentatorja svoje pesnitve Spev o naši gori. Esej tokijskega pesnika je predvsem semantična razlaga njegove pesniške govornice, ki je neizkušenemu ali površnemu bralcu ostala prikrita. Kos raztegne časovnost v pesnitvi od naselitve in pokristjanjenja Slovencev prav do današnjih dni. Alegorija gore Fudži, simbolične gore japonskega naroda, s primerjanjem z zgodovino Slovencev ni samo izvirna, temveč tudi estetsko posrečena. Tu ne gre za dokončno ustalitev, je nihanje, je valovanje, je Sidhartino iskanje, je orientalsko pojmovanje časa in stvari, ki so, čeprav privid, vendar tako vedno lepe in večne, je raznolikost barv, oblik, ki jim odgovarjajo trenutna duševna stanja, ali ki jim duševnost da tako obliko, barvitost, je mnogoterost enega, ki se kaže zdaj pod to, zdaj pod drugo podobo.

Človek bi najprej pomislil, da gre za eksotične motive, ki bi jih bilo možno uvrstiti v poezijo sveta, če ne bi pesnitev imela treh dimenzij:

gora Fudži, človek, človeška notranjost in potem še prispodoba življenja naroda v viziji štirih letnih časov.

Škoda, da pisec ni omenil izvora prispodob: kapljica, potoček, reka, ki se izliva v morje, od koder se znova začne ciklus življenja, ki je morda pri Kosu podzavestna toda pristna Laotsejeva alegorija življenja. Mogel bi tudi pokazati na vivifikacijo narave in njenih pojavov, okolja, in čustveno vez, ki tokrat ne gre od človeka na naravo, ampak narobe. Narava, gora Fudži je v tem primeru tista sila, ki ozdravi begunca romarja Petra iz pampe in mu dá smisel življenja.

VPRAŠANJE DRUGOSTI ALI DRUGAČNOSTI SLOVENSKEGA ZDOMSTVA

Razprava nosi podnaslov: Elementi za ontološko utemeljitev zdomske biti. Ker pisec rabi izraz „drugost“ precej dosledno, izšle so pa tudi razprave o drugosti dr. Toneta Stresa, je vredno, da upoštevamo pojem ter pričakujemo, da se bo izraz morda tudi udomačil.

V razpravi Toneta Stresa Med istostjo in drugostjo (Revija 2000, 1981, 19-20, str. 94-103) gre za razlike drugosti tako pri Heglovi idealistični filozofiji kot pri marksističnem materializmu. Gre za vprašanje, ki ga Hegel ni znal in ni mogel zadovoljivo rešiti, ko je vso svojo misel povzel v obrazec: istost istosti in neistosti. S tem nikakor ni mislil zanikati drugačnosti in drugosti, temveč jima je odredil mesto znotraj še bolj globoke in bolj široke istosti. Tudi v razpravi Vinka Brumna Idealizmi – pravi in krivi (Meddobje XVIII, 1-2) je s psihološkega stališča že zapažena drugost (Dr. Brumen jo še imenuje drugačnost). Vendar je Rotova drugost tega eseja predvsem omejena na ontološki pojav drugosti emigracije pri ustvarjanju drugostne kulture, ki se bistveno razlikuje od središčne in katero imenuje periferno, vsaj dokler je v stanju nastajanja. Heglovsko idealistično pojmovanje drugosti, takšne, ki je v procesu združljiva z istostjo (dialektike) se zdi, da je pisec ni videl ali ni maral obravnavati na dialektični način.

Seveda bi bilo treba pri tem omeniti še tujost, kjer si dve stvarnosti stojita nasproti, druga proti drugi, in kjer je njuna drugost globlja kot pa kar ju povezuje. Pri tem manjkata še stopnja odtujitve in načini zblíževanja zdomstva s središčno kulturo. Elementi razprave bi v tem primeru bili: istost s centrom ali središčem, drugost periferne kulture in stopnja odtujitve.

Rot postavlja trditev: Slovenska ideološka emigracija, zdomstvo, ima svoje resnice, svojo ontološko, samosvojo bit, odtod njena drugost in njena pravica do življenjske drugosti, bi mogel dodati.

Po utemeljitvi in izvoru, kako se je začela ta samosvoja bit, iz kakšnih vzrokov, v kakšnih okolnostih, kakšna je njena izkoreninjenost, razlog za obstoj in smisel, bi pisec moral nakazati še, kakšen odnos bi morala zavzeti zdomska drugost, če bi se razvoj v središčni matični državi spremenil, na pr. v politiki, kulturi, gospodarstvu, socialni ureditvi ipd.

Drugost zdomstva so opazili zgodaj tudi komunisti, tako je urednik Slovenskega zbornika Juš Kozak že leta 1945. črtal iz vrst slovenskih

pisateljev Debeljaka, Javornika, Majcena, Balantiča, Lovrenčiča in druge.

Kakšna bi morala biti naša drugost zdomstva, da bi najbolj koristila nam in narodu, bi bilo drugo vprašanje in če je že nastopil čas popolne drugosti ali pa še eksistira možnost stopitve. Je naša drugost upravičena ali še upravičljiva? Res da to spada v vprašanje norm vsake veje kulture (tako politike, gospodarstva, socialne ureditve itd.), vendar bi bilo zanimivo vedeti, do kakšnih zaključkov bi pisec prišel. Če pogledamo globlje, vidimo, da so odgovori na nekatera vprašanja že bili dani; tako po šolskih učbenikih emigracije vidimo imena Miška Kranjca, Otona Župančiča in dr., katerim ni emigracija nikdar kratila resničnih vrednot, medtem ko so delo zdomstva doma načrtno zamolčevali in prezirali. Zdi se, da je ena osnovnih predpostavk drugosti prav vprašanje svobode: zdomska drugost obstaja, ker je svobodna v svojih pogledih, v politiki, v gospodarstvu, veri, v literarnem ustvarjanju in se loči od središčne kulture, ker je ta pod prisilo, ker jo vodi komunistična partija.

Brumen pravi v Idealizmu – pravem in krivem, da je krivi idealizem zagledanost v neke ideje, ki jih radi imenujemo načela. Ali drži to za zdomstvo? Bili bi to neki fantomi v veri, gospodarstvu, politiki, ki bi se jih držali tukaj po svobodni izbiri, v domovini pod prisilo. Ali ni središčna kultura res zagledana v ateizem v religiji, kolektivno samoupravljalno ureditev v družbi, v dogmatičnost komunistične partije v kulturi, medtem ko je zdomstvo bilo svobodno in pluralistično v svojih pogledih na Tabor-Vestnik, ločitev duhov v SKA, v političnih stališčih, v udeležbi v DRAGI itd. Morda je ta moment najbolj važen in odločilen pri primerjanju in utemeljevanju središčne in zdomske kulture in bi ga moral pisec razprav še bolj povdariti.

Rot nakaže pojav nastajanja miselnih struktur in kategorij, le škoda, da zaradi svoje abstrakcije ni prikazan tudi v primerih, kar bi mu dodalo večjo razvidnost in razlikovitost, posebno bi se to moglo napraviti v primeru literature, kot on sam pravi. Dejansko vplivanje tujejezičnosti na strukturo stavka, obdelave literarnega motiva, novost v izražanju, dojemanju barv, življenjski situaciji, načinu čustvovanja, sprememba obdelave in način vrednotenja, kjer avtorju najbolj pade v oči Kosova poezija, kot vzor drugostne poezije zdomstva.

Za cilj zdomstva avtor nakaže, da je obogatjenje narodne kulture, prav tako pa se obenem obogati tudi neposredno narod, v katerem zdomstvo živi. Škoda, da ni pri tem omenil še primera Louisa Adamiča, ki jasno izstopa kot primer narodnega ubožanja za slovensko literaturo.

Vprašanje pomoči središčne kulture zdomski kulturi in če bi ta pomoč mogla sprejeti ali hotela sprejeti, ostane odprto, vendar nakazano.

RAZMIŠLJANJE MED POTOVANJEM V TUJINI

Ni prvič, da Avgust Horvat kaže na boleče točke naše emigracije. Že pred leti je v Vestniku objavil članek „Kje nas čevelj žuli“, pa je morda še kje drugod pisal o sličnih zadevah.

Mi in oni, Novi in stari, Stari in mladi so podnaslovi Horvatovih razmišljanj, ki čeprav nimajo oblike razprave ali eseja, izpolnjujejo pravila natečaja.

Torej mi in oni, oni in mi, z naše in njihove strani, kjer pa je že vprašanje: „Kdo pravo trdi?“ ne v vprašalni, ampak pritrdilni obliki. Kdo ima prav, kdo je tisti sodnik, ki bo ene obsodil, druge pohvalil in nagradil, kdaj in zakaj? To so vprašanja pričujočih razmišljanj o bitju in delovanju med nami, pa tudi z one strani ali njihove strani, da ohranimo piščevo izrazje. V esej stopi še nov element, ki pri drugih piscih ni tako zapazljiv, ki je pa bistvena komponenta zdomstva: vera, krščanski etos, problem obžalovanja in odpuščanja in pozabe.

Zasluga Avgusta Horvata je tudi, da je odkril in pokazal na napake, ki smo jih zagrešili ne samo mi, zdomstvo, pri delu za razvoj, napredek in blagostanje, ampak tudi izseljenstvo, ki je bilo pred nami v Argentini: če nas družijo Mati božja v argentinskem Lujánu in Lourdesu versko, kako da nismo mogli, znali ali marali pritegniti izseljenstva v kulturnem oziru? Ali nismo mogli pomagati, da bi si tudi staronaseljenci ustvarili svoje šole, knjižnice, domove, ali pa vsaj pomagali, da bi obdržali, kar so imeli ustvarjenega, če je z nami prišlo toliko več, preveč kulturnih delavcev, kot bi jih naše zdomstvo potrebovalo in da smo se zaprli v naš emigrantski geto, da nas ne bi okužili s komunizmom? Ne, emigracija je bila cepljena z grenkim cepilom izkušnje med vojno in nevarnosti ni bilo, pravilno pa je postavljeno vprašanje, posebno ker tudi med staronaseljenci ni bilo organizirane napetosti in sovražnosti proti novim naseljencem.

Podobno je z očitkom kolaboracije, ki se ga pisec dotakne. Ko je prenehalo doma kričaštvo poklicnih, plačanih in nagrajenih propagandistov o osvoboditvi in so se sinovi osvoboditeljev začeli zanimati, kako je bilo z osvoboditvijo, kolaboracijo, žrtvami, je moralo biti objasnjevanje zatišano, ker je bilo ogorčenje sinov osvoboditeljev le preveliko, sramota osvoboditeljev pa še večja. Dati času čas, da se pojasni in čas bo pripomogel k sodbi; tokrat je bila sodba še težja, ker so sinovi sodili očete.

Odstavek o polnočnici v slovenski cerkvi je bolj literarnega značaja, in kot zdomski motiv čaka še pisatelja, da ga poda v „črtici“, pravtako primer maristovskega brata Luke.

Pri poglavju o nastanku SKA se spet srečamo s problemom obrobne, drugostne kulture in prav radi verjamemo, da je to bilo najpomembnejše dejanje protikomunistične emigracije, ki je komuniste najbolj zabelelo in jim napravilo največ škode, kajti Perspektive in druge revije, ki so izšle potem doma, so vzporedno, časovno zakasnele in prve niti ne na toliki višini. Pravijo, da v Španiji puščice, ki jih biko zasadijo v vrat pred bikoborbo, služijo, da se bik prebudi potem, ko ga po lenobnem prežvekovanju privlečejo iz Sierra Morene.

Vprašanje kulturnikov je zaenkrat za nas še nerešeno, mislim namreč na stanje v Kulturni akciji, ki ga Horvat imenuje needinost. Če bi bili doma, bi bil očitek needinosti neupravičen, ker so razmere dovoljevale in še dovoljujejo ločitev duhov, krog zdomstva je pa že preozek za take poskuse, vendar ni bil tako tvegan poskus in ne zasluži toliko očitkov. Bolj gre čas naprej, bolj se vidi v delu „Sija“, da v

SKA ni bilo prostora za tovrstni material, ki bi spadal v Svobodno Slovenijo, in če je do ločitve prišlo, bi moralo priti drugod, ne pa pri SKA.

Drug očitek, ki bi ga bilo vredno pretehtati, je, ali je bila res SKA zunaj emigracije, nad emigracijo, če že ne proti? Tudi maloštevilnosti ali nedelavnosti bi jo bilo težko dolžiti, če je prav nasprotno dokazala.

IDEJNO ESTETSKE IN RAZVOJNE RAZSEŽNOSTI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA LITERARNEGA USTVARJANJA

Leva Detela razprava je nedvomno formalno najbolj dovršena. V njej najdemo znova problem drugosti, drugačnosti zdomske literature. Avtor se v začetku sprašuje, ali je slovenska zdomska literatura „pojem zase“, ali pa le „del večploskovne razvejane besedne ustvarjalnosti po letu 1945?“ Tudi Detela obravnava premik v SKA, izgubo domovine, problem zdomstva, vse podprto s primeri iz zdomske proze in poezije, zaradi česar je njena vrednost še večja za tistega, ki se zanima za zdomsko literaturo. Je hrestomatija in kos literarne zgodovine obenem. Morda bi morala biti uporabljena literatura nekoliko bolj razvejana. Kaj pomeni piscu zdomstvo? Zanimiva je definicija, da je „zdomstvo odtujitvena kategorija kafkovskih razsežnosti, da je proces izločevanja in vseeno tudi vedno usodnejšega vključevanja v veliki proces narodnega prebujanja in zorenja.“

Zanimiva je oznaka, da zdomstvo boleha na travmi izgube domovine in da mu je skoraj nemogoča sprememba na človeško-narodnem-duhovnem področju. Dodati bi morali še, da se to pozna dosti bolj v poeziji kot v prozi. Spremembe so se pa zgodile, čeprav bolj počasi in skoraj neopazno: ko je emigracija odhajala od doma, je bila veliko bolj jugoslovanska, kot je sedaj. Na verskem področju je emigracija najbrž prej doživela spremembo, kot pa so jo doma. Tudi pri družbeni ureditvi je padel v prazno korporacijski sistem, s katerim so se nekaj časa bavili v emigraciji. Torej smo še zmožni readaptacije, aggrornamenta in drugih sprememb, če bi bile potrebne. In spremembe bodo še takšne, da se največkrat o njih ne upamo govoriti.

Vendar spremembe so prišle in z njimi kriza; verjetno ne – kot pravi pisec razprave – zaradi estetsko-idejnih premikov „(Truhlarjeva prefinjena religiozna lirika in njegova kritična razmejitev z Jurčecovimi strožje in ožje zastavljenimi načeli slovenskega duhovnega vedenja v zdomstvu; Vodebov in Janežičev odhod v domovino v vrsto problematičnega grmičevskega „socialističnega“ katolištva; razmejitev nekaterih mlajših literarnih moči od tradicionalnejših literarnih oblik)“. Program in usmeritev SKA, ki naj bi bila zvesta nadaljevalka vsega tistega, kar je slovenska katoliška literarna tradicija poznala kot službo lepoti, resnici in dobroti v službi kulture in umetnosti, je povezal skoraj vse zdomske pesnike in pisatelje, nakazal pa ji je z močno osebnostjo Mirka Javornika tudi novo komponento: protikomunizem. Je to kaj čudnega? Ali se leta vojne in revolucije dajo iztrgati iz življenja

naroda, ali niso tudi duhovni ustvarjalci okusili vseh strahot revolucije, zapuščenosti, begunskih taborišč, izkoreninjenosti, tujine? Čudno bi bilo, če bi se zgodilo drugače!

Kriza je nastala bolj zaradi idejno nazorskih vidikov in kot taka, če bi šlo samo za fenomen podaljšanega življenja, ne bi mogla toliko škodovati kot je. Tudi maloštevilna ali nedelavna ni bila, če je toliko let zdržala majhna skupina ljudi, ki je vsaj po njenem delu sodeč, na drugem področju veliko napravila, kar ne bi mogla v okrilju SKA. Šlo je torej tudi za politično usmerjenost in preusmeritev zdomstva ali bolje rečeno, obdržati ga na idejni podlagi iz leta 1945. Seveda so bili še drugi odločujoči dejavniki, ki so se pokazali šele čez leta; vatikanski koncil, ki je bil tudi prav za nas sklican, da odbije ost protikomunistični emigraciji; popuščanje vajeti komunistične partije v Sloveniji, v katerem so nekateri že videli odjugo za vedno; mlade sile, ki so iskale po lastni poti, kje bi bila možnost njej lastnega izražanja, v novih življenjskih danostih; pluralizem, ki bi moral dobiti svoj izraz v SKA, in izumiranje starejše generacije.

Tudi o Kocbeku se še ni slišalo, da je obsodil morijo v letih revolucije. Če jo je, je bil človek protislovij; res pa je v Tovarišiji iz leta 1949, kot v Listini iz leta 1967, zatrjeval, da če bi moral storiti še enkrat, kar je, bi storil isto.

Originalen pa je argument po svoji preprostosti in življenjski prepričljivosti, ki ga navaja Lev Detela za dosego sprave pri SKA. Ali je SKA spremenila svoj cilj, namen, način delovanja, ali so se je polastili komunisti, ali niso mladi tudi delovali na podlagi že postavljenih temeljev, za kar je krivda in zasluga tistih, ki so temelje postavili. Ali sploh predstavljajo ti mladi idejno nazorsko nevarnost za zdomstvo?

SPOMENICA

PRESEDSTVU SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Tole spomenico pripravljam že nekaj let. Odlašal sem in je nisem poslal, ker sem nekako upal, da se bo kdo drugi oglasil in ocenil sedanji položaj kulturnega dela v svetu in iz njega izluščil nekaj spodbud in smernic za bodoče. Ker argentinski Slovenci manj potujete in ker imate zato manj živih stikov s širšo slovensko kulturno dejavnostjo v zdomstvu in zamejstvu, zato Vam posredujem svoja opažanja. Resen pretres vsega, kar nas zadeva, je lahko za posameznika boleč, a je vendarle nujen. Podobna opažanja je pred petnajstimi leti zbrala neobjavljena anketa SKA. Takrat formulirani predlogi niso oživeeli. Če bomo čakali še nadaljnih petnajst let, predlogi ne bodo več potrebni.

V zadnjih dveh letih sem o problemih slovenske kulturne dejavnosti v svetu razpravljal z znanci in prijatelji v San Francisku in New Yorku, v Washingtonu in Clevelandu; odpiral sem vprašanja v Trstu in Rimu, desetine pisem sem izmenjal s prijatelji po svetu. Malokdaj me doseže kak slovenski popotnik na domu. Vrata so vedno odprta. Razpravljali smo ob kozarcu vina — in hitro našli rešitve. Marsikdaj in marsikje smo z vso resnostjo šteli in brskali po spominih. Stisk roke ob odhodu, zadržane prošnje, da bi se morali še več pomeniti. Slonimo drug na drugem.

O problemih emigracije in njenem kulturnem delu razpravljam s svojimi ameriškimi kolegi, kajti slovenska doživljanja niso edinstvena. Vendar je ocenjevanje slovenske zdomske in zamejske stvarnosti subjektivno in nepopolno. Naslanja se predvsem na severnoameriške izkušnje. V Severni Ameriki obstajajo kulturni centri, ki bi jih bilo najlažje označiti po njihovih tiskih: *Ameriška domovina* in *Amerikanski Slovenec* (Cleveland); *Ave Maria* (frančiškani, Lemont); *Journal of Slovene Studies* (Columbia University, New York); *Studia Slovenica* (New York — Washington), *Liga Slovenskih Amerikancev* (New York). Poleg teh obstajajo še druge skupnosti, ki bodisi direktno ali indirektno posegajo v zdomsko kulturno življenje, Gobčev Center za Slovenske študije (Kent), folklorne skupine, pevska društva, misijonska zveza, radijski programi, borčevske organizacije. Seznam seveda ni popoln. Obstajajo torej dejavnosti na različnih nivojih in za različne potrebe. V povojnih letih v Severni ali v Južni Ameriki ni prišlo do konsolidacije kulturnih delavnosti. Ustvarile so se krajevne in ozko definirane skupnosti, ki počasi izgublajo krajevno nujnost in svojskost usmerjenosti.

Medsebojna povezanost je omejena na osebne stike ljudi, ki sodelujejo v več kot eni skupnosti. Jaz pišem od časa do časa v Ameriško domovino, sodelujem pri Slovene Studies, Ligo v New Yorku nadlegujem z vprašanji. Podobno delajo drugi, vendar je zaprtost skrbno čuvana dragotina. Ne napravimo dovolj, da bi se iz nje izmotali.

Najsi bomo z njo zadovoljni ali ne, Ameriška domovina je edini glas, ki seže preko izbrane sosesčine. Še vedno izhaja dvakrat na teden v nekaj več kot 2000 izvodih. Nekateri izobraženci jo imajo za preveč primitivno in je zato ne naročajo in ne berejo. Pred nedavnim je list spremenil obliko in skrčil vsebino in prav zdaj še ni jasno, kakšen bo list v bodoče. Z listom je povezana tiskarna. List in tiskarna sta v privatnih rokah. Položaj je torej dokaj drugačen kot pri Svobodni Sloveniji.

Kot mesečnik obstaja Ave Maria; pisana, tiskana, razposlana, vse delo enega človeka. Mesečne revije na spodobnem intelektualnem nivoju v Severni Ameriki ni. Ne slovenske, ne slovensko-angleške. Edina revija, ki si prebija pot iz skromnosti in nerednega izhajanja v strokovnost je Journal of Slovene Studies, dva zvezka na leto, angleško pisan, oprežno nevtralen, bolj jezikoslovski kot splošno kulturne. Izobraženci torej nimajo revije, v katero bi pisali ali ki bi jo z zanimanjem brali. Knjižne izdaje Studia Slovenica so privatno podvzetje Janeza Arneža in Erika Kovačiča. V 25 letih je izšlo v njenem okviru 18 monografskih študij. Podobno je osebno podjetje Edija Gobca Slovenian Research Center, ki se uveljavlja z izdajanjem monografskih del. Liga je izdala knjigo simpozijev; nekaj piscev je izdalo knjige v samozaložbi (Javornik, Žebot, Hočevar, Kozina, Heiliger).

Če poleg teh dejavnosti omenim še zamejske in zdomske tiskanine, ki izhajajo v Trstu, Celovcu ali Buenos Airesu — do avstralskih ne pridem in o njih ne morem govoriti, če upoštevam še druge redne ali občasne publikacije, ki so nam poživiljale vsakdanjost in jih danes bolj redko srečujem, potem mora biti očitno, da se je nekdanja aktivnost, ki je vedno slonela na prizadevnosti posameznikov, postarala, zamrla, ali kar umrla.

Celotna slovenska zdomska inteligenčna skupnost — vsota posameznikov, na katero se predvsem sklicujem — je maloštevilna in postaja številčno vedno šibkejša tudi zato, ker se nam, to je povojnim emigrantom in opazovalcem in ustvarjalcem v slovenskem kulturnem svetu za mejo in v zdomstvu, ni posrečilo pridobiti tisoče izobražencev, ki živijo izven administrativnih meja republike Slovenije. Razen nekaj redkih izjem. Ti potencialni soudeleženci v zdorskem kulturnem življenju niso pretrgali formalnih stikov z domom in režimom. Niti tistih, ki so jih pretrgali, nismo zajeli. Po večini delo SKA in drugih kulturnih ustvaritev ostaja neznano in zato nedosegljivo ter ne more dobiti zaslonbe in aktivne podpore potencialno novih sodelavcev.

Iz vsega sledi, da se moramo sprijazniti z ugotovitvijo, da se preštejejo, da ugotovimo svojo številčnost in si izdelamo načrte za stvaritve, ki jih bomo zmogli sami brez zunanjih podpor, kontrol, bombastičnih proglašev ali svetovne konjunkturo. Četudi so pozivi za gradnjo monumentalnih spomenikov bolj opaženi kot klici po zbiranju zrnja, ker so besede cenejše in zahtevajo manj truda kot dejanja, je realnost

naše številčnosti in energij pred nami in se ji ne bomo izvili. Maloštevilna skupnost — Glas SKA navaja 100 ustvarjalnih članov in 200 naročnikov, upravniki mi sporočajo, da je število precej višje — je vse, kar imamo. Tudi dvakrat, trikrat večje število je še vedno majhno. Pomembnost torej ne more biti naslonjena na številčno vsoto; medsebojna povezanost in podpora utegne spremeniti dosedanjo razdrobljeno težo. Ker nisem vštet med 100 SKAjevih ustvarjalcev, sem zsto v skupno organizirano delo manj pritegnjen — in sem v podobnem položaju kot nekaj desetih mojih prijateljev in kolegov. Skupna zdomska kulturna delavnost je še vedno razdrobljena, posamezniki so osamljeni in osamelci, njihove sile usihajo, vsi smo zaradi tega usihanja bolj siromašni. Aktivizacija je mogoča samo z naslonitvijo in medsebojno podporo posameznikov in organiziranih in neorganiziranih skupin, pri čemer je povezovanje namenjeno medsebojni koristi in bogatitvi, ne pa zaviranju, usmerjanju ali graditvi struktur, ki bi bile samim sebi namen.

Če pustim to splošno gledanje ob strani in se dotaknem naše današnje konkretnosti, bi svetoval, da si damo odgovor na tele bodoče perspektive: Edini list zunaj meja, ki izhaja večkrat kot enkrat na teden, je Ameriška domovina. Tod ne štejem Primorskega dnevnika. Ameriška domovina izhaja dvakrat na teden. Petkova številka je pol angleška. List je na razpotju. Gre lahko v dve smeri: ali bo postal krajevno glasilo St. Clairske soseske — takih listov je v Združenih državah na tisoče — s poročili o razprodajah in sejnih, društvenih prireditvah in pevskih nastopih, novoporočencih in diplomirancih. List je vedno bolj angleški, ker je tudi sosesčina vedno bolj angleška. V to smer menda meri listov lastnik. Obstaja še druga možnost, da bi list bil glas zdonskih Slovencev. V današnji obliki je za to preusmeritev malo izgledov. Slovenski del lista sloni na samem uredniku, zato so dopisi in prispevki zanj nujno gradivo. Zunanji dopisniki bi mogli razširiti obzorje lista, bolj uspešen poseg bi seveda bili zunanji naročniki, za katere je list danes vedno manj vabljev.

Tednik Svobodna Slovenija je manj pogost, vendar po vsebini in obliki bogatejši. Ne vem, koliko naročnikov ima po svetu. Za nas zunaj Argentine je pomemben po slovenskih-argentinskih novicah, mnogo manj po političnih proglaših „narodu“ in po tolmačenju argentinskih političnih konstelacij. List je še vedno preveč lokalno glasilo, da bi bil pomemben za celotno emigracijo. Nam zunaj bi koristil, če bi razširil dopisništvo in segel do novih naročnikov. Dopisniki iz Severne Amerike spadajo med „naivce“, ki ne poznajo ne Amerike, ne slovenskih skupnosti v njej.

Edina resna kulturna revija je Meddobje. Ne bom se tod dotaknil uspelih in neuspešnih revij na Tržaškem in Koroškem. Meddobje bi moralo spremeniti ime — in še kaj. Iz meddobja smo že prešli v dobo in se bližamo zatonu. Kratkotrajnost meddobja nas je prisilila v stalnost zdomstva in bi se morali z njo sprijazniti. Revija ni zanimiva in aktualna. Seže do peščice, ne išče novih sodelavcev. Vsaj ne vem za kako tako akcijo. Splošni pozivi ne najdejo odziva. Revija posreduje gledanja, ki so zanimiva za ducat ljudi. Taka oblika posredovanja je predraga. Če seveda revija enači literarno abstraktnost s kvalitetenostjo

in trajno pomembnostjo, potem iz slepe ulice ne vidim izhoda. Če imate namen razširiti sodelništvo, dobite sourednike po svetu, zajemite stroke, ki ste se jim doslej izogibali in napravite revijo vabljivo piscem in bralcem — po spodobni ceni. Kulturnih problematik slovenstva je na pretek, revije doma so jih polne; ali res nimamo k njim nič pripomniti? Ljubljanska Teorija in Praksa, Naši Razgledi, Sodobnost, mariborski Dialogi, verjetno tudi tržaški Most mojih komentarjev ne bi objavil. Ne verjamem, da bi drugi zdovski opazovalci imeli več sreče. Če tudi Meddobje ne najde prostora, kakšnega sredstva naj bi se človek poslužil, kadar bi hotel kaj posredovati? Ali naj še naprej pišem predvsem za predal?

Journal of Slovene Studies je edina mednarodna revija; skromna, drobnejša, kot revije, ki jih imajo Hrvati, Makedonci, Čehi, Poljaki, Ukrajinci in Madžari — ne bom našteval vseh. Skromna po obliki in omejena po vsebini. Kot glasilo Society for Slovene Studies doseže člane, teh je nekaj več kot sto, ne preide pa v roke drugim. Dosedanje uspešnost je omogočilo pol ducata „kulturnikov“. Torej peščica. Angleško pisana revija ne seže v špansko govoreči svet, vendar posreduje slovensko kulturnost preko domačega okvira.

Obletne in priložnostne zbornike smo skoro opustili. Koledar Svobodne Slovenije je po vsebini in obliki segel na široko, kaj ga bo nadomestilo? Ljubljanski Slovenski koledar, ki nas ne pozna?

Ostanejo še knjige. Slovenske, angleške, španske. Studia Slovenica opravlja svoje delo z angleškimi monografijami, SKA s slovenskimi. Ne ena ne druga nista izkoristili vseh možnosti. Niti seznama knjig, ki so na razpolago, ni lahko dobiti. Niti meni, ki sem obsut s slovenskimi tiski. Dokaj vztrajen moraš biti, da najprej izveš za naslov novih knjig, za založnika, za ceno, končno tudi za posrednike, preko katerih bi lahko knjigo dobil. Po knjigah SKA raje ne sežeš, ker bodisi zanje izveš z veliko zamudo, bodisi moraš mesece čakati, da te naročena knjiga doseže; ali se ti pa zdi cena pretirano visoka. Naklada je nizka, tisk je drag, zato visoka cena. Ker je visoka, zato je manj kupcev. Kako ven iz tega? Knjige v skladiščih ne koristijo nikomur. Večnost njihovih vrednosti — za pozne rodove — je varljiv izgovor. Kdo, razen zgodovinarja, jih bo bral čez dvajset ali petdeset let? Vrednost novih knjig je v njihovi aktualnosti. V dražljivi polemiki, kakor je Javornikov „Pero in čas“, mnogo manj v Dantejevih prevodih. Mislim, da je bilo v Argentini večje povpraševanje po „Sramota umira počasi“ kot po „Zapiski iz zdomstva“. Pridig imamo vsi že dovolj in ne potrebujemo starih misli v novih oblekah.

Tudi angleške monografije Studia Slovenica so kulturno nevtralne. Menda spada slovenska povojna emigracija med redke skupnosti, ki ali nimajo kaj reči o povojnem razvoju doma — Ljubo Sirc in Čiro Žebot sta tod izjemi — zato tiskamo knjige o Baragi in Slomšku, o Kopitarju in Prešernu, o skandinavskem izvoru Slovencev, o Puškinu in Avguštinu, nimamo pa kaj reči o Kardelju in Kocbeku, Vidmarju in Kermavnerju, ali pa o zamejskih in zdovskih kulturnikih in kulturnem delu.

Ni več časa, da bi na dolgo razpravljali o vsem, kar bi bili morali napraviti v letih, ko nas je bilo še precej več in smo imeli več energij, kot jih imamo danes. Nima pomena iskati krivce za premajhno medsebojno

povezanost. Prijatelj Arnež me je opozoril na kitajski pregovor, ki si ga je vredno zapomniti: bolje je prižgati svečko kot preklinjati temo. Marsikaj je pred tridesetimi leti bilo primerno in potrebno, a je danes nedosegljivo. Tradicionalna samosvojest skupin in skupinic, smeri in odtenkov je bila že tedaj nepotrebna ekstravagantnost, vendar tedaj še ni bila smrtno nevarna. Danes je. Načrti so poceni, izvesti jih je težko. Ker je v slovenskih organizatorskih spodbudah več ljubosumnosti kot ljubezni in ker običajno s staranjem ljubezen ugaša, ljubosumnost pa raste, se bodo slovenske zdomske skupnosti s težavo otresle svoje sebične edinstvenosti, ker se nerade odrečejo svojim umišljenim privilegijem in poslanstvu. Morda je to mogoče.

V Argentini imate vsaj eno pomembnejše središče. Vsaj vidite se, četudi ste pogosto sprti. V Severni Ameriki se še skregati ne moremo. Po pismih se res ni mogoče. Tod se predvsem iščemo. Zgodi se nam, da ko se najdemo, ugotovimo, da nam spomin peša, da so nam čela zrasla do tilnika in da je temne lase nadomestila belina. Roke so malo manj trdne in očala debelejša. Marsikdaj še tega ne najdemo. Na pogreb pridemo prepozno. Pišem osmrtnice, ponekod ne najdem niti grobov, kjer so osamelci posamezniki omahnili v tujem svetu, ne da bi jim kdo stal ob strani.

Če bi obstoječe kulturne aktivnosti med seboj izmenjale vsaj informacije, kaj je vsaka zase dosegla in kaj namerava, če bi si izmenjali sezname in naslove naročnikov in prijateljev, bi s tem napravili velik korak naprej. Če bi tiski beležili dosežke drug drugega, bi iz tega rasla medsebojna solidarnost. Ne čakajmo, da bo to napravil kdo drugi. Začnimo pri sebi. Meddobje dosledno ignorira večino slovenskega zamejskega in zdomskega dogajanja. V tej smeri je Mladika daleč najboljši posrednik. Če se že moramo sprijazniti z dejstvom, da sedanji aktivni centri ne bodo pripravljani spremeniti svoje sedanje smeri in obsega, bi morali biti pripravljani, da se vsaj okoristijo z naslonitvijo na druge.

Ker je videti, da vsaj na papirju še vedno sprejemamo „pravico do drugačnosti“, bi ne bilo napak, da se nanjo naslonimo in sprejmemo pestrost „drugačnosti“ kot obogatitev živega slovenskega zdomskega telesa. Z njo si bomo podaljšali življenje, nič več kot podaljšali. Čas bi že bil, da se streznimo in sprejmemo kot dejstvo, da naša emigracija ne bo končala nič drugače kot vse druge emigracije v zgodovini: največ, kar bo lahko za njo ostalo, bo spomin. Če ne bomo pazljivi, še tega ne bo.

Sam zase imam polno načrtov za bodočih deset ali dvajset let: za svoje delo, za pisanje, za urejanje dokumentov in podobno. Tudi če se nihče ne zgane, imam polno dela pred seboj. Če se pa kdo zgane, si lahko sežemo v roke in se medseboj podpremo. Ali je med vami še kdo, ki ima dovolj moči, da si sežemo v roke?

25. maja 1983

Jože Velikonja, Z.D.A.

DUVA NATEČAJA

„LITERARNI NATEČAJ V SPOMIN V.V.V. PIPP.“

SKA razpisuje natečaj pod gornjim naslovom za izvorno slovensko prozo, novelo ali črtico, z najmanjšim obsegom 10 (deset) tiskanih strani revije Meddobje. Nagrada 1.000 USA dolarjev se razdeli po določitvi ocenjevalne komisije tako, da najvišja nagrada ne presega 500 USA dolarjev, najnižja pa da je vsaj 100 USA dolarjev. S to edino omejitvijo je število nagrad v okviru naklonjenih 1.000 USA dolarjev nedoločeno.

Slog ni predpisan, tekst pa mora ustrezati umetniški kakovosti in tretjemu členu pravil Slovenske kulturne akcije: „Idejni temelj Slovenske kulturne akcije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.“

Sodeluje lahko samo pisec, ki stalno živi v zamejstvu ali zdomstvu.

Rokopise je treba poslati v tipkani obliki na naslov: Slovenska kulturna akcija (Literarni natečaj), Ramón L. Falcón 4158, 1407 Buenos Aires, Argentina, in sicer do 31. oktobra (Datum poštnega pečata).*

Rokopisi morajo biti opremljeni samo s šifro, avtorjevo pravo ime in njegov naslov naj bosta v posebnem pismu, opremljenem z isto šifro. V primeru, da bi isti avtor sodeloval z več deli, mora poslati vsak rokopis v posebnem ovitku in z drugo šifro. Spremna pisma s pravim avtorjevim imenom bo ocenjevalna komisija odprla šele po dodelitvi nagrad.

Za podelitev nagrad se bo ocenjevalna komisija sestala v prvih dneh decembra 1983.

Komisija je sestavljena tako: Dr. Vinko Brumen, dr. Tine Debeljak, dr. Jože Krivec, Ladislav Lenček, France Papež, prof. Karel Rakovec in Andrej Rot.

Nagrajeni rokopisi se morejo objaviti brez nadaljnega v Meddobju; za objavo nenagrajenih pa mora uredništvo revije dobiti odobrenje od avtorja.

Buenos Aires, 4. aprila 1983.

* Po sklepu odbora SKA z dne 10. oktobra se rok za oddajo rokopisov tega natečaja podaljša do konca novembra 1983.

NATEČAJ ESEJEV ALI RAZPRAV IZ PROBLEMATIKE SLOVENSKEGA IDEOLOŠKEGA ZDOMSTVA

Neimenovani, za čim višjo raven revije Meddobje in za zdravo reševanje slovenske problematike v našem zdomstvu in zamejstvu zavzeti naš sodelavec, je namenil vsoto 1.000 dolarjev v razpis tega natečaja. Pravilnik za ta natečaj pa je sledeči:

NAGRADNI NATEČAJ

za izvorni esej ali razpravo iz problematike slovenskega ideološkega zdomstva z najmanjšim obsegom 10 (deset) tiskanih strani revije Meddobja. Nagrado 1.000 USA dolarjev bo komisija razdelila po svojem uvidevanju z edinim pogojem, da nagrade ne presegajo 500 dolarjev in niso manjše od 100 dolarjev.

— vrsta razpravne proze ni predpisana, a mora biti omejena na področje slovenskega ideološkega zdomstva ter pravtako ustrezati smislu 3. člena pravil ustanove.

— sodelovati more pisec, ki stalno živi ali v zamejstvu ali v zdomstvu.

— rokopise je treba poslati v 2 (dveh) tipkanih izvodih na naslov: Slovenska kulturna akcija – natečaj razprave ali eseja – Ramón L. Falcón 4158, 1407 Capital Federal, Argentina, do 31. decembra 1983 (datum poštnege žiga). Rokopisi morajo biti opremljeni samo s šifro. Avtorjevo pravo ime in njegov naslov naj bosta v posebnem spremnem pismu, opremljenim z isto šifro. V primeru, da bi isti pisec sodeloval z več deli, mora poslati vsak rokopis v posebnem zavoju in z drugo šifro. Spremna pisma s pravim avtorjevim imenom bo ocenjevalna komisija odprla šele po dodelitvi nagrad.

— v ocenjevalni komisiji so: dr. Vinko Brumen, dr. Tine Debeljak, Ladislav Lenček, France Papež, Andrej Rot. Glasovanje komisije je tajno. Če kakšen član komisije sodeluje tudi pri natečaju, izgubi pravico do glasovanja.

— za podelitev nagrad se bo ocenjevalna komisija sestala v januarju 1984.

— nagrajeni rokopisi bodo namenjeni objavi v reviji Meddobje; nenaagrajeni pa bodo vrnjeni avtorjem, kolikor bi se pisec in uredništvo Meddobja drugače ne pogodila.

Buenos Aires, 2. maja 1983.